

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Юридичний інститут

Міжнародний журнал
ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО

International Journal
LAW & SOCIETY

Журнал засновано
у 2014 році

Видається
двічі на рік

ВИПУСК 2

Івано-Франківськ - 2015

ISSN 2410-4787

Свідоцтво
про державну реєстрацію КВ 20893-10623 Р
від 21 липня 2014 року

Головний редактор:
Васильєва В.А.,
доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:
Кобецька Н.Р.,
кандидат юридичних наук, професор

М68 Міжнародний журнал «Право і суспільство» [текст]:
за ред. д-ра юрид.наук, проф. Васильєвої В.А. - Випуск 2. -
Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. - 199 с.

Випуск підготовлено за матеріалами Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, організованої Навчально-науковою лабораторією дослідження проблем політики в сфері боротьби зі злочинністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В.Сташиса спільно з Юридичним інститутом ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В.Стефаніка» (м.Івано-Франківськ, 11-13 березня 2015 року). Висвітлюються результати наукових досліджень стосовно політики в сфері боротьби зі злочинністю.

Для студентів, слухачів, курсантів, аспірантів, науковців, практичних працівників і всіх зацікавлених осіб.

Адреса редакційної колегії:
76018, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а
Тел.: (0342)59-61-33 **E-mail:** lawdept@pu.if.ua

© Юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В.Стефаніка», 2015
© Фоліант, 2015

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Andrzej Herbet, Prof, Dr hab**, Заступник декана Факультету права, канонічного права та адміністрації Католицького університету ім. Павла II (Польща, Люблін)
- Jerzy Malec, Prof, Dr hab**, Ректор Краківської Академії імені А.Ф.Моджевського (Польща, Краків)
- Mariusz Zalucki, Prof, nadzw, Dr hab**, Голова інституту приватного права Академії А.Ф.Моджевського, завідувач кафедри цивільного права (Польща, Краків)
- Konrad Kohutek, Prof, nadzw, Dr hab**, Завідувач кафедри публічного господарського права Академії А.Ф.Моджевського (Польща, Краків)
- Jan Widacki, Prof, Dr hab**, Декан факультету права, адміністрації і міжнародних відносин, Директор Інституту кримінального права та кримінології, Завідувач кафедри кримінології, криміналістики і наук про поліцію Академії А.Ф.Моджевського (Польща, Краків)
- Pawel Czubik, Prof, Dr hab**, Член консультативної ради міністерства закордонних справ Республіки Польща, Професор Ягелонського університету (Польща, Краків)
- William Henry De Soto, Associate Professor (доцент)**, Професор факультету політичних наук Техаського університету (США, Техас)
- Nilufer Oral, Prof**, Голова академії екологічного права МСОП, Професор юридичного факультету Стамбульського університету (Туреччина, Стамбул)
- Jamie Benidickson, Prof**, Директор академії екологічного права МСОП, Професор юридичного факультету університету Оттави, (Канада, Оттава)
- George Tumanishvili, Prof**, Декан факультету права державного університету Ілії (Грузія, Тбілісі)
- Зорин Георгій Алексеевич, д.ю.н., проф.**, Завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики Гродненського державного університету ім.Янки Купали (Білорусь, Гродно)
- Ларина Ольга Григорьевна, д.ю.н., проф.**, Професор кафедри теорії держави і права Північно-західного державного університету (Російська Федерація, Курськ)

Сильченко Николай Владимирович, д.ю.н., проф., Декан юридичного факультету, Гродненського державного університету ім.Янки Купали (Білорусь, Гродно)

Ташбекова Ирина Юрьевна, проф., д.ю.н., Завідувач кафедри адміністративного і фінансового права Північно-західного державного університету (Російська Федерація, Курськ)

Чучаев Александр Иванович, проф., д.ю.н., Професор кафедри кримінального права Московської державної юридичної академії, почесний професор Університету Тихоокеанського узбережжя, дійсний член Академії соціальних наук (Російська Федерація, Москва)

Адамович Сергій Васильович, д.іст.н., проф., Професор кафедри теорії та історії держави і права Юридичного інституту ПНУ ім. В. Стефаніка (Україна, Івано-Франківськ)

Борисов В'ячеслав Іванович, д.ю.н., проф., Професор кафедри кримінального права Національного університету «Харківська юридична академія імені Ярослава Мудрого», акад. НАПрНУ, академік-секретар Відділу кримінально-правових наук НАПрНУ (Україна, Харків)

Васильєва Валентина Антонівна, д.ю.н., проф., Заслужений юрист України Директор Юридичного інституту ПНУ ім. Василя Стефаніка (Україна, Івано-Франківськ)

Кобецька Надія Романівна, к.ю.н., проф., Завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права Юридичного інституту ПНУ ім. Василя Стефаніка (Україна, Івано-Франківськ)

Крупчан Олександр Дмитрович, доц., д.ю.н., Заслужений юрист України, академік НАПрН України, Директор НДІ ПП ім. Ф.Г.Бурчака (Україна, Київ)

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., проф., академік НАПрН України, Голова спец. Ради НДІ ПП ім. Ф.Г.Бурчака (Україна, Київ)

Фріс Павло Львович д.ю.н., проф., Заслужений діяч науки і техніки України, Завідувач кафедри кримінального права Юридичного інституту ПНУ ім. В. Стефаніка (Україна, Івано-Франківськ)

Басиста І.В.

*професор кафедри
кримінально-правових
дисциплін та ОРД
Прикарпатського
факультету НАВС, доктор
юридичних наук, доцент*

Basysta I.V.

*professor of the Department
of Criminal Law courses,
Precarpathian faculty of
National Academy of Internal
Affairs, Doctor of Law,
Associate Professor*

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ У ДОКАЗУВАННІ

У професійній діяльності фахівців документально-інформаційної сфери суспільства одним із найпоширеніших є поняття «документ». Про нього йдеться, коли розглядають основні процеси, з яких складається праця бібліотекаря, бібліографа, працівника науково-інформаційної установи, архіву, музею та багатьох інших. Тому виникає нагальна потреба у науковому розгляді як самого визначення терміна «документ», так і тісно пов'язаних з ним понять, що позначають процеси та операції створення, опрацювання та використання документів у різних сферах суспільної діяльності. Визначення та класифікація документів набувають не тільки наукового, а й суто практичного значення. Звичайні, побутові уявлення про документ і його види недостатні для організації діяльності інформаційних установ. Тому нині велике значення надається розвитку та викладанню загально професійної для працівників сфери соціальних комунікацій дисципліни «Документознавство», яка здатна забезпечити єдність у розв'язанні багатьох питань, пов'язаних із визначенням, класифікацією та характеристикою документів [1, с.11-12].

Документи використовуються у різних галузях людської діяльності, ділянках знань, сферах життя. Вони є об'єктом дослідження різних наукових дисциплін, тому поняття «документ» багатозначне і залежить від того, у якій галузі й для чого він використовується [2, с.26].

У кримінальному провадженні документи теж займають чільне місце, адже відповідно до частини 2 статті 84 КПК документи є процесуальними джерелами доказів.

Поняття «документ» у наш час є найпоширенішим у науках, що вивчають різні способи зберігання та передачі в суспільстві знання або інформації. Є безліч визначень документа, які зафіксували певні уявлення

про нього. У першу чергу слід звернутися до емпіричних уявлень із цього приводу, які виникли як наслідок або підсумок спостережень, як узагальнення багатьох реальних явищ, але не як наслідок теоретичного пізнання, для якого потрібні певні методологічні засади, теорія, яка б пояснювала смисл та походження явища. Перш за все документ уявляється як певна річ, як «матеріальний об'єкт» або «субстанціальний» носій інформації. Тобто документ – це річ, яку можна побачити, до якої можна доторкнутися. По-друге, документ – це річ, яка має в собі яку-небудь інформацію, тобто документ може щось (певне знання) передати тому, хто буде знайомитися з ним, вивчати його, читати чи іншим чином «споживати інформацію». Документ потрібний людині саме для того, щоб ознайомитися з цією інформацією. З іншого боку, документ створюється людиною для того, щоб зберегти певне знання в часі та передати його іншим людям (споживачам інформації). Для того, щоб передати інформацію за допомогою документа, людина використовує різні засоби. По-перше, обирає ті матеріальні об'єкти, речі, що можуть бути «речовинним носієм» інформації. По-друге, встановлює, яким способом можна «закріпити інформацію» на даному носії. По-третє, розробляє способи видобування інформації з цього носія [1, с.15-16].

Аналіз різноманітної літератури, що стосується тлумачення значення поняття «документ», дає можливість зробити висновок про те, що для різних учених у різних контекстах, різних науках поняття «документ» має різний обсяг. «Обсяг поняття» - це «клас узагальнених у понятті предметів». Обсяг поняття взаємопов'язаний зі «змістом поняття», тобто «сукупністю (звичайно істотних) ознак, за якими проведено узагальнення і виділення предметів у даному понятті». Різні значення поняття «документ» мають спільне підґрунтя: найширше значення поглинає, охоплює всі інші, менш широкі [1, с.18].

З латинської *documentum* означає взірець, посвідчення, доказ [2, с.26]. Енциклопедичний словник трактує документ як:

- письмовий акт, здатний служити доказом юридичних відносин або юридичних фактів, що спричиняють правові наслідки;
- офіційне посвідчення особи (паспорт, трудова книжка тощо);
- достовірне історичне письмове джерело;
- матеріальний об'єкт, у якому міститься певна інформація (наприклад, перфораційна картка) [3, с. 538].

Документ – це результат відображення конкретної інформації на спеціальному матеріалі за визначеним стандартом чи формою. Документи мають правове значення, оскільки є засобом засвідчення та доведення

певних фактів. Вони також використовуються як джерела та носії інформації. А в управлінській діяльності документ виступає як предмет і як результат праці. Так, планування, облік, інструктування відбуваються за допомогою найрізноманітніших документів. Тобто документація використовується як спосіб і засіб реалізації функцій, покладених на управлінський апарат [2, с.27].

В свою чергу процесуалісти під кримінально-процесуальними документами розуміють письмові документи, складені на підставі кримінального процесуального закону уповноваженим на те суб'єктом у зв'язку із здійсненням процесуального акту (виконанням процесуальних дій або прийняттям процесуальних рішень), в якому зафіксована інформація про хід та результати кримінально-процесуальної діяльності.

Кримінально-процесуальний документ відіграє суттєву роль у здійсненні кримінального провадження, виступає засобом реалізації учасниками кримінального провадження своїх повноважень, прав та законних інтересів, є однією з гарантій їх охорони та захисту. Так, зокрема:

1) висновки про обставини кримінального правопорушення під час досудового розслідування робляться на підставі зібраних матеріалів;

2) допустимість, достовірність та належність зібраної інформації у більшості випадків може бути підтверджена шляхом аналізу кримінально-процесуального документа, в якому зафіксовані джерело та процес її одержання;

3) кримінально-процесуальні документи свідчать про належне виконання вимог закону (наприклад, щодо роз'яснення учасникам кримінального провадження їхніх прав, обов'язків і забезпечення можливості здійснення цих прав і виконання обов'язків);

4) відповідні кримінально-процесуальні документи виступають юридичною підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження (у тому числі, запобіжних заходів), а їх вмотивованість свідчить про наявність законних підстав для цього;

5) копії багатьох основних кримінально-процесуальних документів вручаються потерпілому, підозрюваному, обвинуваченому та іншим учасникам кримінального провадження з метою забезпечення їхніх прав, у тому числі, права на оскарження відповідних процесуальних рішень;

6) без складання кримінально-процесуальних документів були б неможливими виконання та реалізація прийнятих під час кримінального провадження процесуальних рішень.

Кримінально-процесуальні документи виконують інформаційну, пізнавальну, комунікативну, правозастосовну, правозахисну, засвідчуваль-

ну, виховну функції, забезпечують можливість здійснення правосуддя, виконання прийнятих процесуальних рішень, здійснення прокурорського нагляду, судового та відомчого процесуального контролю, відіграють організуючу й дисциплінуючу роль [4, с.8-9].

Якщо провести історичний дискурс, то можна констатувати, що у чинному КПК, на відміну від КПК 1960 року, законодавець більш широко підійшов до тлумачення поняття документу у кримінальному провадженні. Відповідно до статті 99 КПК документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

До документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою статті 99 КПК, можуть належати:

- 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні);
- 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;
- 3) складені в порядку, передбаченому КПК, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;
- 4) висновки ревізій та акти перевірок.

Досить прогресивною є позиція законодавця щодо можливості використання в доказуванні документів оперативно-розшукової діяльності. Зокрема частиною другою статті 99 КПК унормовано положення про те, що матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам статті 99 КПК, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази [5].

У практичній діяльності слідчих підрозділів дане положення має цілу низку проблемних аспектів для своєї безперешкодної реалізації. В першу чергу це пов'язане із неналежною підготовкою оперативними підрозділами необхідної документації. По-друге, вимога відповідності документів статті 99 КПК досить часто ігнорується працівниками оперативних підрозділів, або ж тлумачиться у власний, інтерпретований спосіб, що у подальшому унеможливує їхнє використання як доказів. По-третє, проведеним нами аналізом встановлено суттєві колізії окремих

норм КПК, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та низки відомчих наказів і інструкцій, які діють у даній царині.

Про коріння вказаних проблем у наукових колах точаться дискусії не одне десятиліття, але практична діяльність вимагає рішучих кроків на шляху їх вирішення. Саме тому слід підвищувати рівень фахової підготовки працівників правоохоронних органів, продовжувати впроваджувати у навчальні програми підготовки фахівців спеціалізовані курси прикладного характеру на кшталт практикумів зі складання різних процесуальних документів. Законодавцю слід більш динамічно продовжувати приводити чинні закони у відповідність із усталеними європейськими правовими традиціями, а окремим відомствам – власні нормативні документи узгоджувати із вимогами базових законів.

1. Shvetsova-Vodka H.M. *Dokumentoznavstvo: Navch. posib.* – K.: Znannya, 2007. – 398 s.
2. Hlushchik S.V. *Suchasni dilovi papery: Nav. posib. dlya vyshch. ta sered. spets. navch. zakl./ S.V.Hlushchik, O.V.Dyyak, S.V.Shevchuk.* – 4-te vyd., pererob. i dopov. – K.: A.S.K., 2005. – 400 s.
3. *Ukrayins'kyy radyans'kyy entsyklopedychnyy slovnyk: v 3-kh tomakh/ Redkol.: A.V. Kudryts'kyi ta in.* – K.: Holov. red. URE, 1986. – 2-he vyd. – T.1 – 755 s.
4. Udalova L.D. *Skladannya kryminal'no-protsesual'nykh dokumentiv u dosudovomu provadzhenni: Nav. posib. / L.D. Udalova, Yu.I. Azarov, V.V. Rozhnova, D.O. Savyts'kyi ta inshi.* – K.: KNT, 2013. – 376 s.
5. *Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg> (vstupyv v diyu z 20 lystopada 2012 roku).*

Басиста І.В. Місце та значення кримінальних процесуальних документів у доказуванні

Стаття присвячена дослідженню питання кримінальних процесуальних документів, їх місця та значення у доказування. Автор, розкриває поняття документ, кримінально-процесуальний документ, визначає з якою метою створений документ.

Актуальність наукової розвідки обумовлена насамперед тим, що поняття «документ» у наш час є найпоширенішим у науках, що вивчають різні способи зберігання та передачі в суспільстві знання або інформації. Документ потрібний людині саме для того, щоб ознайомитися з цією інформацією. З іншого боку, документ створюється людиною для того, щоб зберегти певне знання в часі та передати його іншим людям (споживачам інформації).

Кримінально-процесуальний документ відіграє суттєву роль у здійсненні кримінального провадження, виступає засобом реалізації учасниками кримі-

нального провадження своїх повноважень, прав та законних інтересів, є однією з гарантій їх охорони та захисту.

В цілому, зроблено висновок про те, що слід підвищувати рівень фахової підготовки працівників правоохоронних органів, продовжувати впроваджувати у навчальні програми підготовки фахівців спеціалізовані курси прикладного характеру на кшталт практикумів зі складання різних процесуальних документів. Законодавцю слід більш динамічно продовжувати приводити чинні закони у відповідність із усталеними європейськими правовими традиціями, а окремим відомствам – власні нормативні документи узгоджувати із вимогами базових законів.

Басиста І.В. Место и значение уголовных процессуальных документов в доказывании

Статья посвящена исследованию вопроса уголовных процессуальных документов, их места и значения в доказывании. Автор, раскрывает понятие документ, уголовно-процессуальный документ, определяет с какой целью создан документ.

Актуальность научного исследования обусловлена прежде всего тем, что понятие «документ» в наше время является самым распространенным в науках, изучающих различные способы хранения и передачи в обществе знания или информации. Документ нужен человеку именно для того, чтобы ознакомиться с этой информацией. С другой стороны, документ создается человеком для того, чтобы сохранить определенное знание во времени и передать его другим людям (потребителям информации).

Уголовно-процессуальный документ играет существенную роль в осуществлении уголовного производства, выступает средством реализации участниками уголовного производства своих полномочий, прав и законных интересов, является одной из гарантий их охраны и защиты.

В целом, сделан вывод о том, что следует повышать уровень профессиональной подготовки сотрудников правоохранительных органов, продолжать внедрять в учебные программы подготовки специалистов специализированные курсы прикладного характера вроде практикумов по составлению различных процессуальных документов. Законодателю следует более динамично продолжать приводить действующие законы в соответствие с принятым европейскими правовыми традициями, а отдельным ведомствам - собственные нормативные документы согласовывать с требованиями базовых законов.

Basysta I.V. Place and importance of criminal procedural documents in proving

The article investigates the question of criminal procedural documents, their place and importance in the proof. The author reveals the concept document, criminal document, defines the purpose of the created document.

The relevance of scientific exploration is due primarily to the fact that the concept of «document» in our time is the most common in the sciences that study the different

ways of storing and transmitting knowledge society or information. The document is the right of person to read this information. On the other hand, the document created by man in order to save some time and knowledge to pass it to others (consumers of information).

Criminal Procedure document plays a significant role in the proceedings as a means of implementing participants of criminal proceedings of its powers, rights and legal interests, is one of the guarantees of their safety and protection.

Overall, it is concluded that it should be raised the level of professional training of law enforcement officials to continue to implement educational training programs, specialized courses such as workshops for the assembly of various procedural documents. Lawmakers should proceed more rapidly bring existing laws into conformity with the established European legal traditions, and separate departments - own regulations align with the requirements of the basic laws.

Батиргареева В.С.

*НДІ вивчення проблем
злочинності імені акад.
В.В.Сташиса НАПрН
України, заступник
директора з наукової
роботи, д.ю.н., старший
науковий співробітник*

Batyrhareyeva V.S.

*Deputy Director of Research,
Doctor of Law, Senior Fellow,
Research Institute for Studying
Crime Problems named after
acad. V.V. Stashys of NALS of
Ukraine*

ПРАВО ЛЮДИНИ РОЗПОРЯДЖАТИСЯ ВЛАСНИМ ЖИТТЯМ – АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Французький письменник і філософ епохи Відродження Мішень де Монтень ще у XVI ст. написав, що природа призначила нам лише один шлях появи на світ, однак указала тисячі способів, як піти з життя [1]. Отже, проблема смерті, зокрема, можливості прийняти людиною самостійне рішення щодо зупинення власного біологічного існування, завжди турбувала людство. Вона займала уми наших предків. Однак й за наших часів це питання продовжує широко обговорюватися у соціумі. І досі шукають, можливо, компромісні варіанти його розв'язання.

Якщо говорити мовою юриспруденції і якщо проблему ставити у площині саме можливості людини розпоряджатися власним життям (включаючи нещасні випадки, випадки насильницької смерті, смерті як природної біологічної причини закінчення життя), то ми маємо справу ні з чим іншим, як із правом людини на смерть. У цьому зв'язку виникає принаймні три запитання: по-перше, де місце останнього в ієрархії людських базових прав і як співвідноситься воно із правом на життя, яке сьогодні закріплюється у конституційних документах, мабуть, будь-якої цивілізованої країни; по-друге, які можливі форми реалізації, умовно назвемо, права на смерть; по-третє, участь та роль інших осіб у реалізації цього права, включаючи питання можливої їх юридичної відповідальності. Одразу зауважимо, що з методологічної точки зору, відповіді на два останні запитання цілком залежать від відповіді на запитання перше.

У певній мірі словосполучення «право на смерть» звучить дещо парадоксально, незвично, оскільки на протязі століть передумовою існування й реалізації усіх інших людських прав виступало найголовніше,

фундаментальне та непохитне з них – право на життя. Загалом будь-які із коли-небудь проголошених прав людини і громадянина розглядаються як продовження, розгортання, розширення або конкретизація засадничого права – права на життя, оскільки всі вони обов’язково є всього лише одним із проявів права життя, пов’язаним із задоволенням будь-яких життєвих потреб, інтересів, прагнень тощо. І дійсно, за канонами багатьох релігійних течій і моральних засад організації та існування соціумів добровільний відхід із життя – самовбивство – суворо засуджувалося у повній відповідності із принципом «що дано Богом, від того не може відмовитися людина». Водночас прояви героїзму людини (наприклад, на війні та в інших екстремальних ситуаціях) навіть ціною власного життя суспільством завжди сприймалися як соціально схвалювані поступки. Прикладами розпорядження власним життям є й альтруїстичні самогубства, самогубства-наслідування, а також акти свідомого самопожертвування в ім’я будь-якої суспільної або релігійної ідеї (наприклад, численні акти самоспалення в Тибеті як прояв релігійного руху за незалежність цієї території від Китаю).

Зовсім перестає бути риторичним запитання щодо наявності права розпоряджатися власним життям, тобто реалізації права на смерть, коли йдеться про еутаназію, яка, як справедливо відмічається дослідниками, є однією з найбільш актуальних і невирішених медико-деонтологічних, етико-філософських та юридичних проблем сучасності [2, с. 199].

Ще 25 років тому у філософській літературі зауважувалося, що «...соціально-етичні та морально-гуманістичні аспекти проблеми смерті привертають до себе зростаючу увагу не лише у зв’язку з усе більш широким усвідомленням й загостренням особистісних дилем й альтернатив буття, а й з успіхом біомедичних досліджень, зокрема, реаніматології, що здатна повернути до життя людей, у тому числі навіть тих, хто знаходився у стані клінічної смерті» [3]. Наведене висловлювання є цікавим для нас насамперед у плані моральності постановки проблеми щодо існування у людини права вибору, як розпорядитися своїм життям, а саме як закінчити своє життя. Звісно ж, сучасне цивілізоване суспільство намагається облаштувати своє буття у такий спосіб, щоб подібне питання навіть ніколи не поставало у житті пересічної людини. І такий стан речей є константою нормального існування й всебічного розвитку людини. Але у житті окремих людей внаслідок різних причин такі питання все ж таки виникають, оскільки можливості захисних механізмів психіки людини небезмежні: далеко не завжди вони здатні конкурувати з такими серйозними за силою впливу на емоційну сферу стресовими ситуаціями, як хвороба,

економічні негаразди, смерть близьких людей або сімейні проблеми [4]. На жаль, подібних ситуацій сьогодні чимало. А тому порушена тематика не є чимось буденним й абстрактним для наук кримінально-правового циклу. У цьому зв'язку особлива надія покладається на кримінологію та кримінальне право, які у комплексі мають дослідити та дати чітку правову оцінку щодо цього феномена в цілому та окремих його проявів.

Якщо простежити хронологію спроб розв'язання розглядуваної проблеми у кримінології, то до недавнього часу лише суїцид як фонове явища злочинності, що полягає у свідомому добровільному самогубстві, ставав предметом дослідження [5, с. 332]. Водночас питання кримінологічної оцінки евтаназії та її наслідків для суспільства майже ніколи окремо не розглядалися у наведеній науці, хоча у теорії кримінального права – вітчизняного і зарубіжного – із проблеми евтаназії написано чимало праць, ведуться гострі дискусії. Такий стан справ свідчить, що евтаназія як одна із форм реалізації права людини розпоряджуватися власним життям відкриває нові «ракурси» для кримінологічного дослідження. Це стосується, зокрема, з'ясування ставлення суспільства до цього феномена, соціальної оцінки наслідків існування останнього, впливу випадків евтаназії на формування латентної частини злочинності, взаємозв'язку евтаназії із такими видами злочинності, як насильницька, корислива, службова та ін.

Але знову ж таки, щоб окреслити горизонти майбутніх кримінально-правових і кримінологічних досліджень, необхідно з'ясувати, що ж таке право на смерть? Складова права на життя, тобто природне, хоча й своєрідне, продовження реалізації права на життя у вигляді певного способу завершення (розпорядження) останнього, неприйнятний антипод праву на життя, що не повинно навіть обговорюватися, чи самостійне право особи? Це питання набуває особливої гостроти з огляду на те, що у сучасному (особливо західному) суспільстві все більше стає прихильників життєвої філософії, згідно з якою у людини є тільки право на життя, але не існує зобов'язання жити...

Дійсно, є така позиція, що право на життя логічно передбачає і право на смерть, оскільки останнє є складовою права на життя [2, с. 201]. Однак, на наш погляд, навряд чи це так: із припиненням життя втрачають сенс всі вітальні, фізичні права людини, у тому числі й право на життя як таке. Крім того, якщо визнати, що право на смерть є складовою права на життя, то подібний підхід призведе до приниження цінності останнього, коли конституційна вказівка на «невід'ємність» права на життя кожної людини, про що наголошується у назві ст. 28 Конституції України, стане зайвою ознакою.

Щодо повного відкидання випадків можливого розпорядження людиною своїм життям та розцінювання таких ситуацій як неприйнятної антиподу відмітимо, що сьогодні немає жодного суспільства, яке б повністю забороняло у той чи інший правовий спосіб подібні дії. Так, лише в лічених країнах кримінально караною вважається спроба суїциду (наприклад, Індія, Сінгапур). У Великій Британії спроба самогубства вважалася кримінально караним діянням і призводила до тюремного ув'язнення до 1961 р. [6]; в Ірландії щодо таких випадків діяв кримінальний закон до 1993 р. [7]. Зараз подібна поведінка у цих країнах декриміналізована. До речі, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щорічно у світі вчиняється понад 800 тис. самогубств [8].

У той самий час активна евтаназія¹ не вважається кримінально караним діянням у низці держав, оскільки вона є офіційно дозволеною (Нідерланди, Бельгія, Люксембург, швейцарський кантон Цюрих, такі штати США, як Орегон та Вашингтон). Пасивна евтаназія є легальною в Швеції, Фінляндії, Франції [9, с. 14]. Отже, йдучи від протилежного, добровільний вибір людини закінчити своє фізичне існування не можна розцінювати як феномен, який не має права на самостійне обговорення й відповідну рефлексію суспільства на нього. До того ж право не оперую такими категоріями, як «антипод». Якщо це було б так, то тоді не можна було б навіть підіймати це питання, оскільки це є табу, а значить, його просто не існує. Такої позиції, напевно, й дотримуються противники постановки й існування права на смерть. Як зазначає В.К. Гришук, якщо право людини на життя визнане на міжнародно-правовому рівні, то право людини на смерть, необхідність визнання якого обстоюють ряд вчених і практиків, не знаходить підтримки як на міжнародно-правовому рівні, так і на рівні більшості цивілізованих держав [10].

Уявляється, що право на смерть – це самостійне, окреме право людини щодо припинення життя за власним розсудом. До речі, у 1977 р. у штаті Каліфорнія (США) був прийнятий перший у світі Закон «Про право людини на смерть». У цьому році у штаті Орегон прийнято аналогічний Закон під назвою «Про право на гідну смерть». Отже, якщо все ж таки визнати, що таке право у людини існує, то, вочевидь, автоматично виникає й питання про форми його реалізації, хоча, ще раз відмітимо, що противників такої позиції чимало.

Зауважимо, що у тих чи інших державах законом обмежуються форми реалізації права на смерть. Зазначене перш за все стосується евтана-

1 Про форми евтаназії йтиметься нижче.

зії², яку іноді називаються правом на гідну смерть. Іноді реалізація цього права не можлива без «залучення» сторонніх осіб. Ось у таких випадках і постає гостро питання про межу припустимості цієї участі без порушення приписів кримінального закону. Фактично йдеться принаймні про кримінально-правову оцінку найбільш поширених форм реалізації зазначеного права у контексті кримінально-правової охорони життя.

Вчені, які досліджують проблему евтаназії, неодноразово зверталися до аналізу її форм. При цьому прийнято розрізняти дві форми – активну й пасивну. У спеціальній літературі, присвяченій цій проблематиці, визначено такі форми активної евтаназії: 1) «вбивство з милосердя», що має місце в тих випадках, коли, наприклад, лікар або інша особа, спостерігаючи страждання іншої безнадійно хворої особи і не будучи в змозі їх усунути, вводять їй надмірну дозу медичного препарату, в результаті чого настає смерть; 2) «самогубство, асистоване лікарем», коли лікар допомагає невиліковній хворій людині припинити життя; 3) «власно активна евтаназія», що може здійснюватися без допомоги лікаря, коли пацієнт сам вмикає прилад, який сприяє настанню легкої й безболісної смерті. У свою чергу, пасивна евтаназія зводиться до припинення медичної допомоги невиліковному хворому з метою позбавлення його страждань, що призводить до смерті такої особи³.

Згідно із вітчизняним законодавством будь-яка форма евтаназії на сьогоднішній день в Україні заборонена. У ст. 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України зазначено, що медичні працівники зобов'язані надавати допомогу у повному обсязі хворому, який знаходиться в критичному для життя стані. Крім того, у п. 3 цієї статті міститься пряма заборона щодо здійснення евтаназії, тобто навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань. Навіть Цивільний кодекс України згадує про евтаназію: «Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя» (ч. 4 ст. 281). Таким чином, знову ы знову виникає запитання про

2 Евтаназія – це умисні дії чи бездіяльність медичних працівників (або інших осіб), які здійснюються ними за наявності письмово оформленого клопотання пацієнта (або «заява на випадок смерті») або ж усного клопотання, якщо фізичний стан унеможливує письмову форму клопотання пацієнта, який перебуває у стані, коли усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, з дотриманням законодавчо установлених умов, з метою припинення його фізичних, психічних і моральних страждань, у результаті яких реалізується право на гідну смерть. (Докладніше див.: [2, с. 199]).

3 Олейник А. Этические И правовые аспекты эвтаназии // Юрид. практика. – 2001. – 28 нояб. – № 48 (206). Цит. за: [11, с. 10].

кримінально-правову оцінку дій, пов'язаних із порушенням заборон, що встановлюються українським законом у цій сфері.

Як бачимо, у перших двох формах активної евтаназії є необхідними конкретні дії не лише самого хворого, який бажає припинити своє життя, а й інших осіб. При активній евтаназії у вигляді «вбивства з милосердя» (перша умовна виділена форма) дії винної особи є умисними. Вчинене діяння залежно від конкретних обставин кваліфікується на загальних засадах як просте або навіть кваліфіковане убивство (відповідно за ч.1 або ч. 2 ст. 115 КК України). До речі, кримінальним законом багатьох країн ця форма активної евтаназії вважається умисним убивством при пом'якшуючих обставинах (країни Західної Європи, Азії, Південної Америки). В деяких державах, де законом не передбачається такого спеціального складу злочину, мотиви вчинення подібного діяння розцінюються в якості пом'якшуючої покарання обставини, а саме як вчинення злочину із співчуття (наприклад, деякі колишні радянські республіки – РФ, Казахстан, Литва, Таджикистан).

Що стосується так званого асистованого самогубства за участю медичного працівника або іншої особи у випадках, наприклад, надання хворобу необхідних для самогубства ліків або засобів, то підстав кримінальної відповідальності зазначених осіб, як відмічається в літературі, немає, оскільки медичний працівник або інша особа є пособниками самогубства, яке згідно з чинним кримінальним законодавством злочином не вважається [10]. Але практично риторичним сьогодні залишається запитання: як бути у тому випадку, коли лікар надає особі необхідні медичні препарати (інструменти) для самогубства, проте остання самостійно не може довести задумане до кінця (втрачає сили, свідомість тощо). Адже «асистент» у цьому разі, окрім надання необхідних засобів, змушений ще і допомогти людині реалізувати до кінця задумане (наприклад, підтримує руку знесиленої особи, додає тиску на поршень ін'єкційного шприцу, заштовхує таблетки у ротову порожнину та ін.). Уявляється, що правова оцінка дій сторонньої особи – так званого асистента – при такому самогубстві (нібито синтезу двох попередніх форм евтаназії) надто складна й неоднозначна.

Третя форма активної евтаназії, на наш погляд, взагалі є самогубством у власному смислі слова, спроба здійснення якого на теперішній час не є кримінально караною за українським законом. Тому в подібних випадках взагалі знімається питання про евтаназію, оскільки, по суті, це є евтаназія «власноруч» як різновид самогубства.

Достатньо складним є питання про кримінальну відповідальність особи, що бере участь при пасивній евтаназії, припиняючи надання медичної допомоги невиліковному хворому. У таких випадках йдеться про бездіяльність винного. Щодо кримінально-правової оцінки таких випадків більшість учених пропонує кваліфікувати зазначені дії за ст. 136 («Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані») чи ст. 139 («Ненадання допомоги хворому медичним працівником»). Але кваліфікація дій винних за цими статтями уявляється небезперечною. Насамперед це пов'язано з тим, що в доктрині кримінального права немає єдиної позиції щодо суб'єктивної сторони злочинних дій, передбачених даними статтями. Справа в тому, що вченими пропонуються різні комбінації форм вини стосовно, власне, діяння у виді бездіяльності та наслідків цієї бездіяльності. Якщо бездіяльність однозначно характеризується умисною формою вини, то стосовно наслідків стверджується, що має місце тільки необережність, або необережність (у різних видах) і навіть непрямий умисел. Це, по-перше.

По-друге, при пасивній евтаназії правомірно поставити запитання, чи завжди бездіяльність пов'язана з ненаданням саме медичної допомоги? Якщо з боку будь-якої особи хворій людині, нехай навіть і на прохання останньої, не надаються їжа, вода, не здійснюються будь-які санітарно-гігієнічні маніпуляції, що призводить до смерті людини, то чи можна такі дії відносити до поняття «ненадання медичної допомоги». Отже, при пасивній евтаназії слід вирішити проблему: про ненадання якої допомоги йдеться – медичної або будь-якої іншої?

Напевно, ці запитання можна «зняти», якщо: по-перше, під час визначення пасивної евтаназії не робити розмежування між видами умисного ненадання допомоги (медичної або іншої) хворому будь-то медичним працівником або іншою особою, а по-друге, виходячи із кінцевої мети таких дій винного – позбавити конкретну людину життя (навіть і на її прохання) – ненадання допомоги, що призвело до смерті людини, кваліфікувати як умисне убивство (при наявності відповідних обставин – як просте або кваліфіковане). Така кваліфікація видається найбільш «оптимальною» при теперішньому стані законодавства. Однак це зовсім не виключає можливість *de lege ferenda* закріпити у кримінальному законі привілейований склад злочину, за яким кваліфікувалися б випадки умисного вбивства хворої людини із співчуття до неї, тобто фактичної евтаназії, звісно ж, при умові, що евтаназія й надалі буде заборонена в Україні.

На завершення зазначимо, що за яким би шляхом не пішло наше суспільство у вирішенні розглянутої проблеми, проте основне завдання за-

конодавця полягає в тому, щоб захистити людське життя від протиправних посягань з боку інших осіб.

1. Evtanazyya // *Zarubezhny opyt. Obshchye problemy medytsyny [Elektronnyy resurs]*. – *Rezhym dostupa* : www.mednovosti.by/news.aspx?id=313. – *Zahl. s Ekrana*.
2. Vorona V. *Pravo na evtanazyu yak skladova prava lyudyny na zhyttya // Pravo Ukrayiny*. – 2010. – # 5. – S. 199-205.
3. Frolov Y.T., Arab-Ohly E.A., Aref'eva H.S. *y dr. Vvedenye v fylysofyyu : uchebnyk*. – M. : Polytyzdat, 1989. – 639 s.
4. *Suytsyd. Problemy reshenyya problemy [Elektronnyy resurs]*. – *Rezhym dostupa* : hypnosis-m.com/ru/articles/sposoby_suicida.html#ru/articles/sposoby_suicida.html. – *Zahl. s Ekrana*.
5. Ivanov Yu. *Suyitsyd // Kryminolohichnyy dovidnyk : dovidkove vydannya / za nauk. red. Bandurky O.M. ; za zah. red. Dzhuzhi O.M. I Dytynova O.M.* – Kh : Disa plyus, 2013. – S. 332-334.
6. *When suicide was illegal [Elektronnyy resurs]*. – *Rezhym dostupu* : <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-14374296>. – *Zaholovok z ekrana*.
7. *Criminal Law (Suicide) Act, 1993 // Irish Statute Book. Government of Ireland [Elektronnyy resurs]*. – *Rezhym dostupu* : <http://www.irishstatutebook.ie/1993/en/act/pub/0011/sec0002.html#sec2>. – *Zaholovok z ekrana*.
8. *VOZ: kazhdyy hod v myre sovershaetsya 800 tys. samoubyystv [Elektronnyy resurs]*. – *Rezhym dostupa* : http://www.bbc.co.uk/russian/rolling_news/2014/09/140904_rn_wos_suicides.shtml. – *Zahl. s Ekrana*.
9. Klivans'ka A. *Pravo na evtanazyu // Yuryd. visn. Ukrayiny*. – 2014. – # 28 (941). – 13-19 lyp. – S. 14.
10. Hryshchuk V. *Eutanaziya: kryminal'no-pravovi problemy [Elektronnyy resurs]*. – *Rezhym dostupu* : <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=321>. – *Zaholovok z ekrana*.
11. Horodniy M. M. *Relihiynyy komponent v konteksti akul'turatsiyi prava // Yuryd. nauk. elektronnyy zhurnal*. – 2014. – # 3. – S. 8-11.

Батиргарєєва В.С. Право людини розпоряджатися власним життям – актуальне питання кримінального права та кримінології

У даній статті автор досліджує «право на смерть» як самостійне явище у зв'язку з правом на життя як передумовою існування й реалізації усіх інших людських прав. Ставиться питання про наявність права розпоряджатися власним життям, тобто реалізовувати право на смерть, коли йдеться про евтаназію, яка, як справедливо відмічається дослідниками, є однією з найбільш актуальних і невирішених медико-деонтологічних, етико-філософських та юридичних проблем сучасності.

Так, у житті окремих людей внаслідок різних причин такі питання виникають, оскільки можливості захисних механізмів психіки людини небезмежні. А тому порушена тематика не є чимось буденним й абстрактним для наук кримінально-правового циклу. У цьому зв'язку особлива надія покладається на кримінологію та кримінальне право, які у комплексі мають дослідити та дати чітку правову оцінку щодо цього феномена в цілому та окремих його проявів.

Також автор розглядає різні способи вираження права особи на смерть, в тому числі відображає місце самогубства в системі суспільних відносин та досліджує форми проведення евтаназії. Піднімається питання про кримінальну відповідальність особи, що бере участь у проведенні евтаназії у зв'язку з різними комбінаціями форм вини, що створює проблему відмежування даного явища від певних складів злочинів які закріплені кримінальним законодавством.

Батиргареева В.С. Право человека распоряжаться собственной жизнью - актуальный вопрос уголовного права и криминологии

В данной статье автор исследует «право на смерть» как самостоятельное явление в связи с правом на жизнь как предпосылкой существования и реализации всех прав человека. Ставится вопрос о наличии права распоряжаться собственной жизнью, то есть реализовывать право на смерть, когда речь идет об эвтаназии, которая, как справедливо отмечается исследователями, является одной из наиболее актуальных и нерешенных медико-деонтологических, этико-философских и юридических проблем современности.

Да, в жизни отдельных людей вследствие различных причин такие вопросы возникают, поскольку возможности защитных механизмов психики человека безграничны. Поэтому затронута тематика не является чем-то обыденным и абстрактным для наук уголовно-правового цикла. В этой связи особое надежда возлагается на криминологии и уголовном праве, которые в комплексе должны исследовать и дать четкую правовую оценку по этому феномена в целом и отдельных его проявлений.

Также автор рассматривает различные способы выражения права человека на смерть, в том числе отражает место самоубийства в системе общественных отношений и исследует формы проведения эвтаназии. Поднимается вопрос об уголовной ответственности лица, участвующего в проведении эвтаназии в связи с различными комбинациями форм вини, что создает проблему отграничения данного явления от определенных составов преступлений закрепленные уголовным законодательством.

Batyrhareyeva V.S. The right to dispose of his life - the urgent issue of Criminal Law and Criminology

This paper explores the «right to die» as an independent phenomenon in connection with the right to life as a precondition for the existence and implementation of all other human rights. The question about the availability of the right to dispose of their own lives, realize that the right to die when it comes to euthanasia, which, as

rightly observed by researchers, is one of the most pressing and unresolved medical-deontological, ethical, philosophical and legal problems.

Thus, in the lives of individuals due to various reasons such questions arise, because the ability of defense mechanisms of the human psyche are not infinite. And so broken theme is not something everyday and abstract science to criminal law cycle. In this regard, particular hope relies on criminology and criminal law, which in conjunction with research to give a clear legal assessment of this phenomenon as a whole and its individual manifestations.

Also, the author examines the different ways of expressing the right of a person to death, including suicide reflects the place in the system of social relations and explore forms of euthanasia. Raises the question of criminal responsibility of the person who takes part in euthanasia due to various combinations of forms of guilt that creates the problem of delimitation of the effects of certain offenses enshrined by criminal law.

Борисов В.І.

*д.ю.н., професор, академік
НАПрН України, директор
Науково-дослідного
інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка
В.В. Сташиса НАПрН
України*

Borisov V.I.

*Doctor of Law, Professor,
Academician of NALS of
Ukraine, Director of the
Research Institute for Studying
Crime Problems named after
acad. V.V.Stashys of NALS of
Ukraine*

ПОНЯТТЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ФОРМИ ЙОГО ДІЇ

Кримінальне право України набуває свого текстуального вираження в законодавстві про кримінальну відповідальність, що являє собою єдину нормативно-правову систему – Кримінальний кодекс України (надалі – КК), який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. КК складається із кримінальних законів, що системно розташовані в його межах і діють із часу набрання ним чинності. Кожен із кримінальних законів містить певні визначення ¹(дефініції), викладені у вигляді норми. КК, як і кримінальні закони, що входять до нього, є своєрідним продуктом законотворчої діяльності, в якому шляхом законодавчого веління відображено об'єктивні закономірності розвитку кримінального права. У КК 2001 р. кримінальний закон позначено як «закон про кримінальну відповідальність» (див., наприклад, назву розд. II Загальної частини, частини 2, 4 та 5 ст. 3 КК). Поняття «кримінальний закон» і «закон про кримінальну відповідальність» тотожні за своєю сутністю, однак через те, що останнє закріплене в КК, ним потрібно користуватися для характеристики КК 2001 р. та при його застосуванні. Відразу необхідно зазначити, що поняття «кримінальний закон», яким широко користується теорія кримінального права, характеризуючи окремі норми КК, є дещо умовним, оскільки, на відміну від КК або окремо прийнятого Верховною Радою України закону про кримінальну відповідальність, воно не має всіх атрибутів закону як нормативно-правового акта. Закон у буквальному розумінні – це юри-

1 У КК України словосполучення «кримінальний кодекс України визначає» застосовується, зокрема, в ч. 2 ст. 1 КК; словосполучення «визначаються законом» – у ч. 2 ст. 4 КК, що дає підстави для використання в науковій літературі рівнозначного їм за змістом терміна «законодавче визначення».

дично цілісний і структурно завершений нормативно-правовий акт, який приймається Верховною Радою відповідно до її конституційних повноважень [1]. Такі атрибути притаманні саме КК у цілому, а також певною мірою законам України, що змінювали, доповнювали КК 2001 р. після його прийняття.

Кожен закон про кримінальну відповідальність формує значну за обсягом нормативно-правову єдність – КК, а тому, сам по собі має відносну самостійність, оскільки його розуміння і застосування можливі лише у взаємопоєднанні з іншими законами, включеними до КК. Тому не випадково, законодавець у ч. 2 ст. 3 КК підкреслив, що закони України про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності КК, включаються до нього після набрання ними чинності. Вони застосовуються як складова частина КК. Їх повне розуміння і застосування можливі тільки у взаємопоєднанні з іншими законами, включеними до КК. КК і окремі закони України про кримінальну відповідальність приймаються Верховною Радою України. Закони про кримінальну відповідальність – це одна або декілька юридичних норм, закріплених у статті чи низці статей КК. Усі закони про кримінальну відповідальність зведено до КК, де норми розташовані в певній системі, а статті, в яких вони закріплені, мають відповідний номер. Оскільки законодавство України про кримінальну відповідальність – це КК, то норми, які можуть бути на додаток до КК ухвалені окремим законом, теж мають позначатися відповідним номером статті КК. Необхідно зазначити, що закони про кримінальну відповідальність, які приймаються на доповнення до КК, можуть не тільки міститися в самостійному нормативно-правовому акті, а й входити окремими нормами в закон України, яким охоплюється більш широке коло питань, що потребують нормативного забезпечення. Наприклад, Законом України від 15 квітня 2014 р. «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» КК доповнено ст. 332-1 «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» [2].

Окремі кримінально-правові положення можуть міститися в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Такі положення, адаптовані до законодавства України про кримінальну відповідальність та викладені у вигляді норми, також мають бути включені в КК з відповідною нумерацією статті. Отже, законом про кримінальну відповідальність є і КК, і його окремі норми, викладені в одній або декількох статтях КК.

Необхідно зауважити, що більшість науковців позначають логічно завершені визначення, що містяться у законах, термінами «припис» [3], «нормативний припис» [4] або «нормативно-правовий припис». Так, М. О. Мягков стосовно останнього підкреслює, що змістом кримінального закону України є система нормативно-правових приписів, що визначають діяння, які є злочинами, та відповідальність за них [5]. Слід наголосити, що законодавець більш виважено ставиться до цілісних законодавчих визначень, наявних у КК, позначаючи їх терміном «норма закону». Так, у Кримінальному процесуальному кодексі України, що був прийнятий 13 квітня 2012 р. (надалі – КПК), такий термін вживається в статтях 445, 448, 449 та ін. глави 33 («Проведення у Верховному Суді України»). В ухвалах та роз'ясненнях вищих судових органів України також широко використовується цей термін².

У роботах окремих науковців термін «норма закону» (або «норма кримінального законодавства») також застосовується, однак без належного його пояснення. Так, В. М. Кудрявцев у монографії «Общая теория квалификации преступлений» зазначав: «Для квалификации же преступления обязательным условием является ссылка на норму уголовного закона» [6]. В.В. Мальцев поруч із терміном «норма кримінального закону» застосовує так само термін «норма кримінального законодавства» [7].

У довідковій літературі зміст слів «припис» та «норма», за певними позиціями майже співпадає. Так, у «Новому тлумачному словнику української мови» «припис» визначається, зокрема, як «Правило, покладене в основу якого-небудь вчення, моралі, ідеологічного напрямку і т. ін.; канон, норма» [8, с.902] або «Основні правила в якій-небудь діяльності людської діяльності, зумовлені її сутністю; закони» [8, с.902]. Разом із тим тлумачення слова «припис» має ще один відтінок, пов'язаний більшою мірою з конкретною діяльністю людини, ніж із загальним велінням усталеного змісту, а саме: «Вказівка або порада діяти певним чином настанова, ре-

2 Див. наприклад: Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 17 січня 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1 (3). – С. 13–14; Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 19 квітня 2007 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3 (5). – С. 98-99; Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» (п. 12) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2011): станом на 26 верес. 2011 р. / упоряд.: Ю. М. Groшевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Х. : Право, 2011. – С. 324.

комендація» [8, с.902]. Як бачимо, розбіжності у тлумаченні цього слова набувають сутнісного характеру, що істотно зменшує можливість його застосування для опису форми законодавчого визначення. Що стосується слова «норма», то воно має більш однозначні тлумачення, які переважно зорієнтовані на опис форми загального веління. Це, зокрема: «Звичайний, узаконений, законоприйнятий, порядок, стан і т. ін.; правило, стандарти» [8, с.374]. Невипадково слово «норма» широко вживається в обігу не лише в праві, а й в інших сферах людської діяльності (наприклад, «норма моралі», «норма поведінки», «технічна норма» тощо). Уявляється, що значне вживання в обігу слова «норма» та більш однозначне його розуміння зумовлюють широке його застосування при описі правил здійснення певного виду поведінки, у тому числі при викладенні змісту законів про кримінальну відповідальність.

У нормах КК сформульовано завдання, принципи та підстава кримінальної відповідальності. Згідно зі ст. 1 КК «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам». Для виконання цього завдання КК визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили, тобто КК забороняє під загрозою покарання вчиняти суспільно небезпечні діяння, визнані злочинними.

Важливо зазначити, що закон про кримінальну відповідальність, на відміну від законів інших галузей законодавства, має певні специфічні риси. Він є і зовнішнім нормативним виразом (формою), і основним джерелом кримінального права, а в межах права – його сутнісним складовим елементом.

Право як системна загальнолюдська сутність є значно об'ємнішим та більш різноплановішим соціальним явищем ніж законодавство, в якому воно набуває текстуального вираження, але не зводиться до нього. Крім законодавства про кримінальну відповідальність система кримінального права включає правові ідеї, принципи та правила застосування законів, рішення та постанови вищих судових інстанцій, що мають загальнообов'язковий або загальнорекомендаційний характер, акти Конституційного Суду, правосвідомість тощо [9]. Тому вироки, ухвали і постанови судів не створюють законодавства про кримінальну відповідальність, але наочно відображають дію кримінального права. Вони мають обов'язкову силу тільки щодо конкретного кримінального провадження. Те саме сто-

сується роз'яснень Пленуму Верховного Суду України та Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Вони лише розкривають сутність, дійсний зміст відповідних норм КК, націлюють судову практику на їх однакове застосування. Так само не є законами рішення Верховного Суду України з приводу неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь. Не створюють законодавства про кримінальну відповідальність і акти Конституційного Суду України, якими може здійснюватися офіційне тлумачення окремих положень КК. Незважаючи на загальну обов'язковість, акти Конституційного Суду України приймаються з метою точного визначення змісту юридичної норми, а також правильного та єдиного її застосування.

Лише закон про кримінальну відповідальність має значення нормативно-правового акта, що визначає, яке суспільно небезпечне діяння визнається злочином і які покарання можуть бути застосовані за його вчинення. У нормативно-правових актах інших галузей законодавства можуть міститися принципові положення або окремі визначення, що мають безпосереднє значення для формування норми закону про кримінальну відповідальність (наприклад, визначення суспільно небезпечного діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, надано в п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України від 28 листопада 2002 р. «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»)³. Однак такі положення або визначення можуть бути лише нормативно-правовою базою для прийняття відповідного закону про кримінальну відповідальність (Законом України від 16 січня 2003 р. визначення суспільно небезпечного діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів, було відтворене із редакційними уточненнями в п. 1 примітки до ст. 209 КК. У подальшому визначення, наведене в цій примітці, уточнювалося відповідно до змін, що вносилися до Закону від 28 листопада 2002 р.).

Відповідно до ч. 1 ст. 3 КК законодавство України про кримінальну відповідальність становить КК, що ґрунтується на Конституції України, яка має найвищу юридичну силу. Зі ст. 8 Конституції України впливає, що закони, в тому числі кримінальні, повинні відповідати їй. Також законодавство України про кримінальну відповідальність має засновуватися на загальноновизначених принципах і нормах міжнародного права (ч. 1 ст. 3

3 У ред. від 18.05.2010 р. та зі змінами станом на 04.07.2013 // ВВР. – 2003. – № 1. – Ст. 2; 2010. – № 29. – Ст. 392; 2014. – № 12. – Ст. 178.

КК). Такі принципи і норми містяться, зокрема, у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. За ч. 5 ст. 3 КК закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

КК і окремі закони про кримінальну відповідальність приймаються Верховною Радою України, що впливає із ст. 85 Конституції України. Відповідно до Закону України від 6 листопада 2012 р. «Про всеукраїнський референдум» прийняття законів громадянами України можливе також шляхом таємного голосування (законодавчий референдум). Незалежно від процедури прийняття закон про кримінальну відповідальність – завжди письмовий документ, опублікований у встановленому законодавством України порядку.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що закон про кримінальну відповідальність – це письмовий нормативно-правовий акт, що приймається Верховною Радою України або всеукраїнським референдумом і містить юридичні норми, в яких сформульовано завдання, підстави і принципи кримінальної відповідальності, встановлено, які суспільно-небезпечні діяння визнаються злочинами і які покарання належить застосовувати до осіб, винних у їх вчиненні, визначені інші кримінально правові наслідки вчинення таких діянь. Законом про кримінальну відповідальність називаються і КК в цілому, і окремі норми, викладені в одній або декількох його статтях. Закон про кримінальну відповідальність має відповідати Конституції України та загально визнаним принципам і нормам міжнародного права.

Із наведеного в ч. 1 ст. 1 КК законодавчого визначення впливає, що основна функція закону про кримінальну відповідальність – охоронна. Ця функція проявляється вже на стадії оприлюднення закону, незалежно від того, чи набрав він чинності, чи ще не набрав, а якщо набрав чинності та почав офіційно діяти – то незалежно від того, чи є підстави для його застосування (наприклад, у зв'язку із вчиненням певного злочину або суспільно корисних дій, що є необхідною обороною), чи такі підстави поки що відсутні. Оприлюднення закону має велике юридичне значення і полягає в доведенні до відома громадян і державних органів повного і точного тексту закону державною мовою шляхом опублікування в офіційному друкованому виданні. Оприлюднення надає закону властивостей предмета реальної дійсності, який існує в межах певного простору

та часу. З часу оприлюднення закон починає діяти у формі впливу на суспільну свідомість та свідомість окремих громадян. Це перша і разом з тим постійна форма дії закону, яка завершується з втратою законом чинності. Незважаючи на те, що закон у такому разі знаходиться у статичному стані, його наявність свідчить, що за певних умов, визначених законодавцем, можливе застосування закладених у ньому положень стосовно випадку конкретного прояву небезпечного суспільного явища, яке обумовило його прийняття. Крім того, оприлюднення та подальше набуття законом чинності викликає низку різноманітних заходів, пов'язаних як з його пізнанням як предмета реальної дійсності, так і з проведенням організаційно-правових заходів, необхідних для його застосування. В системі таких заходів важливе місце посідає визначення ознак та розробка на їх основі складів певних видів злочинів (вбивств, крадіжок тощо), що є своєрідними правовими моделями, необхідними для встановлення відповідності вчиненого конкретного діяння нормі закону про кримінальну відповідальність. Наявність визначених ознак складу злочину у вчиненому надасть можливість відповідно до ч. 1 ст. 2 КК визнати конкретне суспільно небезпечне діяння, що може бути вчинене фізичною особою, підставою кримінальної відповідальності.

Оприлюднення закону може обумовлювати й початок дії інших законів та підзаконних нормативно-правових актів. Наприклад, з дня офіційного опублікування та набрання чинності 18 липня 2009 р. Закону України № 1506-VI «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11 червня 2009 р. набрала чинності і почала діяти на території України Конвенція ООН проти корупції, що була підписана Україною 11 грудня 2003 р. У ст. 2 Закону України №251-V «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 18 жовтня 2006 р. зазначено: «Цей закон набирає чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції».

Другою формою дії закону є його застосування у зв'язку з учиненням певною особою конкретного діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність. Під час притягнення особи до кримінальної відповідальності застосовується не лише норма закону, розташована в Особливій частині КК, а й значна кількість інших норм, як правило, із Загальної частини КК та кримінального процесуального законодавства. Із застосуванням закону набуває визначеності ще одна функція кримінального права – регулятивна, яка необхідна для розвитку криміналь-

но-правових відносин. Застосування закону відбиває взаємодію особи, яка вчинила злочин, суду і органів, уповноважених на встановлення факту вчинення злочинів, а також інших осіб, які забезпечують правове супроводження такої взаємодії. Остання врегульовується кримінальним правом і тому здійснюється в межах певних правовідносин, що називаються кримінально-правовими.

Закон про кримінальну відповідальність при його застосуванні набуває властивостей динамічного стану. Такий стан визначає характер розвитку кримінально-правових відносин, перехід від однієї стадії застосування закону до іншої (встановлення фактичних обставин вчиненого – кваліфікація злочину – ухвалення рішення та його належне оформлення, тощо). Водночас динамічний стан не зводиться до повного відображення нормативних положень, закладених у законі про кримінальну відповідальність, оскільки застосування закону пов'язується з конкретно вчиненим діянням. Що стосується закону у статичному стані, то він відображає значне за обсягом та змістом соціальне явище, визначаючи у своїх положеннях лише його типові та найбільш характерні видові ознаки. Тому не випадково склад злочину як правова модель будується на ґрунті видових ознак, закладених у законі⁴.

Будь-який процес застосування закону про кримінальну відповідальність підкоряється його статистичного стану. Динамічний стан лише наближено відбиває зміст закону про кримінальну відповідальність, оскільки предметом його застосування є конкретне діяння, яке є лише поодиноким проявом небезпечного суспільного явища.

1. *Todyka Yu.N. Konstytutsyya Ukrainy: problemy teoryu y praktyky / Yu.N. Todyka. – Khar'kov, 2000. - S. 473.*
2. *Holos Ukrainy. – 2014. – 26 kvit. (# 83).*
3. *Uholovnyy zakon y prestuplenye / pod red. E. S. Tenchova. – Yvanovo : Yvanov. hos. un-t, 1997. – S. 16.*
4. *Mytskevych A. A. Akty vysshykh orhanov sovetskoho hosudarstva. Yurydycheskaya pryroda normatyvnykh aktov vysshykh orhanov vlasty y upravlennya SSSR. – M. : Yuryd. lyt., 1967. – S. 34.*

4 Треба зазначити, що побудова складу злочину як правової моделі ґрунтується не тільки на ознаках, закладених в законі про кримінальну відповідальність. Джерелами його формування є також теорія кримінального права та практика застосування кримінального законодавства (див.: Борисов В. І. Склад злочину як правова модель // Вісн. Акад. адвокатури України. – 2009. – Число 1 (14). – С. 254-256.).

5. *Kryriminal'ne pravo. Zahal'na chastyna : pidruchnyk / za red. A. S. Benits'koho, V. S. Huslavs'koho, O. O. Dudorova. B. H. Rozovs'koho.* – K.: Istyna, 2011. – S. 168.
6. *Kudryavtsev V. N. Obshchaya teoriya kvalyfykatsyy prestuplenyy.* – 2-e yzd., pererab. y dopoln. – M.: Yuryst', 1999. – S. 6. Dyv. takozh: *Henrykh N. V. Predmet y metod uholovno-pravovoho rehulyrovannya: ystoriya, teoriya y praktyka* – M.: Norma: YNFRA – M., 2011. – S. 20, 99.
7. *Mal'tsev V. V. Pryntsypy uholovnoho prava y ykh realizatsyya v pravoprymenitel'noy deyatel'nosti.* – SPb. : Yuryd. tsentr Press, 2004. – S. 79.
8. *Novyy tlumachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy : u 3-kh tomakh.* – T. 2. — K. : Akonit, 2001 – S. 902.
9. *Konyakhyn V.P. Teoretycheskye osnovy postroeniya Obshchey chasty rossiyskoho uholovnoho prava.* – SPb.: Yuryd. tsentr Press, 2002. – S. 133.

Борисов В.І. Поняття закону про кримінальну відповідальність та форми його дії

Стаття присвячена поняттю закону про кримінальну відповідальність та формам його дії. Автор наголошує, що закон про кримінальну відповідальність, на відміну від законів інших галузей законодавства, має певні специфічні риси. Він є і зовнішнім нормативним виразом (формою), і основним джерелом кримінального права, а в межах права – його сутнісним складовим елементом.

В статті автор зазначає, що закон про кримінальну відповідальність – це письмовий нормативно-правовий акт, що приймається Верховною Радою України або всеукраїнським референдумом і містить юридичні норми, в яких сформульовано завдання, підстави і принципи кримінальної відповідальності, встановлено, які суспільно-небезпечні діяння визнаються злочинами і які покарання належить застосовувати до осіб, винних у їх вчиненні, визначені інші кримінально правові наслідки вчинення таких діянь. Законом про кримінальну відповідальність називаються і КК в цілому, і окремі норми, викладені в одній або декількох його статтях.

Зроблено висновок, що будь-який процес застосування закону про кримінальну відповідальність підкоряється його статистичному стану. Динамічний стан лише наближено відбиває зміст закону про кримінальну відповідальність, оскільки предметом його застосування є конкретне діяння, яке є лише поодиноким проявом небезпечного суспільного явища.

Борисов В.И. Понятие уголовного закона и формы его действия

Статья посвящена понятию закона об уголовной ответственности и формам его действия. Автор отмечает, что закон об уголовной ответственности, в отличие от законов других отраслей законодательства, имеет определенные специфические черты. Он является и внешним нормативным выражением (формой), и основным источником уголовного права, а в рамках права - его сущностным составляющим элементом.

В статье автор отмечает, что закон об уголовной ответственности - это письменный нормативно-правовой акт, принимаемый Верховной Радой Украины или всеукраинским референдумом и содержит юридические нормы, в которых сформулированы задачи, основания и принципы уголовной ответственности, установлено, какие общественно опасные деяния признаются преступлениями и какие наказания применяются к лицам, виновным в их совершении, определены другие уголовно правовые последствия совершения таких действий. Законом об уголовной ответственности называются и УК в целом, и отдельные нормы, изложенные в одной или нескольких его статьях.

Сделан вывод, что любой процесс применения закона об уголовной ответственности подчиняется его статистическому состоянию. Динамическое состояние лишь приближенно отражает содержание закона об уголовной ответственности, поскольку предметом его применения является конкретное деяние, которое является лишь единичным проявлением опасного общественного явления.

Borisov V.I. The concept of criminal liability law and forms of its action

The article is devoted to the concept of the law on criminal liability and forms of action. The author notes that the law on criminal liability, unlike the laws of other branches of law has certain specific features. It is also an external normative expression (form), and the main source of criminal law and within the law - its essential components.

In the article the author notes that the law on criminal responsibility - a written legal act adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine or Ukrainian referendum and contains legal rules, which define the objectives, the basis and principles of criminal responsibility, found which socially dangerous acts are recognized as crimes and which penalties shall be applied to persons guilty of commission of certain other criminal legal consequences of committing such acts. The law on criminal liability and referred to the Criminal Code as a whole, and individual standards set out in one or more of his articles.

It is concluded that any process of the law on criminal liability submits its statistical status. The dynamic status only approximately reflects the content of the law on criminal responsibility, as its application is subject to a specific act, which is only a single manifestation of a dangerous social phenomenon.

Денисов С.Ф.

*Інститут права імені
Володимира Сташиса
“Класичного приватного
університету”,
професор кафедри
кримінального права,
д.ю.н., професор*

Алієв Р.В.

*Інститут права імені
Володимира Сташиса
“Класичного приватного
університету”, викладач
кафедри кримінального
права, к.ю.н., доцент*

Denisov S.F.

*Law Institute of Vladimir
Stashys of «Classic Private
University», professor
of criminal law chair,
Doctor of Law, Professor*

Aliyev R.V.

*Law Institute of Vladimir
Stashys of «Classic Private
University», lecturer of
criminal law chair, PhD,
Associate Professor*

ПОЗИТИВНІ ЗДОБУТКИ У НАПРЯМІ ПОЛІПШЕННЯ УМОВ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

Реформа пенітенціарної системи України спрямована, перш за все, на соціальну переорієнтацію вивчення кримінальних покарань з урахуванням міжнародних стандартів: законності, гуманізму, демократизму, справедливості, диференціації та індивідуалізації виховного впливу на засуджених. У її основу були покладені Декларація про державний суверенітет України [1], Конституція України [2], прийняті ООН Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [3], Європейські в'язничні правила [4], та інші міжнародні правові акти й угоди.

Сучасна пенітенціарна система України є сукупністю органів і установ виконання покарань, що включає комплекс державно-правових, соціально-економічних та психолого-педагогічних інститутів. З моменту початку реформування пенітенціарної системи прийнято близько 150 законів, нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, які забезпечують діяльність і розвиток системи виконання покарань.

На стані фактичних результатів оптимізації пенітенціарної системи України безпосереднім чином позначилися кардинальні зміни в економічному та суспільно-політичному житті, що сталися за останні роки в Україні, метою яких є розробка нових підходів до проблеми протидії злочинності, захисту прав і свобод особистості [5, с. 45-43]. Як слушно вказував П.Л. Фріс, на формування і розвиток кримінально-виконавчої політики прямо чи опосередковано впливає комплекс соціальних факторів: соціально-політичний стан суспільства, проголошені і фактично реалізовані соціально-моральні цінності і правові уявлення, стан і динаміка злочинності в країні, а також міжнародні акти про права людини і поводження із засудженими, конвенції по боротьбі зі злочинністю й окремими видами злочинів, діяльність міжнародних організацій, позиції політичних партій і організацій, розвиток фундаментальних суспільних наук [6].

Варто зазначити, що суттєві недоліки в діяльності пенітенціарної системи залишилися і до сьогодні. Незважаючи на низку організаційних заходів, пов'язаних із виведенням її з підпорядкування МВС, утворенням самостійної Державної кримінально-виконавчої служби України [7], як єдиного органу щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань у кримінально-виконавчій політиці на практиці мають місце приниження честі і гідності особи, яка відбуває покарання у вигляді позбавлення волі. Це дає підстави стверджувати, що кримінально-виконавча політика в нашій країні ще далека від європейських стандартів [6]

Але, на наш погляд перші спроби щодо позитивних здобутків у напрямі поліпшення умов тримання засуджених в Україні вже зроблені. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» від 8 квітня 2014 року 1186-VII [8], внесено доповнення до статті 8 Кримінально-виконавчого кодексу України [9] щодо основних прав засуджених. А саме: на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання.

Адміністрація установи чи органу, який виконує покарання, зобов'язана надати засудженим зазначену інформацію, а також ознайомлювати їх із змінами порядку і умов відбування покарань; на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності; засуджені не повинні підлягати жорстокому, нелюдському або такому, що принижує їх гідність, поводженню. Заходи впливу можуть застосовуватися до засуджених ви-

ключно на підставі закону; засуджені не можуть бути піддані медичним або іншим подібним дослідженням незалежно від їх згоди; звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань. Відповідні заяви подаються у двох примірниках, один з яких з відміткою про отримання залишається у засудженого; давати пояснення і вести листування, а також звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами рідною мовою. Відповіді засудженим даються мовою звернення. У разі відсутності можливості дати відповідь мовою звернення вона дається українською мовою з перекладом відповіді на мову звернення, який забезпечується органом або установою виконання покарань; на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги. Засудженому гарантується право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, у тому числі за власні кошти. Засуджені, які мають розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів, можуть за їх письмовою згодою пройти курс лікування від зазначених захворювань тощо.

Особливо хотілось би звернути увагу на змінах, які відбулися у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань у 2014 році [10], щодо основних прав та обов'язків засуджених.

Зміни щодо основних прав засуджених: одержувати інформацію про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання, у тому числі у друкованому вигляді; на соціальне забезпечення, у тому числі на оформлення пенсій, відповідно до законодавства; вести телефонні розмови та користуватися глобальною мережею Інтернет у порядку, встановленому розділом XIV зазначених Правил; рідною мовою давати пояснення, вести листування, звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами в усній чи письмовій формі від свого імені, а також отримувати відповіді мовою звернення; брати участь у роботі самодіяльних організацій та гуртків соціально корисної спрямова-

ності (крім осіб, засуджених до арешту), займатися фізичною культурою і спортом, користуватися бібліотекою, настільними іграми; носити спортивний одяг та взуття під час проведення спортивних заходів та у вільний час відповідно до розпорядку дня на оплачувану працю, організовану відповідно до вимог законодавства про працю, у тому числі щодо тривалості, умов та оплати праці; на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії; відповідно до статті 539 Кримінального процесуального кодексу України подавати клопотання до суду для вирішення питань, визначених статтею 537 цього Кодексу; користуватися у приміщеннях для вживання їжі та зберігання продуктів харчування електричними чайниками потужністю не більше 2 КВт та мікрохвильовими пічками з розрахунку: три чайники - на відділення соціально-психологічної служби (один - на камеру), дві мікрохвильові печі - на відділення соціально-психологічної служби; придбавати для загального користування за власний рахунок або рахунок родичів телевізори, DVD-програвачі, холодильники з розрахунку: телевізор та DVD-програвач - по одному на відділення соціально-психологічної служби або жилу секцію (камеру); холодильник - один на відділення соціально-психологічної служби (у ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки холодильник встановлюється у приміщеннях для зберігання продуктів харчування).

Засуджені, які відбувають покарання у виправних центрах, виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації виправних колоній, мають право мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них. Засудженим можуть надаватися й інші права, реалізація яких не суперечить меті покарання, порядку і умовам виконання та відбування покарання.

Зміни щодо зобов'язань засуджених утримувати в чистоті і порядку приміщення, дбайливо ставитися до майна установи виконання покарань і предметів, якими вони користуються при виконанні дорученої роботи, здійснювати за ними належний догляд і використовувати їх тільки за призначенням; сумлінно ставитись до праці; носити одяг встановленого законодавством зразка та нагрудні знаки, мати охайний вигляд.

Зміни щодо заборон для засуджених: готувати та вживати їжу в непередбачених для цього місцях, виносити продукти харчування з їдальні без дозволу адміністрації колонії; курити у дисциплінарних ізоляторах, карцерах, приміщеннях камерного типу (одиначних камерах) та виховних колоніях, а також у невідведених для цього місцях; вивішувати фо-

тографії, репродукції, листівки, вирізки з газет та журналів на стінах, тумбочках, ліжках та робочих місцях, тримати тварин.

Таким чином, позитивні зміни у напрямі поліпшення умов тримання засуджених в Україні, які відбулися останнім часом, без сумніву, матимуть вплив і на кримінально-виконавчу ситуацію в державі. Але, досягнутий рівень поки що не відповідає загальноприйнятим світовим стандартам у питаннях дотримання прав людини. А тому, приведення порядку і умов виконання та відбування покарання у відповідність із сучасними кримінально-правовими реаліями є пріоритетним напрямом реалізації Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України.

1. *Deklaratsiya pro derzhavnyy suverenitet Ukrainy. Pryynyata Verkhovnoyu Radoyu Ukrainy 16 lystopada 1990 roku [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu zakon.rada.gov.ua/go/55-12*
2. *Konstytutsiya Ukrainy : ofits. tekst pryynyaty na p'yaty ses. Verkhov. Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 p. (vidom. Verkhov. Rady Ukrainy, 1996, # 30, st. 141) : iz zminamy stanom na 1 sich. 2006 p. – K. : Vyd. dim «In Yure», 2006. – 140 s.*
3. *Minimal'ni standartni pravyla povodzhennya z v'yaznyamy OON; Pravyla, Mizhnarodnyy dokument vid 30.08.1955 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_212*
4. *Yevropeys'ki v'yaznychni pravyla. Pryynyato Komitetom Ministriv II sichnya 2006 roku na 952-y zustrichi Zastupnykiv Ministriv) [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032/*
5. *Bandurka O.M. Pohlyad na suchasnu penitentsiarnu systemu Ukrainy cherez pryzmu yiyi reformuvannya. Derzhavna penitentsiarna sluzhba Ukrainy: istoriya, s'ohodennya ta perspektyvy rozvytku u svitli mizhnarodnykh penitentsiarnykh standartiv ta Kontseptsii derzhavnoyi polityky u sferi reformuvannya Derzhavnoyi kryminal'no-vykonavchoyi sluzhby Ukrainy, zatverdzenoyi Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 8 lystopada 2012 roku # 631 : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 28-29 berez. 2013 r.). – K. : Derzhavna penitentsiarna sluzhba Ukrainy, 2013. – S.42-43.*
6. *Fris P.L., Buchko M.B. Osnovni napryamy kryminal'no-vykonavchoyi polityky Ukrainy na suchasnomu etapi derzhavotvorennya // Chasopys Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya» - Seriya «Pravo». – 2010. – #1. – S. 4-5.*
7. *Pro Derzhavnu kryminal'no-vykonavchu sluzhbu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23 chervnya 2005 roku # 2713-IV [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2713-15/page2>*

8. *Pro vnesennya zmin do Kryminal'no-vykonavchoho kodeksu Ukrayiny shchodo adaptatsiyi pravovoho statusu zasudzhenoho do yevropeys'kykh standartiv: Zakon Ukrayiny vid 8 kvitnya 2014 roku # 1186-VII [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1186-18>.*
9. *Kryminal'no-vykonavchyy kodeks Ukrayiny. – Kh. : Odissey, 2012. – 88 s.*
10. *Pro zatverdzhennya Pravyl vnutrishn'oho rozporядku ustanov vykonannya pokaran'. Nakaz Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny vid 29.12.2014 r. # 2186/5. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>*

Денисов С.Ф., Алієв Р.В. Позитивні здобутки у напрямі поліпшення умов тримання засуджених в Україні

Стаття присвячена питанню поліпшення умов тримання засуджених в Україні. Автор звертає увагу на змінах, які відбулися у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань у 2014 році, щодо основних прав та обов'язків засуджених.

Автор зазначає, що адміністрація установи чи органу, який виконує покарання, зобов'язана надати засудженим зазначену інформацію, а також ознайомлювати їх із змінами порядку і умов відбування покарань; на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності; засуджені не повинні підлягати жорстокому, нелюдському або такому, що принижує їх гідність, поводженню. Заходи впливу можуть застосовуватися до засуджених виключно на підставі закону.

Дослідник підкреслює, що позитивні зміни у напрямі поліпшення умов тримання засуджених в Україні, які відбулися останнім часом, без сумніву, матимуть вплив і на кримінально-виконавчу ситуацію в державі. Але, досягнутий рівень поки що не відповідає загальноприйнятим світовим стандартам у питаннях дотримання прав людини. А тому, приведення порядку і умов виконання та відбування покарання у відповідність із сучасними кримінально-правовими реаліями є пріоритетним напрямом реалізації Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Денисов С.Ф., Алиев Р. Положительные достижения в направлении улучшения условий содержания осужденных в Украине

Статья посвящена вопросу улучшения условий содержания осужденных в Украине. Автор обращает внимание на изменениях, которые произошли в Правилах внутреннего распорядка учреждений исполнения наказаний в 2014 году, по основным правам и обязанностям осужденных.

Автор отмечает, что администрация учреждения или органа, исполняющего наказание, обязана предоставить осужденным указанную информацию, а также знакомить их с изменениями порядка и условий отбывания наказаний; на гуманное отношение к ним и уважения их человеческого достоинства; осужденные не должны подвергаться жестокому, бесчеловечному или унижающему их достоинство обращению. Меры воздействия могут применяться к осужденным исключительно на основании закона.

МІЖНАРОДНИЙ ЖУРНАЛ «ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО»

Исследователь подчеркивает, что положительные изменения в направлении улучшения условий содержания осужденных в Украине, которые произошли в последнее время, несомненно, будут иметь влияние и на уголовно-исполнительную ситуацию в государстве. Но, достигнутый уровень пока не соответствует общепринятым мировым стандартам в вопросах соблюдения прав человека. А потому, приведения порядка и условий исполнения и отбывания наказания в соответствие с современными уголовно-правовыми реалиями является приоритетным направлением реализации Концепции государственной политики в сфере реформирования Государственной уголовно-исполнительной службы Украины.

Denisov S.F., Aliyev R.V. Positive achievements toward improving the conditions of prisoners in Ukraine

The article is devoted to the issue of improving the conditions of prisoners in Ukraine. The author draws attention to the changes that have occurred in the internal regulations of penal institutions in 2014, on basic rights and duties of prisoners.

The author notes that the administration of the institution or body that a penalty must provide this information to prisoners and to acquaint them with changes in the order and conditions of serving the sentence; to humane attitude towards them and to respect their human dignity; prisoners must not be subjected to cruel, inhuman or degrading their degrading treatment. The impact of measures can be applied to convicted solely on the basis of law.

The researcher stressed that the positive changes in the direction of improving the conditions of prisoners in Ukraine, which took place recently will no doubt have an impact on the penal situation in the country. However, the current level does not correspond to generally accepted international standards in matters of human rights. Therefore, bringing order and conditions of execution and punishment into line with modern realities of criminal law is a priority implementation of the Concept of state policy on reforming the State Penitentiary Service of Ukraine.

Дудоров О.О.

*Запорізький національний
університет, професор
кафедри кримінального
права та правосуддя, д.ю.н.,
професор*

Тертиченко Т.М.

*Луганський державний
університет внутрішніх
справ імені Е.О. Дідоренка,
провідний науковий
співробітник відділу
організації наукової роботи*

Dudorov O.O.

*Zaporizhzhya National
University, professor of
criminal law and justice chair,
Doctor of Law, Professor*

Tertychenko T.M.

*Lugansk State University
of Internal Affairs named
after E.O.Didorenko, Senior
research fellow of Research
department*

**ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА
ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 209
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ,
У СВІТЛІ ПОЛОЖЕНЬ І ТЕНДЕНЦІЙ
РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО
АНТИЛЕГАЛІЗАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

Транснаціональний характер діяльності з відмивання злочинних доходів зумовлює необхідність координації зусиль і співробітництва різних держав у сфері протидії вказаному негативному явищу. Важливу роль у цьому відіграють нормативні акти міжнародного рівня (особливо регіонального характеру) та гармонізація з ними національних законодавств. Для України в цьому сенсі пріоритетними є нормативно-правові акти Ради Європи (далі – РЕ) та Європейського союзу (далі – ЄС), по-перше, через територіальну належність і, по-друге, через прагнення вступу до ЄС. Не варто забувати і про те, що поштовхом для створення вітчизняного антилегалізаційного законодавства свого часу стали саме відповідні міжнародні законодавчі акти. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), є типовим конвенційним злочином – діянням, криміналізація якого відбулась у зв'язку зі вступом України в коло держав – учасниць відповідних міжнародно-правових документів.

Слід зазначати, що загальноєвропейське антилегалізаційне законодавство розвивається досить динамічно. Відповідна нормативно-правова база, що виникла в Європі тільки на початку 90-х років ХХ століття, вже кілька разів зазнавала змін. Так, питання протидії відмиванню злочинних доходів регулюються на рівні двох конвенцій РЄ та трьох директив ЄС, причому від документа до документа рівень жорсткості заходів кримінально-правової протидії легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, поступово підвищується. Позитивну роль у створенні ефективної системи протидії легалізації відіграє та обставина, що положення ухвалені останнім часом документів РЄ та ЄС узгоджуються між собою і не містять принципових відмінностей щодо визначення елементів складу відмивання злочинних доходів.

У ст. 209 КК України для позначення предмета передбаченого нею складу злочину використовуються одразу три терміни – «доходи», «кошти» та «майно». Правильність такого підходу викликає сумнів, адже термінологічне перевантаження кримінально-правової заборони не сприяє чіткому з'ясуванню її змісту. Можемо констатувати, що термінологія, яка використовується в диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України для позначення предмета злочину, не узгоджується як з назвою цієї статті кримінального закону, так і з понятійним апаратом Закону України від 14 жовтня 2014 р. «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – ЗУ від 14 жовтня 2014 р.).

Зауважимо, що загальноєвропейське антилегалізаційне законодавство також оперує не одним, а кількома відповідними термінами. Так, у Конвенції РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності, від 8 листопада 1990 р. (далі – Конвенція від 8 листопада 1990 р.) можна зустріти терміни «доходи» та «власність», у Конвенції РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 р. (далі – Конвенція від 16 травня 2005 р.) – «доходи» та «майно», а в Директиві Європейського парламенту та Ради 2005/60/ЄС від 26 жовтня 2005 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму (далі – Третя директива) – «власність».

Насправді ж згадану термінологічну різноманітність ми можемо спостерігати хіба що в перекладах текстів зазначених документів. В оригінальних англомовних версіях при всьому бажанні три різні терміни знай-

ти навряд чи вдасться, адже там вживаються тільки терміни «proceeds» (в офіційному перекладі «доходи») та «property» («власність», «майно»). Очевидно, що тут вкотре маємо справу з неузгодженістю перекладів міжнародних документів, які регулюють одну і ту саму сферу.

Звернемо увагу і на те, що в антилегалізаційних конвенціях РЄ при визначенні, так би мовити, основного поняття «доходи» вживається термін «власність». Щодо національного законодавства, то термін «доходи» використовується безпосередньо в назві ст. 209 КК України, ЗУ від 14 жовтня 2014 р. і низці підзаконних нормативних актів, охоплюючи як грошові кошти, так і інше майно (в розумінні речі). Разом з тим згаданий термін більш широко вживаний не в юридичній, а в економічній науці, в т. ч. у стійких словосполученнях, при визначенні змісту яких ключовою складовою є грошові кошти. Сприйняття такого «економічного» підходу і в першу чергу на законодавчому рівні можна простежити, зокрема, у вітчизняному податковому законодавстві та в міждержавних угодах щодо захисту інвестицій.

Очевидно, що в широкому сенсі поняття «доходи» не обмежується лише грошовими коштами, однак не можна ігнорувати того, що зараз набуло розповсюдження його обмежувальне тлумачення. Як наслідок, правозастосовні органи навіть після понад 13 років після криміналізації відмивання продовжують «відкривати» нові предмети цього злочину. Наприклад, у датованому травнем 2013 р. листі «Про позитивний досвід роботи прокуратури Луганської області щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» міських та районних прокурорів було поінформовано про можливість визнання предметом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, земельних ділянок.

З огляду на сказане і вітчизняні правові традиції перевагу в цьому разі варто надавати терміну «майно». Нагадаємо, що поняття майна в його цивільно-правовому розумінні (ст. 179, ст. 190 ЦК України) поєднує в собі речі, враховуючи грошові кошти та цінні папери, а також інше майно, в т. ч. майнові права, що охоплюють як матеріальні, так і нематеріальні цінності. Пропонований підхід, крім усього іншого, узгоджується з Третьою директивою, яка визначає предмет відмивання як будь-яку вигоду, яка може складатися з матеріальної власності чи власності, що виражена в правах, а також включати рухоме чи нерухоме майно та документи, у т. ч. електронні та цифрові, які підтверджують право на таку власність або частку в ній. До того ж, оскільки цивільно-правовим поняттям «майно» охоплюються і кошти (це впливає в т. ч. із використаного в диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України формулювання «кошти або інше майно»), слід

визнати зайвим звернення в диспозиції цієї кримінально-правової норми до терміна «кошти».

Предметом кримінально караного відмивання може бути не будь-яке майно, а лише те, одержання якого було поєднане з порушенням норм саме кримінального законодавства – як України, так і інших держав. Це впливає з назви ст. 209 КК України, де прямо вказується на доходи, одержані саме злочинним шляхом. Водночас слід зазначити, що протягом певного проміжку часу існував підхід, відповідно до якого предметом легалізації визнавались доходи, отримані незаконним шляхом, тобто як внаслідок вчинення злочину, так і в результаті вчинення будь-якого іншого правопорушення. Зокрема, такий підхід був реалізований у кримінальному законодавстві Молдови та Росії (наразі ці положення вже змінено).

Вказане знову ж пов'язуємо з варіаціями тлумачення англomовних загальноєвропейських антилегалізаційних нормативно-правових актів, у текстах яких використовується термін «predicate offense» (предикатне правопорушення). Однак його використання викликане особливостями національних правових систем, адже кримінальні законодавства окремих європейських країн передбачають відповідальність за злочини та проступки, які отримали відповідну узагальнену назву. Тут доречно нагадати, що в світі історично склались різні підходи щодо класифікації кримінально караних вчинків людини. Один із таких підходів, означаючи існування багаточленної системи злочинних діянь, зводиться до того, що базове поняття «злочинне діяння» розпадається на дві або навіть три термінологічно відмінні категорії – злочин, проступок, а інколи і порушення. Наприклад, у Німеччині поняття «кримінально каране діяння» (Straftat) охоплює як власне злочин (Verbrechen), так і кримінальний проступок (Vergehen); в Іспанії злочинне діяння (infracción penal) включає в себе злочин (delito) і проступок (falta); у Франції злочинні діяння (infraction) поділяються на злочини (crime), проступки (delit) і порушення (contravention).

Таким чином, підхід вітчизняного законодавця, який вказує на майно, одержане злочинним шляхом, є виправданим, у т. ч. через те, що ст. 209 КК України в розглядуваному аспекті узгоджується з загальноєвропейським антилегалізаційним законодавством. Але головним все ж є те, що поширення дії ст. 209 КК на майно, одержане з порушенням норм інших (крім кримінального) галузей законодавства, не підкріплюється реальними можливостями правоохоронних органів та означало б соціально необґрунтоване розширення меж кримінальної відповідальності

за рахунок криміналізації діянь, які традиційно регулюються цивільним або адміністративним законодавством і не мають жодного відношення до тяжких злочинів, характерних для організованої злочинності. Існувала і небезпека того, що кримінально-правова норма про відповідальність за відмивання доходів, одержаних незаконним шляхом, застосовувалась б вибірково або перетворилася б на «мертву» норму.

Зважаючи на те, що передувати відмиванню відповідного майна можуть лише злочини, новелу КПК України щодо запровадження кримінальних проступків дотепер не реалізовано (і поки що не зрозуміло, чи вона взагалі буде реалізована), а інші (крім злочинів) незаконні діяння не можуть бути предикатними стосовно легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, вважаємо за доцільне використаний у ст. 209 КК України громіздкий термінологічний зворот «суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів» замінити на більш простий – «злочин, що передував відмиванню майна».

При визначенні предмета злочину, передбаченого ст. 209 КК України, одним із ключових є питання про те, які саме злочини необхідно вважати предикатними. Звернення до зарубіжного законодавчого досвіду не дає однозначної відповіді на поставлене питання і свідчить про те, що кожна країна, хоч певною мірою і враховує міжнародні норми, рухається власним шляхом вдосконалення законодавства, спрямованого проти легалізації злочинних доходів. Як зазначається в юридичній літературі, в сучасному світі спостерігається чотири основні підходи щодо визначення кола предикатних діянь, у межах яких предметами відмивання виступають: 1) доходи тільки від незаконної торгівлі наркотиками (Азербайджан, Еквадор, Перу, Сенегал); 2) доходи від певних видів злочинів (наприклад, Болівія, Бразилія, Італія, Канада, КНР, Куба, Португалія); 3) доходи від серйозних злочинів (Австрія, Іспанія, ФРН, Нова Зеландія тощо); 4) доходи від будь-яких злочинів (зокрема, Албанія, Білорусь, Болгарія, Польща, РФ, Словенія) [1, с. 261].

Вітчизняний законодавець при визначенні кола предикатних злочинів використав пороговий метод. Так, чинна редакція ч. 1 примітки до ст. 209 КК України містить вказівку на покарання у виді позбавлення волі (в попередній редакції цієї норми був встановлений поріг у три роки позбавлення волі, що не узгоджувалося з відповідним загальноєвропейським законодавством). Наразі розглядуваний кримінально-правовий припис узгоджується з Конвенцією від 16 травня 2005 р. (п. «а», ч. 4 ст. 9) і Третьою директивою (п. «f» ч. 4 ст. 3), де міститься вказівка на такий поріг, як один рік позбавлення волі. Завдяки прийнятим змінам наш зако-

нодавець вирішив важливу проблему, коли такі типи для організованої злочинності кримінально карані посягання, як шахрайство, пропозиція, давання та одержання неправомірної вигоди, окремі злочини в сфері господарської діяльності тощо, почали визнаватися такими, що можуть передувати легалізації майна.

Поділяючи свого часу підхід, згідно з яким перелік предикатних злочинів потребує скорочення шляхом закріплення їх конкретизованого переліку, наразі вимушені зазначити, що, судячи з досвіду деяких європейських країн, такий підхід не дуже вдало реалізується на практиці. Як наслідок, якщо ще кілька років тому він використовувався, наприклад, в Андоррі, Бельгії, Великобританії, Греції, Данії та Люксембурзі, то сьогодні змін не зазнало лише законодавство Андорри; натомість у кримінальному законодавстві Бельгії, Великобританії та Данії застосовується пороговий підхід, а в Греції та Люксембурзі – комбінований [2, с. 23, 52, 125, 161, 242, 414].

Справді, пороговий підхід більш практичний. Щоправда, за існуючої редакції ч. 1 примітки до ст. 209 КК України визначення предикатного злочину охоплює в т. ч. злочини невеликої тяжкості, серед яких переважна більшість не вчиняється з корисливих мотивів та (або) внаслідок вчинення яких не може одержуватись майно. Видається, що для реалізації ідеї обмеження кола предикатних діянь доцільно використати ст. 12 КК України «Класифікація злочинів», про що йшла мова в одному із законопроектів, розробленому ще в 2002 р. [3, с. 77]. Тим більше, що в чинному КК України законодавець нерідко звертається до класифікації злочинів для того, щоб вирішити конкретні питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю. На жаль, вказана конструктивна ідея так і не була реалізована в законодавчому порядку.

При цьому навіть міжнародне законодавство щодо предикатних злочинів у більшості випадків застосовує такий вельми показовий термін, як «серйозні злочини». І хоч поряд із цим ведеться мова про найширший спектр діянь, що повинні визнаватися державами предикатними злочинами, положення національного кримінального закону загалом та аналізованої кримінально-правової заборони зокрема наводять на думку про доцільність законодавчого встановлення такого порогу, який би дозволяв відмежовувати злочини невеликої тяжкості від усіх інших злочинів (в аспекті предикатності стосовно відмивання доходів). Вважаємо, що такий підхід узгоджуватиметься з п. «с» ч. 4 ст. 9 Конвенції від 16 травня 2005 р., відповідно до якого предикатними можуть визнаватися серйозні злочини згідно з національним законодавством, інакше кажучи – національ-

ною системою класифікації злочинів, закріпленою в ст. 12 КК України, і не суперечитиме Третій директиві.

З'ясування тієї обставини, що внаслідок вчинення ухилення від сплати податкових та соціальних внесків (ст. 212, ст. 212-1 КК України) фактично утворюються злочинні доходи і що майновий результат внаслідок вчинення податкових злочинів має ознаки злочинного доходу [4, с. 186–192], дозволяє говорити про обґрунтованість внесеної на підставі ЗУ від 14 жовтня 2014 р. зміни дефініції суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів (ч. 1 примітки до ст. 209 КК України), яка (зміна) полягає у виключенні з неї так званого податкового застереження. До того ж такий законодавчий крок узгоджується з поняттям предикатного правопорушення, яким оперують Конвенція від 8 листопада 1990 р. (ст. 1) і Конвенція від 16 травня 2005 р. (ст. 1), відповідно до яких – це будь-яке діяння, в результаті якого можуть виникнути доходи, що підлягають наступній легалізації, а доходи визначаються як будь-яка економічна вигода, набута злочинним шляхом (треба так розуміти, що мова тут йде не тільки про так званий позитивний дохід). Цікаво, що в Сорока рекомендаціях FATF від 16 лютого 2012 р. податкові злочини, пов'язані з прямими та непрямими податками, включені в список предикатних злочинів, що передують відмиванню доходів, одержаних протиправним шляхом [5, с. 131]. До речі, у пояснювальній записці до законопроекту, згодом ухваленому як ЗУ від 14 жовтня 2014 р., вказувалось на те, що його метою, серед іншого, є врахування пропозицій до національного законодавства експертів FATF. У повістці дня ЄС питання про безпосереднє включення податкових злочинів до переліку предикатних ще стоїть, однак вже реалізується в проекті Четвертої директиви [6]. З огляду ж на тенденції розвитку антилегалізаційного законодавства вірогідність того, що зазначене положення не буде ухвалено з її остаточним прийняттям, є мінімальною. Отже, виключення податкового застереження зі ст. 209 КК України є своєчасною і загалом вираженою зміною українського законодавства.

1. *Dodonov V. N. Sravnytel'noe uholovnoe pravo. Osobennaya chast' : [monohrafiya] / [V. N. Dodonov, O. S. Kapynus, S. P. Shcherba] ; pod red S. P. Shcherby. – M. : Yurlytynform, 2010. – 544 s.*
2. *Money Laundering and Financial Crimes Country Database / United States Department of State, Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs // INCSR. – 2013. – Volume II. – 437 r.*
3. *Dudorov O. O. Predmet lehalizatsiyi (vidmyvannya dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom: do pytannya pro uz'hodzhennya Kryminal'noho*

- kodeksu Ukrainy ta mizhnarodnoho zakonodavstva / O. O. Dudorov, T. M. Tertychenko // Mytna bezpeka. – 2010. – # 1. – S. 70–87.*
4. *Dudorov O. O. Vybrani pratsi z kryminal'noho prava / O. O. Dudorov. – Luhans'k : RVV LDUVS im. E. O. Didorenka, 2010. – 952 s.*
5. *Mizhnarodni standarty z protydyi vidmyvannyu dokhodiv ta finansuvannyu teroryzmu i rozpovsyudzhennyu zbroyi masovoho znyshchennya : Rekomendatsiyi FATF vid 16 lyutoho 2012 r. [Elektronnyy resurs] / Plenarne zasidannya FATF // Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby finansovoho monitorynhu Ukrainy. – 147 c. – Rezhym dostupu : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2012/22.03.2012/1.pdf*
6. *On the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing : Proposal for a Directive, 5 February 2013 [Electronic source] / European Parliament, Council of the European Union // Official web-site of the European Union»s law. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52013PC0045:EN:NOT>*

Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. Визначення предмета злочину, передбаченого ст. 209 Кримінального кодексу України, у світлі положень і тенденцій розвитку загальноєвропейського антилегалізаційного законодавства

Стаття присвячена питанню визначення предмета злочину, передбаченого ст. 209 Кримінального кодексу України, у світлі положень і тенденцій розвитку загальноєвропейського антилегалізаційного законодавства. Автором звертається увагу на координацію зусиль і співробітництво різних держав у сфері протидії легалізації (відмиванні) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом.

Автор зазначає, що загальноєвропейське антилегалізаційне законодавство розвивається досить динамічно. Відповідна нормативно-правова база, що виникла в Європі тільки на початку 90-х років ХХ століття, вже кілька разів зазнавала змін. Отже, питання протидії відмиванню злочинних доходів регулюються на рівні двох конвенцій РЄ та трьох директив ЄС, причому від документа до документа рівень жорсткості заходів кримінально-правової протидії легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, поступово підвищується.

При визначенні предмета злочину, передбаченого ст. 209 КК України, одним із ключових є питання про те, які саме злочини необхідно вважати предикатними. Звернення до зарубіжного законодавчого досвіду не дає однозначної відповіді на поставлене питання і свідчить про те, що кожна країна, хоч певною мірою і враховує міжнародні норми, рухається власним шляхом вдосконалення законодавства, спрямованого проти легалізації злочинних доходів.

Дудоров А.А., Тертиченко Т.М. Определение предмета преступления, предусмотренного ст. 209 Уголовного кодекса Украины, в свете положений

и тенденций развития общеевропейского антилегализационного законодательства

Статья посвящена вопросу определения предмета преступления, предусмотренного ст. 209 Уголовного кодекса Украины, в свете положений и тенденций развития общеевропейского антилегализационного законодательства. Автор обращает внимание на координацию усилий и сотрудничество различных государств в сфере противодействия легализации (отмыванию) денежных средств и другого имущества, полученных преступным путем.

Автор отмечает, что общеевропейское антилегализационное законодательство развивается достаточно динамично. Соответствующая нормативно-правовая база, которая возникла в Европе только в начале 90-х годов XX века, уже несколько раз претерпевала изменения. Итак, вопрос противодействия отмыванию преступных доходов регулируются на уровне двух конвенций СЕ и трех директив ЕС, причем от документа к документу уровень жесткости мер уголовно-правового противодействия легализации имущества, полученного преступным путем, постепенно повышается.

При определении предмета преступления, предусмотренного ст. 209 УК Украины, одним из ключевых является вопрос о том, какие именно преступления необходимо считать предикатными. Обращение к зарубежному законодательного опыта не дает однозначного ответа на поставленный вопрос и свидетельствует о том, что каждая страна, хоть как-то и учитывает международные нормы, движется своим путем совершенствования законодательства, направленного против легализации преступных доходов.

Dudorov O.O., Tertychenko T.M. Definition of the crime under Art. 209 of the Criminal Code of Ukraine, in the context of trends of legislation

The article is devoted to the issue of definition of the crime under Art. 209 of the Criminal Code of Ukraine, in the context of the pan and trends of legislation. The author draws attention to the coordination and cooperation of different countries in combating the legalization (laundering) of money and other assets of crime.

The author notes that legislation is developing very dynamically. Relevant regulatory framework that emerged in Europe only in the early 90s of the twentieth century, has undergone several changes. So the question combating money laundering are regulated at two conventions Council of Europe and the three EU directives, and from document to document levels of rigidity criminal legal measures of counteraction to legalization of property obtained by crime gradually increases.

In determining the object of a crime under Art. 209 of the Criminal Code of Ukraine, a key question is what should be considered predicate offenses. Appeal to foreign legislative experience does not give a clear answer to this question and shows that every country, though to some extent and take into account international standards, is moving its own way of improving the legislation directed against money laundering.

Ємельянов В.П.

*доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри
кримінально-правових
дисциплін Харківського
національного університету
внутрішніх справ*

Emelyanov V.P.

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of
Criminal Law courses, Kharkiv
National University of Internal
Affairs*

ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ ТА ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

Поглиблене та досконале вивчення сутності злочину, передбаченого статтею 259 КК України, обумовлено не тільки тим, що останнім часом збільшується кількість завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, але й у тому зв'язку, що у буденному житті цей злочин нерідко називають не інакше як «телефонний тероризм». Проте при детальному розгляді сутнісних властивостей цього злочину виявляється, що його схожість з терористичними злочинами має лише зовнішній характер, тоді як у дійсності цей злочин є різновидом не терористичних, а хуліганських дій, про що свідчить як вітчизняний, так і зарубіжний досвід законотворення.

Окрема норма щодо відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності вперше була встановлена в нашій державі Законом України від 26 січня 1993 року № 2935 – XII, згідно з яким Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 206-2 КК.

Відомо, що при включенні в Кодекс нової статті вона за канонами законодавчої техніки поміщується у відповідний розділ КК вслід за статтею, яка найбільш близька до неї за змістом. Новій статті при цьому надається номер попередньої статті та додатковий цифровий індекс – 1, 2, 3 тощо. Отже при включенні в Кодекс 1960 року нової ст. 206-2 КК найбільш близькою до неї була визнана ст. 206 КК, яка встановлювала відповідальність за хуліганство. Тобто норму, що містилася у ст. 206-2 КК можна було розглядати як спеціальну щодо загальної норми, яка мала

місце у ст.206 КК, бо до введення в КК України цієї спеціальної норми відповідальність за такі дії наставала за ч. 2 ст. 206 КК як за злісне хуліганство.

У чинному КК України 2001 року відповідальність за хуліганство передбачається у ст. 296 КК, яка міститься у Розділі XII Особливої частини КК, що має назву «Злочини проти громадського порядку та моральності», тоді як відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності встановлюється у ст. 259 КК, яка розміщена у Розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» і має місце одразу ж після складів злочинів, котрі передбачають відповідальність за терористичні злочини (статті 258 – 258-5).

Це доводить багатьох дослідників до думок, що основним об'єктом злочину, передбаченого ст. 259 КК України, є громадська безпека, а сам злочин є різновидом терористичних злочинів. Однак з такою позицією важко погодитись.

Перш за все виникає питання про основний об'єкт злочину, який тісно пов'язаний з його об'єктивною та суб'єктивною сторонами. А саме: якщо завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці містить вигадані відомості, при цьому про відсутність загрози безпеці насправді заявнику заздалегідь відомо, то чому тоді основним об'єктом тут визнається громадська безпека, якщо насправді їй нічого не загрожує? Мабуть справа в тому, що ця стаття знаходиться не в тому розділі Особливої частини КК, де вона повинна бути, і мабуть більш точним з позиції розміщення цієї статті серед кримінально-правових норм законодавець був у 1993 році, коли вперше включив її в КК України. Саме про це свідчить і конструкція ст. 259 КК України 2001 року, яка практично відтворює положення ст. 206 КК 1960 року і охоплює своїми ознаками не тільки і не стільки завідомо неправдиві повідомлення про терористичні злочини, але й про значно більшу кількість різноманітних злочинів. При цьому, якщо у диспозиції ст. 206-2 КК 1960 року згадувалось про завідомо неправдиве повідомлення щодо вчинення злочину загальнонебезпечним способом, то в диспозиції ст. 259 КК 2001 року йдеться про завідомо неправдиве повідомлення не тільки стосовно дій, які є загальнонебезпечними, але й стосовно будь-яких інших дій, що загрожують загибеллю людей чи іншими наслідками. У цьому зв'язку тим більш незрозуміло, чому ця стаття у чинному КК розміщена у розділі, який містить склади злочинів проти громадської безпеки.

Крім того, звертаючись до зарубіжного досвіду, слід зауважити, що, наприклад, ст. 285 КК Литовської Республіки, яка передбачає відповідальність за неправдиве повідомлення про загрозу безпеці суспільства або про нещастя, що начебто сталося, міститься у Главі XL «Злочини та кримінальні проступки проти громадського порядку» вслід за ст. 284 КК, яка передбачає відповідальність за порушення громадського порядку, тобто за хуліганство, тоді як ст. 250 КК, котра передбачає відповідальність за терористичний акт, віднесена до Глави XXXV «Злочини проти громадської безпеки». Таким же чином розміщена ст. 340 КК Республіки Білорусь, яка передбачає відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про небезпеку та включена у Главу 30 «Злочини проти громадського порядку та громадської моральності» вслід за ст. 339 КК (Хуліганство), тоді як статті, в яких встановлюється відповідальність за терористичні злочини, розміщені наступним чином: ст. 124 (Акт тероризму проти представника іноземної держави чи міжнародної організації) і ст. 126 (Акт міжнародного тероризму) – у Главі 17 «Злочини проти миру та безпеки людства», ст.289 (Акт тероризму) і ст. 290 (Погроза вчиненням акта тероризму) – у Главі 27 «Злочини проти громадської безпеки», ст. 359 (Акт тероризму проти державного або громадського діяча) – у Главі 32 «Злочини проти держави».

Водночас в КК Республіки Вірменія ст. 259 КК , хоча й передбачає відповідальність за неправдиве повідомлення лише про акт тероризму, але віднесена до Глави 25 «Злочини проти громадського порядку та моральності» вслід за ст. 258 КК, що встановлює відповідальність за хуліганство, тоді як ст. 217 КК, яка передбачає відповідальність за тероризм, має місце у Главі 23 «Злочини проти громадської безпеки».

З іншого боку, у Кодексах низці пострадянських держав статті, в яких передбачається відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму, хоча й розміщені у главах, що включають склади злочинів проти громадської безпеки, але зробити висновок щодо віднесення зазначеного злочину до терористичних неможливо, оскільки у кількох Кодексах, які в окремих статтях встановлюють вичерпний перелік терористичних злочинів, розглядуваний злочин не включається в цей перелік. Так, у ст. 216 КК Азербайджанської Республіки, ст. 242 КК Республіки Казахстан, ст. 228 КК Киргизської Республіки, ст. 281 КК Республіки Молдова, ст.207 КК Російської Федерації, ст. 180 КК Республіки Таджикистан встановлюється відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму, при цьому ст. 214-1 КК Азербайджанської Республіки, ст. 233 КК Республіки Казахстан, ст. 226-2 КК Киргизської

Республіки, ст. 134-11 КК Республіки Молдова, ст. 205-1 КК Російської Федерації, ст. 179-1, 179-2 КК Республіки Таджикистан, в яких має місце вичерпний перелік терористичних злочинів, не включають у цей перелік завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму.

Таке ставлення у кримінальному законодавстві зарубіжних країн до завідомо неправдивого повідомлення про акт тероризму вважається цілком зрозумілим, оскільки цей злочин не відповідає тим ознакам, якими у науковій літературі та антитерористичному законодавстві характеризують терористичні злочини. Відповідно до цих ознак тероризм – це суспільно небезпечні діяння, які спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи до вчинення або відмови від вчинення якихось дій, а також сприяння таким діянням. Відмінною рисою власне тероризму перш за все є те, що він породжує загальну небезпеку, яка виникає в результаті вчинення певних суспільно небезпечних дій. Небезпека при цьому є реальною, загрожує невизначеному колу осіб і об'єктивно виражається у вчиненні або погрозі вчинення вибухів, підпалів та інших дій, які завдають або реально можуть завдати школи. Тоді як способом вчинення злочину, передбаченого ст. 259 КК України, є неправдиве повідомлення про начебто існуючу загрозу вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками. Тобто при вчиненні цього злочину на відміну від терористичних злочинів відсутня реальна загроза громадській безпеці, а має місце посягання на спокій громадян, на нормальну діяльність юридичних осіб, органів державної влади чи місцевого самоврядування та правоохоронних органів. Тому основним об'єктом злочину, передбаченого ст. 259 КК України, фактично є не громадська безпека, а громадський порядок, який при вчиненні цього злочину грубо порушується з мотивів явної неповаги до суспільства (хуліганських мотивів) або з будь-яких інших низьких чи особистих мотивів при очевидному для винного порушенні громадського порядку.

Отже, злочин, передбачений ст. 259 КК України, не є різновидом терористичних злочинів, а є різновидом хуліганських дій.

Смельянов В.П. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності: кримінально-правова сутність та об'єкт злочину

Поглиблене та досконале вивчення сутності злочину, передбаченого статтею 259 КК України, обумовлено не тільки тим, що останнім часом збільшується кількість завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, але й у тому зв'язку, що у буденному житті цей злочин нерідко називають не інакше як «телефонний тероризм».

Ставлення у кримінальному законодавстві зарубіжних країн до завідомо неправдивого повідомлення про акт тероризму вважається цілком зрозумілим, оскільки цей злочин не відповідає тим ознакам, якими у науковій літературі та антитерористичному законодавстві характеризують терористичні злочини. Відповідно до цих ознак тероризм – це суспільно небезпечні діяння, які спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи до вчинення або відмови від вчинення якихось дій, а також сприяння таким діянням. Відмінною рисою власне тероризму перш за все є те, що він породжує загальну небезпеку, яка виникає в результаті вчинення певних суспільно небезпечних дій. Небезпека при цьому є реальною, загрожує невизначеному колу осіб і об'єктивно виражається у вчиненні або погрозі вчинення вибухів, підпалів та інших дій, які завдають або реально можуть завдати школи. Тоді як способом вчинення злочину, передбаченого ст. 259 КК України, є неправдиве повідомлення про начебто існуючу загрозу вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками.

Ємельянов В.П. Заведомо ложное сообщение об угрозе безопасности граждан, уничтожения или повреждения объектов собственности: уголовно-правовая сущность и объект преступления

Углубленное и доскональное изучение сущности преступления, предусмотренного статьей 259 УК Украины, обусловлено не только тем, что в последнее время увеличивается количество заведомо ложных сообщений об угрозе безопасности граждан, уничтожения или повреждения объектов собственности, но и в той связи, что в повседневной жизни это преступление нередко называют не иначе как «телефонный терроризм».

Отношение в уголовном законодательстве зарубежных стран к заведомо ложное сообщение об акте терроризма считается вполне понятным, поскольку это преступление не соответствует тем признакам, которыми в научной литературе и антитерористическом законодательстве характеризует террористические преступления. Согласно этих признаков терроризм - это общественно опасные деяния, направленные на устрашение населения в целях понуждения государства, международной организации, физического или юридического лица к совершению или отказу от совершения каких-то действий, а также содействие таким деянием. Отличительной чертой собственно терроризма прежде всего то, что он порождает общую опасность, которая возникает в результате совершения определенных общественно опасных действий. Опасность при этом реальна, угрожает неопределенному кругу лиц и объективно выражается в совершении или угрозе совершения взрывов, поджогов и иных действий, которые наносят или реально могут нанести школы. Тогда как способу совершения преступления, предусмотренного ст. 259 УК Украины, является ложное сообщение о якобы существующей угрозе взрыва, поджога или иных действий, угрожающих гибелью людей или другими тяжелыми последствиями.

Emelyanov V.P. Knowingly false report of threat to the security of citizens, destruction or damage of property, criminal legal nature and object of the crime

In-depth and thorough study of the nature of a crime under Article 259 of the Criminal Code of Ukraine, not only due to the fact that in recent years an increasing number of false reports about threats to citizens, destruction or damage of property, but is due that everyday this life of crime is often referred to as «telephone terrorism».

Attitude of the criminal law of foreign countries to knowingly false reports of terrorist act is considered quite understandable because the crime does not meet the signs, which in scientific literature and anti-terrorism legislation describing terrorist offenses. According to these signs of terrorism - is socially dangerous acts aimed at intimidating the population with the aim of encouraging the state, international organization, person or entity to commit or refusal from committing any action, and facilitate such an act. A distinctive feature of terrorism itself first of all is that it creates a general danger arising from the commission of certain socially dangerous acts. The danger here is real, threatening to the public and objectively expressed in the commission or threat of an explosion, arson and other acts that cause or may cause actual school. While the way the crime under Art. 259 of the Criminal Code of Ukraine is allegedly false report on the current threat of explosion, arson or other acts that threaten the loss of life or other serious consequences.

Житний О.О.

*Харківський національний
університет внутрішніх
справ, професор кафедри
кримінального права
та кримінології, д.ю.н.,
професор*

Zhytny O.O.

*National University of Internal
Affairs, professor of criminal
law and criminology, Doctor of
Law, Professor*

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ (ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ)

До XIX ст. держави боролись зі злочинністю самотійно, об'єднуючи зусилля хіба що в протидії піратству. І лише відносно нещодавно цивілізований світ почав консолідуватись в питаннях організації протидії злочинності, реагувати на ріст якої застарілими прийомами й методами було вже неможливо. Знаковою подією стало проведення у Лондоні в 1872 р. Міжнародного конгресу з попередження злочинності й боротьбі із нею [1, с. 136–137].

У XX ст. під впливом пануючої державної ідеології потреби участі нашої країни в міжнародній антикримінальній діяльності фахівці намагались пояснити впливом «принципом пролетарського інтернаціоналізму», необхідністю захисту внутрішнім кримінальним правом не лише інтересів держави (радянської) та її громадян, але й інтересів усіх інших соціалістичних країн [2, с. 43]. Сьогодні ж залежність організації й реалізації протидії злочинності від процесів, які протікають у міжнародній площині зумовлюється низкою суто раціональних чинників. Так, на відкритість кримінальної політики значною мірою вплинули результати еволюції злочинності, які у науковому обігу позначають неологізмами «глобалізація злочинності», «злочинна глобалізація» [3]. Сьогодні «транснаціональний компонент» притаманний багатьом кримінальним правопорушенням (незаконному обігу психоактивних речовин, зброї, вибухових речовин, торгівлі людьми, незаконним діям в сфері трансплантології, «кіберзлочинності», контрабанді, легалізації злочинних капіталів, угонам престижних автотранспортних засобів, підробці грошей, предметів мистецтва, лікарських засобів та ін). У світі не зникають такі явища, як злочини проти миру, безпеки людства, міжнародного правопорядку, військові злочини, загострюється проблема міжнародного тероризму. Ці

чинники (і не лише вони) загрожують державам втратою контролю над злочинністю, якщо вони залишатимуться інтравертними у питаннях кримінальної політики.

До «кооперації» в діяльності у боротьбі зі злочинністю держави змушені й через деякі процедурні (пов'язані з процесуальною, оперативною, розшуковою діяльністю органів охорони правопорядку) обставини. Сучасні злочинці стають все більш мобільними, чому сприяє посилення інтенсивності міграційних процесів, лібералізація режиму перетину державних кордонів, новітні технології (телекомунікаційні, інформаційні, транспортні, банківські та ін.). Самостійно виявляти злочини, що мають міжнародний характер, розшукувати винних, виконувати процесуальні процедури, повноцінно реалізовувати заходи правового впливу на осіб, що їх вчинили, іноді складно навіть найрозвиненішим державам, а протидіяти кримінальній діяльності, яка відбувається на території кількох держав або й континентів (транскордонній, транснаціональній злочинності) не має реальної можливості жодна держава світу, зважаючи на обмеженість національних кримінально-правових юрисдикцій.

Серед чинників, які актуалізують потребу у взаємодії суверенних суб'єктів міжнародних відносин у протистоянні злочинності слід додати й те, що певна частина правопорушників ухиляється від відповідальності за вчинене, переховуючись у країнах, які не були місцем злочину. Тому все більш актуальними стають питання співпраця держав з розшуку й видачі злочинців.

Нарешті, слід зважати й на те, що розбудова правової системи України нерозривно пов'язана із політикою, яку в різних сферах проводить держава. Напрямки цієї політики визначають розвиток положень конкретних галузей національного права, у т.ч. й тих, що покликані забезпечувати правопорядок і безпеку у внутрішніх і зовнішніх відносинах (маються на увазі матеріальне й процесуальне кримінальне право, кримінально-виконавче право, інші нормативні акти, які входять до кримінологічного законодавства). В українській юридичній науці цей зв'язок переконливо обґрунтував П. Л. Фріс, який, зокрема, звертає увагу на те, що «визначаючи власну кримінально-правову політику держава все частіше вимушена “оглядатись” на своїх партнерів по міжнародним організаціям, прислухатись до їх позиції, враховувати її» [4, с. 85].

Таким чином, проблеми організації реагування на злочини вийшли за межі внутрішніх інтересів України (як й інших держав світу) та вимагають вживати адекватні змінам криміногенної картини світу заходи як на рівні національних кримінально-правових систем, так і на міжнарод-

ному рівні. Певний час правознавці шукали способи їх вирішення, звертаючись або до міжнародного кримінального права, або орієнтуючись на національні законодавчі механізми забезпечення співробітництва держав у протидії злочинності. Втім, з багатьох причин така «рафінована» антикримінальна діяльність, об'єктом якої є загрози наднаціональних масштабів, основана або лише на міжнародному кримінальному праві або лише на внутрішньому кримінальному праві, виявилась недостатньо ефективною. У таких умовах все більшого значення набули питання розвитку міжнародної кримінально-правової політики. За визначенням П.Л. Фріса вона є узгодженим на міждержавному рівні напрямком боротьби із злочинністю, що посягає на загальновизнані людським співтовариством цінності та інтереси і спричиняє шкоду людству в цілому, пов'язаний із визначенням основних, задач, принципів, напрямів і цілей кримінально-правової дії на міжнародну злочинність та злочинність міжнародного характеру, а також засобів їх досягнення, і виражається у міжнародних документах, нормах міжнародного кримінального права та практиці їх застосування [5, с. 431–432]. На думку А. А. Музики та Є. В. Лашука, існують два аспекти такої політики: один презентує її як діяльність світової спільноти щодо протидії міжнародним злочинам, другий – як доктрину, що вивчає проблеми протидії міжнародній злочинності. При цьому головною метою цієї політики зазначеними авторами визначена як запобігання міжнародній злочинності та мінімізація (максимальне зниження) її рівня, а концептуальною й нормативною основою – міжнародне кримінальне право [6].

Підтримуючи висновки вказаних фахівців зазначимо, що міжнародна кримінально-правова політика має постійним завданням підтримання миру й міжнародного правопорядку, що передбачає постійне функціонування інститутів, які забезпечують боротьбу з міжнародними злочинами – найбільш тяжкими суспільно небезпечними діяннями, які порушують основоположні норми міжнародного права, завдають шкоди життєво важливим (базовим) інтересам всього міжнародного співтовариства як єдиного цілого, посягають на міжнародний правопорядок в цілому, міжнародний мир і безпеку людства. Такими злочинами є агресія, воєнні злочини, злочин геноциду, злочини проти людяності. Їх протиправність завжди має міжнародно-правовий характер (їх криміналізовано у нормах міжнародного права), що визначає можливість притягнення винної особи до кримінальної відповідальності міжнародним органом кримінальної юрисдикції (таким, зокрема, як Міжнародний кримінальний суд) навіть за відсутності відповідної кримінально-правової заборони у національ-

ному кримінальному законодавстві та незалежно від місця вчинення таких злочинів. Наприклад, агресія як міжнародний злочин забороняється одночасно міжнародним кримінальним правом та кримінальним законодавством України. В принципі, кримінальна відповідальність за нього можлива на підставі норм як першого, так і другого й може бути реалізована як органами національної кримінально-правової юрисдикції, так і міжнародними судовими установами.

Не менш важливе завдання кримінально-правової політики, яке, однак, має перемінні компоненти – забезпечення протидії злочинам міжнародного характеру (конвенційним злочинам), які мають об'єктами не загальнолюдські цінності, а елементи внутрішньодержавного національного правопорядку, тобто відносини, які традиційно захищаються нормами національного права (у сфері власності, громадської безпеки, здоров'я населення тощо), важливість охорони яких визнано міжнародним співтовариством. У кримінальному праві України до конвенційних належать злочини, пов'язані із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, захоплення заручників, виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, «корупційні» злочини, піратство та деякі інші. Норми про відповідальність за вчинення таких злочинів включаються у національне законодавство у зв'язку із виконанням зобов'язань України по міжнародних договорах (таких наприклад, як Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988 р., Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я від 28.10.2011 р. та ін.). Особливостями практичної реалізації цього завдання у державах, джерелом кримінального права в яких визнається лише закон (а саме до таких належить Україна), є неможливість безпосереднього застосування положень міжнародних договорів щодо злочинності певних діянь без імплементації їх положень у національну правову систему. В таких випадках відповідальність за конвенційний злочин безпосередньо на основі норм міжнародного права виключається. Компетенція органів міжнародного кримінального правосуддя на такі злочини, за деякими винятками, також не поширюється. Таким чином, матеріальний компонент правозастосовного рівня міжнародної кримінально-правової політики у частині протидії злочинам міжнародного характеру здійснюється шляхом трансформації створених

міжнародною спільнотою правових актів у вітчизняне кримінальне законодавство, що дозволяє спрямувати на її реалізацію національні органи охорони правопорядку.

1. Holyk Yu. V. Prestupnost – planetarnaia problema. (K ytoham XI Konhressa OON po preduprezhdeniyu prestupnosti y uholovnomu pravosudiyu) / Yu. V. Holyk, A. Y. Korobeev. – SPb. : Yurydycheskyi tsentr Press, 2006. – 215 s.

2. Beliaev N.A. Uholovno-pravovaia polytyka y puty ee realyzatsyy / N.A. Beliaev. – L.: Yzd-vo Lenynhr. un-ta, 1986. – 176 s.

3. Batoryhareieva, V. S. Vplyv protsesiv hlobalizatsii svitu na rozvytok kryminolohichnoi nauky v Ukraini / V. S. Batoryhareieva // Pytannia borotby zi zlochynnistiu : zb. nauk. pr. – Kharkiv. : Pravo, 2013. – Vyp. 26. – S. 73-86.

4. Fris P. L. Kryminalno-pravova polityka Ukrainy na shliakhu do yevrointehratsii / P. L. Fris // 10 rokiv chynnosti Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: problemy zastosuvannia, udoskonalennia ta podalshoi harmonizatsii iz zakonodavstvom yevropeiskykh krain : materialy mizhnar. nauk.- prakt. konf. (m. Kharkiv, 13–14 zhovtnia 2011 r.) / red. kolehiia: V. Ya. Tatsii (holov. red.), V. I. Borysov (zast. holov. red.) ta in. – Kh. : Pravo, 2011. – S. 85.

5. Fris P.L. Mizhnarodna kryminalno-pravova polityka (poniattia ta osnovni zavdannia) // Vybrani pratsi / P.L. Fris. – Ivano-Frankivsk: Foliant, 2014. – S. 430–434.

6. Muzyka A. A. Mizhnarodna kryminalno-pravova polityka yak novyi naukovyi napriam / A. A. Muzyka, Ye. V. Lashchuk // Pravo Ukrainy. – 2010. – № 9. – S. 81–89.

Житний О.О. Міжнародний вимір кримінально-правової політики (підстави виникнення, перспективи розвитку)

Міжнародна кримінально-правова політика має постійним завданням підтримання миру й міжнародного правопорядку, що передбачає постійне функціонування інститутів, які забезпечують боротьбу з міжнародними злочинами – найбільш тяжкими суспільно небезпечними діяннями, які порушують основоположні норми міжнародного права, завдають шкоди життєво важливим (базовим) інтересам всього міжнародного співтовариства як єдиного цілого, посягають на міжнародний правопорядок в цілому, міжнародний мир і безпеку людства. Такими злочинами є агресія, воєнні злочини, злочин геноциду, злочини проти людяності. Їх протиправність завжди має міжнародно-правовий характер (їх криміналізовано у нормах міжнародного права), що визначає можливість притягнення винної особи до кримінальної відповідальності міжнародним органом кримінальної юрисдикції (таким, зокрема, як Міжнародний кримінальний суд) навіть за відсутності відповідної кримінально-правової заборони

у національному кримінальному законодавстві та незалежно від місця вчинення таких злочинів.

Не менш важливе завдання кримінально-правової політики, має перемінні компоненти – забезпечення протидії злочинам міжнародного характеру (конвенційним злочинам), які мають об'єктами не загальнолюдські цінності, а елементи внутрішньодержавного національного правопорядку, тобто відносини, які традиційно захищаються нормами національного права (у сфері власності, громадської безпеки, здоров'я населення тощо), важливість охорони яких визнано міжнародним співтовариством.

Жытний А.А. Международное измерение уголовно-правовой политики (основания возникновения, перспективы развития)

Международная уголовно-правовая политика должна постоянной задачей поддержания мира и международного правопорядка, предусматривает постоянное функционирование институтов, обеспечивающих борьбу с международными преступлениями - наиболее тяжелыми общественно опасными деяниями, которые нарушают основополагающие нормы международного права, наносят ущерб жизненно важным (базовым) интересам всего международного сообщества как единого целого, посягающие на международный правопорядок в целом, международный мир и безопасность человечества. Такими преступлениями являются агрессия, военные преступления, преступление геноцида, преступления против человечности. Их противоправность всегда международно-правовой характер (их криминализовано в нормах международного права), определяет возможность привлечения виновного лица к уголовной ответственности международным органом уголовной юрисдикции (таким, в частности, как Международный уголовный суд) даже при отсутствии соответствующей уголовно-правового запрета в национальном уголовном законодательстве и независимо от места совершения таких преступлений.

Не менее важная задача уголовно-правовой политики, имеет переменные компоненты - обеспечение противодействия преступлениям международного характера (конвенционный преступлений), которые имеют объектами не общечеловеческие ценности, а элементы внутригосударственного национального правопорядка, то есть отношения, которые традиционно защищаются нормами национального права (в сфере собственности, общественной безопасности, здоровья населения и т.д.), важность охраны признанные международным сообществом.

Zhytny O.O. The international dimension of penal policy (the grounds of and prospects)

International criminal law policy is the constant task of maintaining peace and international law, which provides for the continuing operation of institutions that provide combat international crime - the most serious socially dangerous acts that violate fundamental rules of international law prejudicial to the vital (basic) interest of the international Community as a whole, infringe international law and order in

general, international peace and security of mankind. These crimes are aggression, war crimes, genocide, crimes against humanity. They wrongfulness always has international legal character (which criminalized in international law), which determines the possibility of bringing the perpetrator to justice international body of criminal jurisdiction (thus, in particular, the International Criminal Court) even in the absence of appropriate criminal law prohibitions in the national criminal law and regardless of where such crimes.

Equally important task penal policy has variable components - providing combating crimes of international nature (treaty crimes), which have the object is not universal values, and elements of the national domestic legal order, ie relations that have traditionally protected by national law (in the area property, public safety, public health, etc.), the importance of which is recognized by the international community.

Загурський О.Б.

*Прикарпатський
національний університет
ім. Василя Стефаника,
доцент кафедри
кримінального права, к.ю.н.,
доцент*

Zagursky O.B.

*Precarpathian National
University named after Vasil
Stefanik, Associate Professor
of Criminal Law Chair, PhD*

ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Прийняті за останні роки закони, зокрема Закон України “Про прокуратуру” в новій редакції, зміни в кримінальному процесуальному законодавстві вимагають принципово нового підходу до визначення місця і ролі прокурора у судовому процесі. В умовах проведеної в Україні судово-правової реформи, суть якої полягає у створенні державно-правового механізму захисту прав і законних інтересів особистості кожного громадянина, ефективна реалізація державного обвинувачення стає одним з провідних напрямків діяльності органів прокуратури. Звільнення суду від обвинувальної функції істотно змінює процесуальне становище та завдання прокурора, який бере участь у кримінальному провадженні.

На думку В. В. Кудрявцева, “що стосується деяких функцій прокуратури, то при всій різноманітності прокурорських систем є так звані “традиційні” функції, притаманні всім прокуратурам світу. Зокрема, є природною для діяльності прокуратури у всіх демократичних країнах і повністю відповідає рекомендаціям функція кримінального переслідування. До традиційних функцій належать також підтримання державного обвинувачення в суді нагляд за дотриманням законності органами досудового розслідування. Інші функції залежать від соціально-економічного розвитку, криміногенних чинників, національних культурних і правових традицій у кожній конкретній країні” [1, с. 173].

Г. Д. Харебава з позиції діяльнісного підходу визначає “ефективність прокурорського нагляду як досягнутий за допомогою мінімальної затрати часу і процесуальних засобів результат наглядової діяльності прокуратури, який відображений в конкретному рівні законності. Проте

ефективність наглядової діяльності прокуратури, у зв'язку з регулюванням її нормами права, багато в чому залежить від якості такого правового регулювання. Неякісне правове регулювання ускладнює досягнення поставлених перед прокуратурою завдань, підвищує витратність наглядової діяльності, яка здійснюється. Таким чином, в основі ефективного прокурорського нагляду лежать два взаємообумовлених правових фактори: перший – якість правового регулювання прокурорського нагляду; другий – ефективність правозастосовчої діяльності органів прокуратури” [2, с. 12].

П. М. Каркач стверджує, що ”ефективність державного обвинувачення – це результат цілеспрямованої дії прокурора. Оцінка ефективності діяльності прокуратури з підтримання державного обвинувачення в суді включає результати роботи кожного державного обвинувача в суді і відображає ефективність роботи кожного в цілому, районного, міського прокурора при виконання цієї функції. З урахуванням функціональних цілей прокурора в суді внутрішніми критеріями оцінки ефективності його обвинувальної діяльності з викриття винності підсудного у скоєнні злочину є: а) забезпечення повноти, всебічності й об'єктивності дослідження доказів; б) обґрунтування юридичної кваліфікації злочину; в) повнота виявлення причин і умов скоєння злочину; г) достатність заходів щодо відшкодування шкоди; д) обґрунтованість запропонованої міри покарання; е) своєчасність і адекватність реагування на порушення закону в процесі судового розгляду та реагування на незаконні судові рішення” [3, с. 316-317].

Практичне значення застосування критеріїв оцінки підтримання державного обвинувачення в суді дає змогу керівнику прокуратури:

1) виявляти позитивний досвід у діяльності прокурора як державного обвинувача в судів і запозичувати його для використання іншими державними обвинувачами;

2) установити недоліки в діяльності державного обвинувача, визначити їх причини і вжити заходів щодо підвищення якості та результативності підтримання державного обвинувачення в суді;

3) враховувати і таку особливість застосування визначених критеріїв оцінки якості підтримання державного обвинувачення, як стимул для кожного державного обвинувача сумлінно виконувати свою роботу, глибоко усвідомлювати свою відповідальну роль у судовому процесі [4, с. 176-177].

В. О. Серета стверджує, що внутрішніми критеріями оцінки ефективності діяльності прокурора з викриття винності підсудного у скоєнні

злочину є наступні: а) забезпечення повноти, всебічності й об'єктивності дослідження доказів; б) обґрунтування юридичної кваліфікації злочину; в) повнота виявлення причин і умов скоєння злочину; г) достатність заходів щодо відшкодування заподіяної злочином шкоди; д) обґрунтування запропонованої міри покарання. Критеріями ефективності, що характеризують ступінь досягнення прокурором цілі щодо своєчасності й адекватності реагування на порушення закону, виступають: а) своєчасність і адекватність реагування на порушення закону в процесі судового розгляду; б) своєчасність і адекватність реагування на незаконні судові рішення. Для оцінки ступеня ефективності праці прокурора, на думку автора, основним узагальненим показником є рівень організації даної роботи, який повинен відображати: а) особистий внесок прокурора в діяльність із реалізації вказаної конституційної функції в суді; б) рівень організації роботи і надання методичної допомоги державним обвинувачам; в) стан реагування на незаконні судові рішення [5, с. 14-15].

Таким чином, ефективність механізму державного обвинувачення є важливим фактором, який впливає на ефективність кримінальної процесуальної політики в сфері як досудового розслідування, так і інших напрямів кримінальної процесуальної політики. Від ефективної діяльності прокурора залежить виконання цілей кримінальної процесуальної політики, причому прокурор діє не від власного імені, не від імені якогось органу державної влади, а від імені суспільства, а отже повинен дотримуватись двох важливих вимог: з одного боку, дбати про права особи, з іншого – про належну дієвість системи кримінального судочинства, за яку вони певною мірою несуть відповідальність.

1. Kudriavtsev, V. V. *Problemy i perspektyvy reformuvannia orhaniv prokuratury [Tekst] / V. V. Kudriavtsev // Reformuvannia sudovykh i pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy: problemy ta perspektyvy: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kharkiv, 14 travnia 2010 r.). – Kh.: Odissei, 2010. – S. 171-176.*
2. Kharebava, H. D. *Effektyvnost prokurorskoho nadzora za orhanamy predvartelnogo sledstvyia [Tekst] : avto-ref. dys. na soyskanye nauch. stepeny kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.11. "Sudebnaia vlast, prokurorskyi nadzor, orhanyzatsyia pravookhranytelnoi deiatelnosti" / Heorhyi Dzhemalyevych Kharebava. – Rostov-na-Donu, 2012. – 26 s.*
3. Karkach, P. M. *Kryterii otsinky efektyvnosti derzhavnoho obvyuvachennia v sudi [Tekst] // P. M. Karkach / Reformuvannia sudovykh i pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy: problemy ta perspektyvy: materialy naukovo-praktychnoi*

konferentsii (14 travnia 2010 r., m. Kharkiv). – Kh.: Odisei, 2010. – S. 315-317.

4. *Karkach, P. M. Derzhavne obvyuvachennia v sudi za novym kryminalnym protsesualnym zakonodavstvom Ukrainy: navchalnyi posibnyk [Tekst] / P. M. Karkach. – Kh.: Pravo, 2013. – 184 s.*
5. *Sereda, V. O. Problemy pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti prokurora z pidtrymannia derzhavnoho obvyuvachennia v sudi [Tekst] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.10 "sudoustrii; prokuratura ta advokatura" / Viktor Oleksandrovych Sereda. – Kharkiv, 2006. – 22 s.*

Загурський О.Б. До питання ефективності державного обвинувачення в умовах реформування органів прокуратури України

В умовах проведеної в Україні судово-правової реформи, суть якої полягає у створенні державно-правового механізму захисту прав і законних інтересів особистості кожного громадянина, ефективна реалізація державного обвинувачення стає одним з провідних напрямків діяльності органів прокуратури. Звільнення суду від обвинувальної функції істотно змінює процесуальне становище та завдання прокурора, який бере участь у кримінальному провадженні.

Практичне значення застосування критеріїв оцінки підтримання державного обвинувачення в суді дає змогу керівнику прокуратури:

1) виявляти позитивний досвід у діяльності прокурора як державного обвинувача в судів і запозичувати його для використання іншими державними обвинувачами;

2) установити недоліки в діяльності державного обвинувача, визначити їх причини і вжити заходів щодо підвищення якості та результативності підтримання державного обвинувачення в суді;

3) враховувати і таку особливість застосування визначених критеріїв оцінки якості підтримання державного обвинувачення, як стимул для кожного державного обвинувача сумлінно виконувати свою роботу, глибоко усвідомлювати свою відповідальну роль у судовому процесі

Загурский А.Б. К вопросу эффективности государственного обвинения в условиях реформирования органов прокуратуры Украины

В условиях проводимой в Украине судебно-правовой реформы, суть которой заключается в создании государственно-правового механизма защиты прав и законных интересов личности каждого гражданина, эффективная реализация государственного обвинения становится одним из ведущих направлений деятельности органов прокуратуры. Освобождение суда от обвинительной функции существенно меняет процессуальное положение и задачи прокурора, участвующего в уголовном производстве.

Практическое значение применения критериев оценки поддержания государственного обвинения в суде позволяет руководителю прокуратуры:

1) выявлять положительный опыт в деятельности прокурора как государственного обвинителя в судов и заимствовать его для использования другими государственными обвинителями;

2) установить недостатки в деятельности государственного обвинителя, определить их причины и принять меры по повышению качества и результативности поддержания государственного обвинения в суде;

3) учитывать и такую особенность применения определенных критериев оценки качества поддержания государственного обвинения, как стимул для каждого государственного обвинителя добросовестно выполнять свою работу, глубоко осознавать свою ответственную роль в процессе.

Zagursky O.B. On the question of the effectiveness of public prosecution in terms of reforming the prosecution Ukraine

In terms of Ukraine held in judicial reform, the essence of which is to create state-legal mechanism to protect the rights and interests of each individual citizen, the effective implementation of public prosecution is one of the leading areas of prosecutors. Exemption from court prosecution function significantly alters the position and objectives of procedural prosecutor who is involved in criminal proceedings.

The practical significance of the use of assessment criteria for the state accusation in court allows the head of the prosecution:

1) identify the positive experience of the prosecutor as a state prosecutor in courts and adopt it for use by other state prosecutors;

2) set the deficiencies in the public prosecutor, to determine their cause and take measures to improve the quality and effectiveness of state accusation in court;

3) take into account the use of a feature defined criteria for assessing the quality of state accusation as an incentive for each state prosecutor conscientiously perform their work, deeply aware of their responsibilities in the trial

Книженко О.О.

*Національна академія
прокуратури України,
професор кафедри
кримінального права,
кримінології та кримінально-
виконавчого права, д.ю.н.,
професор*

Knyzhenko O.O.

*The National Academy of
Prosecution of Ukraine,
professor of criminal law,
criminology and penal
law chair, Doctor of Law,
Professor*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Реформування в Україні кримінальної юстиції із прийняттям у 2006 р. Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду відповідно до європейських стандартів ознаменувало новий етап розвитку держави. Так, на реалізацію положень Концепції прийнято низку нормативних актів: в 2010 році – Закон України „Про судоустрій і статус судів”, в 2012 році – Кримінальний процесуальний кодекс України, в 2014 році – Закон України „Про прокуратуру”.

Прийняття вказаних законів відобразило потреби суспільства в справедливому судочинстві. Це, в свою чергу, вимагає того, щоб відповідальність осіб, які вчинили злочин, була диференційованою, а суд, застосовуючи норми Кримінального кодексу України (далі – КК України), міг в повній мірі її індивідуалізувати.

Нажаль, доводиться констатувати, що кримінально-правові санкції часто не відповідають принципам диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності. Не відповідають вони й Рекомендаціям № R (99) 22 стосовно зростання чисельності ув'язнених та переповнення місць позбавлення волі, прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи 30 вересня 1999 р. на 681 засіданні Заступників Міністрів. Так, відповідно до цих Рекомендацій, державами-учасницями Ради Європи позбавлення волі має розглядатися як вид покарання, що застосовується лише у виняткових випадках, коли тяжкість порушення не дозволяє застосування будь-яких інших заходів чи санкцій. В наступних Рекомендаціях № R (2006) 2, прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи 11 січня 2006р. на 952 зустрічі Заступників Міністра, знову відзначається, що ніхто не повинен бути позбавлений волі, окрім випадків, коли це є заходом останнього вжитку, та у визначеному законом порядку.

На виконання п. 4 Загальних положень Рекомендацій № R (99) 22, країни-члени повинні розглядати можливість декриміналізації певних злочинів або їх переведення до іншої категорії правопорушень з тим, щоб до них не могло бути застосовано позбавлення волі. Відзначається про можливість передбачення положення про громадські санкції, які б відповідали основним принципам демократичних держав і гарантували права людини, закріплені в Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Вищевказані положення Рекомендацій частково знайшли відображення в Концепції реформування кримінальної юстиції, схваленої у 2008 р., яка сформувала нові підходи у сфері кримінальної відповідальності та кримінального судочинства. Зокрема, нею передбачено поділ кримінально караних діянь на злочини та кримінальні проступки. Метою їх запровадження стала обґрунтована необхідність обмеження сфери застосування не тільки покарань, пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства, а й необхідність перегляду застосування інституту судимості, який стоїть на заваді механізму ресоціалізації засуджених, повернення їх до правомірного співжиття.

Зважаючи на вказане, в літературі наголошується, що саме недосконалість нормативно-правового забезпечення засобів протидії злочинності та профілактики правопорушень спонукала й до реформування кримінально-процесуального законодавства. Так, у Кримінальному процесуальному кодексі України статтею третьою визначено, що закон України про кримінальну відповідальність – це законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки).

Отже, на сьогодні протидія злочинності вимагає принципово нових підходів у забезпеченні правопорядку, одним із яких є встановлення адекватного не тільки покарання, а й адекватної системи форм кримінально-правового впливу за вчинений злочин, а в перспективі – і кримінальний проступок.

Проблеми побудови такої системи та її застосування є досить актуальними й для інших держав світу, коли стан існуючої системи кримінальних покарань оцінюється як кризовий. Так, у Рекомендаціях, прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи 19 жовтня 1992 р. “Про Європейське положення з громадських санкцій та заходів” говориться про встановлення низки стандартів з метою забезпечення справедливого та ефективного застосування громадських санкцій у національному законодавстві. В цьому нормативному акті відзначається, що такі заходи сприятимуть збе-

реженню необхідної й бажаної рівноваги між вимогою захисту суспільства (як у сенсі підтримки правопорядку, так і в забезпеченні режиму законності) з одного боку, та, з іншого боку, істотним визнанням соціально-гуманітарних потреб правопорушника.

Відзначимо, що складність запровадження інституту кримінальних проступків в Україні значною мірою обумовлена традиційним поглядом на кримінальне право як на суто каральне право, в якому можуть визначатися лише злочини й покарання за їх вчинення. Сприяє цьому й досить широка законодавча класифікація злочинів. Так, відповідно до ст. 12 КК України вони поділяються на чотири категорії. Зважаючи на вказане цілком обґрунтовано В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та А.О. Байда зазначають, що вказівка у різних нормах КПК України на злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини (див., зокрема, ч. 5 ст. 182, ч. 2 ст. 219, ч. 1 ст. 497 КПК України) означає, що запровадження кримінального проступку з позицій КПК України не повинно зруйнувати існуючу систему КК України і поділ (класифікацію) всіх злочинних діянь на злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі [1, с. 114].

Поряд з реформуванням кримінального та кримінально-процесуального законодавства через безсистемність процесу виправлення злочинців, яка простежується останні півстоліття, та практичну неефективність виправлення злочинців шляхом застосування тільки й головним чином суворих кримінальних покарань, реформується й кримінально-виконавче законодавство. Таке становище є цілком обґрунтованим, оскільки тільки завдяки комплексному підходу можна досягти ефективних результатів.

Усвідомлення того, що криміногенні явища і процеси породжені глибокими причинами, усунення яких не може бути досягнуто одним лише покаранням винних, свідчить, що на сьогодні принцип невідворотності кримінальної відповідальності трансформувався таким чином, що виявляється у невідворотності реакції з боку держави на вчинене кримінальне правопорушення, застосування санкції кримінально-правової норми.

Проте аналіз проектів законів, які надходять до Верховної Ради України свідчить про наявність негативної тенденції, яка полягає в надмірній криміналізації діянь і намаганні розв'язати актуальні соціально-економічні та політичні проблеми шляхом встановлення кримінальної відповідальності за певні діяння. На таку тенденцію цілком правильно вже відзначалося в літературі [2, с.180–181], однак, як бачимо, ситуація з плином часу не змінюється.

Вважаємо, що запроваджуючи кримінальні проступки до законодавства України, є корисним вивчення зарубіжного досвіду. На сьогодні в

українській кримінально-правовій доктрині не припиняються дискусії з приводу того, яким нормативним актом слід передбачати проступки – кримінальним кодексом чи окремим законом. Вважаємо, що буде доцільно проаналізувати практику застосування законодавства країн, в яких проступки врегульовано в межах кримінальних кодексів (Франція, Іспанія, Німеччина, Італія, Бельгія, Казахстан та ін.) і тих держав, в яких проступки визначено в окремих законах (Сербія, Хорватія, Чехія та ін.).

Порівняння досвіду цих держав дозволить нам обрати більш ефективний шлях вирішення порушеного питання.

1. Tatsii V. Ya. *Shche odna sprobа «humanizatsii» kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy* / V.Ia. Tatsii, V.I. Tiutiuhin, A.O. Baida // *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. – 2014. – № 1(2). – S. 310–328.

2. Lukashevych V.H. *Problemy rozbudovy kryminalnoho sudochynstva v konteksti novoi kontseptsii reformuvannia kryminalnoi yustytzii Ukrainy* / V.H. Lukashevych // *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. – 2009. – №.1. – S. 180–184 (S.180-181).

Книженко О.О. Актуальні питання реформування кримінального законодавства України

В даній статті автор аналізує стан розвитку кримінального законодавства в частині виконання завдань у сфері протидії злочинності, яка на думку автора вимагає сьогодні принципово нових підходів у забезпеченні правопорядку, одним із яких є встановлення адекватного не тільки покарання, а й адекватної системи форм кримінально-правового впливу за вчинений злочин, а в перспективі – і кримінальний проступок.

Поряд з реформуванням кримінального та кримінально-процесуального законодавства через безсистемність процесу виправлення злочинців, яка простежується останні півстоліття, та практичну неефективність виправлення злочинців шляхом застосування тільки й головним чином суворих кримінальних покарань, реформується й кримінально-виконавче законодавство. Таке становище є цілком обґрунтованим, оскільки тільки завдяки комплексному підходу можна досягти ефективних результатів.

Окрім того, відстоюється запровадження кримінальних проступків до законодавства України, в цілях запозичення корисного зарубіжного досвіду.

Книженко О.А. Актуальные вопросы реформирования уголовного законодательства Украины

В данной статье автор анализирует состояние развития уголовного законодательства в части выполнения задач в сфере противодействия преступности, которая по мнению автора требует сегодня принципиально новых подходов в обеспечении правопорядка, одним из которых является установление адекватного не только наказание, но и адекватной системы форм уголовно-правового

воздействия за совершенное преступление, а в перспективе - и уголовный проступок.

Наряду с реформированием уголовного и уголовно-процессуального законодательства через бессистемность процесса исправления преступников, которая прослеживается последние полвека, и практическую неэффективность исправления преступников путем применения только и главным образом суровых уголовных наказаний, реформируется и уголовно-исполнительное законодательство. Такое положение вполне обоснованным, поскольку только благодаря комплексному подходу можно достичь эффективных результатов.

Кроме того, отстаивается введение уголовных проступков с законодательством Украины, в целях заимствования полезного зарубежного опыта.

Knyzhenko O.O. Current issues of criminal law reform in Ukraine

In this article the author analyzes the state of the criminal law in terms of the tasks in combating crime, which according to the author today requires fundamentally new approaches to law enforcement, one of which is the establishment of adequate not only a punishment but also an adequate system of forms of legal exposure for the crime and in the future - and a criminal offense.

Along with the reform of the criminal and criminal procedural legislation through unsystematic process of correction of criminals, who traced the past half century, and practical ineffectiveness correction of criminals by application only and mostly harsh criminal penalties, and the reformed penal legislation. This situation is quite reasonable, because only through an integrated approach can achieve effective results.

In addition, the author advocates the introduction of criminal offenses to the legislation of Ukraine, for the purposes of drawing useful foreign experience.

Козич І.В.

*Доцент кафедри
кримінального права
Прикарпатського
національного університету
імені В.Стефаніка,
кандидат юридичних наук,
доцент*

Kozych I.V.

*Associate Professor of
Criminal Law Chair of
Precarpathian National
University named after V.
Stefanik, PhD, Associate
Professor*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ: ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ

У сучасному інформаційному суспільстві центральне місце займає державна інформаційна політика, яка покликана забезпечувати захист національних інтересів та інформаційну безпеку особистості, суспільства і держави. Державна інформаційна політика України як діяльність держави, спрямована на формування та регулювання середовища, в якому задовольняються інформаційно-комунікативні потреби громадян України, суспільства і держави, на сьогодні перебуває в стадії формування, пошуку і випробування нових методів, способів і технологій державного управління, ефективних в умовах сучасного інформаційного суспільства. Особливого значення в сучасних умовах набувають проблеми інформаційної безпеки.

Для створення передумов інформаційної безпеки України, в першу чергу слід забезпечити такий стан інформаційного суспільства, при якому не допускатимуться негативні впливи на неї з боку сторонніх суб'єктів. Ключовим у даній проблемі є визначення загроз інформаційній безпеці України.

У проєкті Концепції інформаційної безпеки України від 8 червня 2015 року (надалі - Концепція) (проєкт відкритий для обговорення на сайті Міністерства інформаційної політики України) загрозами інформаційній безпеці визнаються наявні та потенційно можливі явища і чинники, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам людини і громадянина, суспільства і держави в інформаційній сфері [1].

У статті 4 Концепції дається класифікація таких загроз інформаційній безпеці: «...забезпечення сталого розвитку інформаційного простору України з метою досягнення ним такого рівня, який завдяки своїм власти-

востям міг би протистояти **зовнішнім та внутрішнім загрозам...**» (виділено мною – І.К.).

Дещо по іншому визначаються загрози у ст. 8 Концепції: «Загрозами національній безпеці України в інформаційній сфері є: - **загрози комунікативного характеру** в сфері реалізації потреб людини і громадянина, суспільства та держави щодо продукування, споживання, розповсюдження та розвитку національного стратегічного контенту та інформації; - **загрози технологічного характеру** в сфері функціонування та захищеності кібернетичних, телекомунікаційних та інших автоматизованих систем, що формують матеріальну (технічну, інструментальну) основу внутрішньодержавного інформаційного простору» (виділено мною – І.К.).

Якщо стосовно другої класифікації позиція авторів проекту є доволі зрозумілою (тим більше, що у ч.3 цієї ж статті проведено розширену класифікацію), то поділ загроз на внутрішні і зовнішні потребує деталізації, оскільки в подальшому з тексту Концепції не зрозуміло, які ж загрози слід вважати зовнішніми, а які внутрішніми.

На сьогоднішній момент цілий ряд загроз інформаційній безпеці отримують кримінально-правовий інструментарій для протидії їм. Тут слід враховувати, що окрім зовнішнього чи внутрішнього характеру загрози, важливий вплив на кримінально-правову норму має характер інформації, щодо якої здійснюється кримінально-правова охорона. Мова, в першу чергу, йде про вхідний чи вихідний характер інформації.

Типовими прикладами захисту вихідної інформації (інформація, яка є наявна у певного суб'єкта, і, власне, розповсюдження її назовні, серед інших суб'єктів, і становить загрозу) від зовнішніх та внутрішніх загроз інформаційній безпеці держави є:

- ст.111 - Державна зрада. Незрозумілим, правда, залишається питання про те, чому діяння, умисно вчинене на шкоду інформаційній безпеці, може вчинити тільки громадянин України. При цьому словосполучення «інформаційна безпека» вживається виключно у цій статті;

- ст.114 – Шпигунство;

- ст.ст. 328-330, 422, що стосуються виходу інформації з закритим чи обмеженим доступом;

ст. 238 - Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (специфічна вихідна інформація, яка не відповідає дійсності і тим самим становить загрозу).

Серед кримінально-правових засобів захисту вхідної інформації (інформація, яка знаходиться поза межами, ззовні, правового поля державної інформаційної політики; попадання такої інформації в інформа-

ційний простір і становить загрозу), що виникає внаслідок внутрішніх і зовнішніх загроз, можна виділити ч. 2 ст.109, ч. 1 ст. 110, ст.ст. 258-2, 295,436, ч. 2 ст.442 - різного роду публічні заклики до дій, що створюють або можуть створити реальну загрозу для держави, суспільства, особи. Окремим прикладом захисту вхідної інформації є ст. 436-1 - внаслідок специфіки предмета та об'єктивної сторони даного складу злочину.

Наведені приклади стосуються, в першу чергу, інформаційної безпеки держави. У законі про кримінальну відповідальність є й інструментарій і для захисту інформаційної безпеки фізичних та юридичних осіб. Є також цілий розділ щодо загроз технологічного характеру – мова йде про т.зв. комп'ютерні злочини.

Певний, хоча і не зовсім досконалий, інструментарій для потреб кримінально-правового забезпечення охорони інформаційного суспільства, як бачимо, є. Однак саме від законодавця, від концептуальної платформи інформаційної безпеки, зараз буде залежати можливість його реального використання в умовах інформаційної війни.

В цілому слід зазначити, що ефективне створення передумов для безпечного інформаційного суспільства залежить від чіткого розуміння зовнішніх і внутрішніх загроз, з врахуванням специфіки інформації, що є предметом певних відносин, суб'єктів, на які поширюється дана інформація, та наслідків. Подальший розвиток державної інформаційної політики повинен відбуватися у тісному взаємозв'язку з кримінально-правовою політикою.

1. *Proekt Kontseptsii informatsii bezpeky Ukrainy // Elektronnyi resurs / [Rezhym dostupu]: http://mip.gov.ua/done_img/d/30-project_08_06_15.pdf*

Козич І.В. Кримінально-правові засоби протидії загрозам інформаційній безпеці: питання класифікації

Державна інформаційна політика України як діяльність держави, спрямована на формування та регулювання середовища, в якому задовольняються інформаційно-комунікативні потреби громадян України, суспільства і держави, на сьогодні перебуває в стадії формування, пошуку і випробування нових методів, способів і технологій державного управління, ефективних в умовах сучасного інформаційного суспільства. Особливого значення в сучасних умовах набувають проблеми інформаційної безпеки.

Для створення передумов інформаційної безпеки України, в першу чергу слід забезпечити такий стан інформаційного суспільства, при якому не допускаються негативні впливи на неї з боку сторонніх суб'єктів. Ключовим у даній проблемі є визначення загроз інформаційній безпеці України.

Ефективне створення передумов для безпечного інформаційного суспільства залежить від чіткого розуміння зовнішніх і внутрішніх загроз. Подальший розвиток державної інформаційної політики повинен відбуватися у тісному взаємозв'язку з кримінально-правовою політикою.

Козыч И.В. Уголовно-правовые средства противодействия угрозам информационной безопасности: вопросы классификации

Государственная информационная политика Украины как деятельность государства, направленная на формирование и регулирование среды, в которой удовлетворяются информационно-коммуникативные потребности граждан Украины, общества и государства, в настоящее время находится в стадии формирования, поиска и испытания новых методов, способов и технологий государственного управления, эффективных в условиях современного информационного общества. Особое значение в современных условиях приобретают проблемы информационной безопасности.

Для создания предпосылок информационной безопасности Украины, в первую очередь следует обеспечить такое положение информационного общества, при котором не будут допускаться негативные воздействия на нее со стороны посторонних субъектов. Ключевым в данной проблемы является определение угроз информационной безопасности Украины.

Эффективное создание предпосылок для безопасного информационного общества зависит от четкого понимания внешних и внутренних угроз. Дальнейшее развитие государственной информационной политики должно происходить в тесной взаимосвязи с уголовно-правовой политики.

Kozych I.V. Criminal legal means to counter threats to information security: the classification

State Information Policy of Ukraine as a state activity, aimed the development and regulation of the environment in which catered information and communication needs of the citizens of Ukraine, society and the state, currently is in the stage of formation, search and testing of new methods, techniques and technology governance, effective in the modern information society. A problem of information security becomes particular importance in modern conditions.

To create the preconditions of Ukraine it should first be provided the status of the information society, which does not be allowed negative impact on it from outside entities. The key to this problem is to determine the threats to information security of Ukraine.

Effective creation of preconditions for safe information society depends on a clear understanding of internal and external threats. Further development of the state information policy should take place in close relationship with the criminal legal policy.

Колб О.Г.

директор навчально-наукового інституту права та психології НАВС, доктор юридичних наук, професор

Kolb O.G

director of the research institute of law and psychology of National Academy of Internal Affairs, Doctor of Law, Professor

Кондратішина В.В.

доцент кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат юридичних наук

Kondratishyna V.V.

Associate Professor of Criminal Law and Procedure Chair, Eastern National University of Lesya Ukrainian, PhD

СУЧАСНИЙ ЗМІСТ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Як показує практика боротьби із злочинністю в Україні, важливе місце та роль у системі заходів по запобіганню зазначеному суспільно небезпечному явищу відіграють заходи загально соціального спрямування. Поряд з цим, використання особами, що вчиняють даний вид злочинів, у своїй протиправній діяльності новітніх технологій та найбільш оптимальних результатів науково-технічного прогресу, зобов'язує по-новому підійти до вирішення питань боротьби із злочинністю в Україні, у тому числі й на науковому рівні.

З огляду цього, вибрана тема статті є досить актуальною та такою, що має теоретико-прикладний характер, позаяк основним її завданням є вироблення науково обгрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення правового механізму загальносоціального запобігання злочинам в Україні.

Стан дослідження. Аналіз наукової літератури показав, що вивченням означеної проблематики займаються такі вчені як: Л.В. Багрій-Шахматов, О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, В.І. Борисов, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, О.Г. Колб, О.М. Костенко, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, П.П. Михайленко, Є.Л. Стрельцов, В.О. Туляков, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, Н.М. Яр-

шин, О.Н. Яршин та ін. роботи яких і склали методологічне підґрунтя при викладенні змісту даної наукової статті.

Поряд з цим, з урахуванням прийняття у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, у якому визначені відмінні від попереднього КПК порядок і умови використання результатів проведення оперативно-розшукових заходів, включаючи запобіжного характеру, а також сучасний стан боротьби із злочинністю в Україні, виникла нагальна необхідність видозмінити зміст запобігання цим злочинам та вироблення науково обґрунтованих шляхів підвищення ефективності зазначеного виду діяльності, що й стало вирішальним при виборі напрямку та теми наукового дослідження по означеній тематиці.

Виклад основних положень. Як свідчить практика, загальносоціальні заходи запобігання входять у систему запобігання злочинам в Україні та органічно зв'язані з діяльністю, що в науці найшла своє обґрунтування у виді загально-соціального запобігання злочинам [1, с. 53].

У цілому під запобіганням злочинності, як зробив висновок А.П. Закалюк, у буквальному розумінні слід розуміти діяльність по перешкоджанню вчиненню злочинів [2, с. 318]. У свою чергу, під загальносоціальним запобіганням злочинам в науці (І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман та ін.) розуміють комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію водночас причин та умов злочинності [3, с. 95-96].

Серед суб'єктів загальносоціального запобігання злочинам [4, с. 115] вирішальну роль займають органи та організації, які керують цією діяльністю, організовують її та створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, а також органи місцевого самоврядування) [2, с. 346]. Зокрема, до таких суб'єктів з числа органів законодавчої влади належить, передусім, Верховна Рада України, її комітети [5] та народні депутати.

Відповідно до вимог ст. 75 Конституції України, Верховна Рада України, як єдиний орган законодавчої влади, визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики та створює правову основу загальносоціального запобігання злочинності. При цьому повноваження парламенту України, як вірно зробив висновок В.В. Голіна, дають йому підстави для розроблення головних напрямів боротьби зі злочинністю, створення законодавчої бази для істотного впливу на кримінологічну політику держави, а взагалі своєю діяльністю сприяти зниженню кількісно-якісних показників злочинності [6, с. 63]. Так, у Законі України від 1 липня 2010 р. «Про засади

внутрішньої і зовнішньої політики» зазначено, що основними засадами політики у сфері розбудови державності, зокрема є:

а) посилення протидії корупції та тіньовій економічній діяльності; забезпечення безумовного дотримання законності; насамперед вищими посадовими особами держави, політиками, суддями, керівниками правоохоронних органів і силових структур;

б) боротьба зі злочинністю шляхом поліпшення координації роботи правоохоронних органів, оптимізації їх структури, належного забезпечення їх діяльності (ст. 3 Закону) [7].

У контексті вирішення задач даного дослідження, роль Верховної Ради України як суб'єкта загальносоціального запобігання злочинам є досить значною, позаяк без визначення на рівні держави правових засад запобігання злочинам реалізація їх в сучасних умовах нашої держави та суспільства є досить складною.

Таке ж місце у системі цих суб'єктів займає й Президент України (розділ V Конституції України), який на основі та на виконання Конституції і законів України забезпечує наступальну протидію злочинності та досягнення уповільнення темпів її динаміки на підставі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування зусиль держави і громадськості, вдосконалення законодавства та практики його застосування. Так, Указом Президента України від 27 жовтня 2009 р. № 870/2009 набрало чинності рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2009 р. «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції», яким затверджено основні завдання у сфері протидії злочинності та корупції, т.ін. [8].

Без сумніву, без гарантування забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що є однією з основних функцій Кабінету Міністрів України, ефективність запобігання злочинам буде невисокою. Кабінет Міністрів України та інші органи державної виконавчої влади (місцеві державні адміністрації) здійснюють заходи щодо забезпечення громадського порядку і боротьби зі злочинністю. Відповідно до Конституції України (розділ VI) та Закону України від 7 жовтня 2010 р. «Про Кабінет Міністрів України» [9] вони також розробляють, контролюють і координують виконання програм запобігання злочинності, організують її наукове супроводження і ресурсне забезпечення. Виходячи з цього, варто визнати, що роль Кабінету Міністрів України у запобіганні злочинам є визначальною у контексті розробки та забезпечення реалізації відповідних програм з питань боротьби зі злочинністю.

У свою чергу, місцеві держані адміністрації здійснюють державну політику у сфері боротьби із злочинністю в межах регіону (відповідної адміністративно-територіальної одиниці) та інших рішень центральних органів державної виконавчої влади та керівників місцевих державних адміністрацій [10].

Предметно роль Кабінету Міністрів, як суб'єкта загальносоціального запобігання злочинам, виражається у розробці та реалізації на практиці Комплексних програм профілактики правопорушень [11] та Концепцій реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень (наприклад, до 2015 року) [12].

Серед суб'єктів даного виду запобігання злочинам в Україні важливе місце також посідають органи місцевого самоврядування [13], які за своїми повноваженнями, як зробив висновок В.В. Голіна, здійснюють організаційно-управлінські функції щодо запобігання злочинності, організують і координують роботу відповідних суб'єктів даного виду суспільної діяльності, т.ін. [6, с. 65-66].

До інших суб'єктів загальносоціального запобігання злочинам належать: суб'єкти господарювання; установи культури та спорту; засоби масової інформації; органи, що регулюють природокористування, міграцію, та здійснюють працевлаштування і пенсійне забезпечення; житлово-комунальні організації державної влади, а також приватного права, які беруть участь у різних сферах життєдіяльності суспільства (в науці зазначені суб'єкти відносять до неспеціалізованих суб'єктів запобігання злочинам [1, с. 65]). Як з цього приводу слушно зауважив А.П. Закалюк, у даному випадку суб'єктом діяльності щодо запобігання злочинності та злочинним проявам можуть бути визнані органи, організація, окрема особа, які у цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо заходів запобігання; як: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення [2, с. 346]. При цьому, як встановив Л.М. Давиденко, суб'єктами запобігання злочинам є ті, із них, які постійно або тимчасово приймають участь у боротьбі зі злочинністю [14, с. 100].

Отже, якщо узагальнити зазначені та інші підходи, що висвітлені в науковій літературі [15, с. 19-20], то під загальносоціальним запобіганням злочинам слід розуміти комплекс перспективних правових, соціально-економічних, культурно-виховних та інших заходів, що здійснюються постійно або тимчасово органами державної влади і місцевого самоврядування та іншими неспеціалізованими суб'єктами запобігання злочинам, з метою подальшого розвитку та вдосконалення кримінально-правових

відносин і усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності, а також певного виду злочинів, та їх суспільно небезпечних наслідків.

Таким чином, системоутворюючими ознаками змісту даного поняття є:

1. Комплекс перспективних заходів.

В науці під комплексом розуміють сукупність предметів, пристроїв, програм, явищ, дій, властивостей, що становлять одне ціле [16, с. 290], тобто у даному випадку мова ведеться не про хаотичний набір заходів, а її систему – взаємодіючі, взаємообумовлені та взаємопов'язані заходи, що спрямовані на запобігання незаконному заволодінню транспортними засобами.

Перспектива (фр. *perspective*, від лат. *perspicere* – бачити наскрізь, проникати поглядом) – це погляд, насамперед, який око охоплює простір [17, с. 437], тобто у комплексі заходів їх головне призначення і мета – це наслідки у майбутньому, що носять позитивний (гіпотетично – уявляємий, вірогідний, можливий тощо [17, с. 159]) характер.

Захід – це сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь [16, с. 221]. Якщо розглядати зміст заходів у контексті мети і задач даного дослідження, то їх основне призначення полягає у запобіганні будь-яким злочинам.

2. Це правові, соціально-економічні, культурно виховні та інші заходи.

Зміст правових заходів (основних напрямів та засобів правового регулювання запобіжної діяльності, спрямованої на недопущення вчинення злочинів [2, с. 335]), полягає в наступному:

а) більш ефективному регулюванні суспільних відносин, що виникають у зв'язку із запобіганням даному злочину, яку здійснюють суб'єкти загально соціального запобігання злочинам;

б) приведенні даної запобіжної діяльності до конституційних норм та інших законів;

в) створенні правових засад та механізму реалізації норм по запобіганню даним злочинам;

г) удосконаленні змісту інших нормативно-правових актів, що регулюють питання запобіжної діяльності, пов'язаної із недопущенням незаконного заволодіння транспортними засобами.

Соціально-економічні заходи, у першу чергу, спрямовані на створення належних умов для населення як в цілому в Україні, так і в певному регіоні.

Культурно-виховні заходи передбачають вироблення у населення суспільно-ціннісних орієнтацій, установок та навичок, які не тільки за-

побігали б вчиненню ними злочинів, але й формували б повагу до прав людини та закону зокрема.

3. Зазначені заходи здійснюються постійно або тимчасово.

Як свідчить практика протидії злочинності в Україні, запобігання злочинам носить певні часові межі та пов'язано з прогнозуванням та програмуванням запобіжної діяльності. Зокрема, науковці виділяють короткострокове (1-2 роки), середньострокове (від 2 до 5 років) та довгострокове прогнозування запобігання злочинам (понад 5-ти років) [18, с. 158-159]. Щодо програмування запобігання злочинам, то рівні здійснення даного виду діяльності можуть бути різноманітними, а саме:

1) виходячи з ідеї групового суб'єкта програмування: а) перший – діяльність на рівні великих злочинних груп (злочинних організацій); б) другий – на рівні малих злочинних груп (організованих злочинних груп); в) третій – на рівні окремих виконавців (суб'єктів злочинів) [18, с. 159];

2) за суб'єктивно-функціональними складами у програмуванні: а) на рівні держави та суспільства в цілому – діяльність усіх суб'єктів загальносоціального запобігання злочинам; б) на рівні регіонів (областей, населених пунктів); в) на рівні окремих осіб (рецидивістів; осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини; засуджених за злочини у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів) [263, с. 160];

3) з об'єктивно-функціональної сторони програмування: а) на загальному рівні об'єктом впливу відповідної системи суб'єктів загальносоціального запобігання злочинності з метою упорядкування соціально-корисної діяльності населення в даному напрямку; б) на рівні особливого – запобігання протиправної поведінки осіб, які «спеціалізуються» на не вчиненні певного злочину; в) на рівні окремого – запобігання протиправній діяльності груп негативної спрямованості, як основних джерел протиправного згуртування осіб [18, с. 160];

4) інші програмні підходи з означеної проблематики, що пропонуються в науковій літературі [19].

4. Суб'єктами загальносоціального запобігання злочинам виступають органи державної влади та інші неспеціалізовані суб'єкти даної діяльності, а також органи місцевого самоврядування.

Зміст їх діяльності, на відміну від спеціалізованих суб'єктів запобігання злочинам, полягає в тому, що вони, з одного боку, не відносяться до суб'єктів кримінально-правових правовідносин [20, с. 7], а, з іншого боку, зазначена діяльність не входить до їх основних (головних, пріоритетних) функціональних напрямків діяльності [21, с. 14].

5. Метою загальносоціального запобігання у даному випадку є подальший розвиток та вдосконалення кримінально-правових відносин з тим, щоб нейтралізувати, блокувати, усунути тощо негативні впливи рецидивістів та організованих груп на окремих осіб, а також суспільно небезпечні наслідки такого впливу (втягнення у злочинну діяльність).

Висновок. Такими в цілому є загальносоціальні заходи запобігання злочинам в Україні, які мають стати своєрідним «фундаментом» для організації та проведення спеціально-кримінологічного запобігання злочинам і правопорушенням, а також індивідуального запобігання, якщо визнати пріоритетним принцип законності, що закріплений в ч. 2 ст. 119 Конституції України та який передбачає, що всі органи державної влади і органи місцевого самоврядування, а також їх посадові особи мають діяти у спосіб, визначений Конституцією та законами України.

1. *Kryminolohiia: [navch. posib.] / [O.M. Dzhuzha, V.V. Vasylevych, O.H. Kolb, ta in.]; za zah. red. O. M. Dzhuzhi. – K.: Atika, 2009. – 312 s.*
2. *Zakaliuk A. P. Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka: U 3-kh kn. – K.: Vydavnychi Dim „In Yure», 2007. – Kn. 1: Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky. – 424 s.*
3. *Kryminolohiia: Zahalna i Osoblyva chastyna / I. M. Danshyn, V. V. Holina, O. K. Kalman, O. V. Lysodied; za zah. red. I. M. Danshyna. – Kh., 2003. – 352 s.*
4. *Kryminolohiia : pidruch. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.] / za zah. red. O. M. Dzhuzhi. – K. : Yurinkom Inter, 2002. – 414 s.*
5. *Pro rehlament Verkhovnoi Rady Ukrainy: Zakon Ukrainy pro komitety Verkhovnoi Rady: stanom na 21 liutoho 2012 roku. – Kh.: Pravo, 2012. – 192 s.*
6. *Zapobihannia zlochynnosti (teoriia i praktyka): navch. posib. / Holina V.V. – Kh.: Nats. yuryd. akad. Ukrainy, 2011. – 120 s.*
7. *Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2010 r. // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2010. – № 55. – St. 1840.*
8. *Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok formuvannia, vedennia ta vykorystannia operativno-dovidkovoho i daktyloskopichnoho obliku v orhanakh vnutrishnikh sprav ta orhanakh (ustanovakh) kryminalno-vykonavchoi systemy Ukrainy: nakaz MVS Ukrainy ta Derzhavnoho departamentu Ukrainy z pytan vykonannia pokaran vid 23 serpnia 2002 r. № 823/188 // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0738-02>.*
9. *Pro Kabinet Ministriv Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 7 zhovtnia 2010 r. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2591-17>.*

10. *Pro mistsevi derzhavni administratsii : Zakon Ukrainy vid 9 kvitnia 1999 r. № 586–XIV // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 1999. – № 18. – St. 1184.*
11. *Pro zatverdzhennia Kompleksnoi prohramy profilaktyky pravoporushen na 2007-2009 r.r.: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 hrudnia 2006 roku // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1767-2006-p>.*
12. *Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi profilaktyky pravoporushen na period do 2015 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 lystop. 2011 r. № 1209–r // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2011. – № 93. – St. 3389.*
13. *Pro mistseve samovriaduvannia : Zakon Ukrainy vid 21 trav. 1997 r. № 280/97–VR // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 1997. – № 25. – St. 934.*
14. *Bandurka A.M., Davydenko L.M. Prestupnost v Ukrayne: prychny u protyvodeistvye: Monohrafiya. – Kh.: Hos. Spets. Yzd-vo « Osnova», 2003. – 368 s.*
15. *Profilaktyka zlochniv : pidruch. / [O. M. Dzhuzha, V. V. Vasylevych, O. F. Hida ta in.] ; za zah. red. O. M. Dzhuzhi. – K. : Atika, 2011. – 720 s.*
16. *Velykyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy /Uporiad. T. V. Kovalova. – Kh.: Folio, 2005. – 767 s.*
17. *Bulyko A.N. Bolshoi slovar ynostrannykh slov 35 tysiach slov. – Yzd. 3-e, yspr., pererab. – M.: Martyn, 2010. – 704 s.*
18. *Profilaktyka zlochniv : pidruch. / [O. M. Dzhuzha, V. V. Vasylevych, O. F. Hida ta in.] ; za zah. red. O. M. Dzhuzhi. – K. : Atika, 2011. – 720 s.*
19. *Anysymov V. M. Krymynalnaia subkultura y yeye neitralyzatsiia v yspravytelnykh uchrezhdeniakh Rossyy: Avtoref... dys. dokt. yuryd. nauk /12.00.08. – Saratov, 1998. – 53 s.*
20. *Kryminalno-vykonavche pravo : pidruch. [dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl.] / za red. A. Kh. Stepaniuka. – Kh. : Pravo, 2006. – 256 s.*
21. *Lytvynov A.N., Havrysh T.S. Profylaktyka prestupleniy. Ot teoryy k praktyke: Nauchno-praktycheskoe posobyе. – M.: YKF «EKMOS», 2003. – 160 s.*

Колб О.Г., Кондратішина В.В. Сучасний зміст загальносоціального запобігання злочинам в Україні

В статті мова ведеться про теоретико-прикладні засади загально-соціального запобігання злочинам. Зокрема, на підставі існуючих у науці підходів щодо визначення змісту даного виду запобігання злочинам, встановлені дискусійні моменти з означеної проблематики та запропоновані науково обгрунтовані шляхи їх вирішення.

Роль Верховної Ради України як суб'єкта загальносоціального запобігання злочинам є досить значною, позаяк без визначення на рівні держави правових

засад запобігання злочинам реалізація їх в сучасних умовах нашої держави та суспільства є досить складною.

Таке ж місце у системі цих суб'єктів займає й Президент України (розділ V Конституції України), який на основі та на виконання Конституції і законів України забезпечує наступальну протидію злочинності та досягнення уповільнення темпів її динаміки на підставі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування зусиль держави і громадськості, вдосконалення законодавства та практики його застосування

Колб А.Г., Кондратишина В.В. Современное содержание общесоциального предупреждения преступлений в Украине

В статье речь ведется о теоретико-прикладные основы общесоциального предупреждения преступлений. В частности, на основании существующих в науке подходов к определению содержания данного вида предупреждения преступлений, установлены дискуссионные моменты обозначенной проблематики и предложены научно обоснованные пути их решения.

Роль Верховной Рады Украины как субъекта общесоциального предупреждения преступлений является достаточно значительной, поскольку без определения на уровне государства правовых основ предупреждения преступлений реализация их в современных условиях нашего государства и общества является довольно сложной.

Такое же место в системе этих субъектов занимает и Президент Украины (раздел V Конституции Украины), который на основе и во исполнение Конституции и законов Украины обеспечивает наступательную противодействие преступности и достижения замедления темпов ее динамики на основании четко определенных приоритетов, постепенного наращивания усилий государства и общественности, совершенствование законодательства и практики его применения

Kolb O.G., Kondratishyna V.V. The current content of general social prevention of crime in Ukraine

In the article is about theoretical and applied principles of pan-social crime prevention. In particular, based on existing science approaches to define the content of this type of crime, established by controversial moments with the abovementioned issues and proposed science-based solutions.

The role of the Verkhovna Rada of Ukraine as a subject of general social crime prevention is significant, since no determination by the state legal principles of crime prevention in the realization of their current conditions of our state and society is quite complicated.

The same place in the ranks of these subjects and the President of Ukraine (section V of the Constitution of Ukraine), which is based on the Constitution and laws of Ukraine and provides offensive combating crime and achieving a slowdown in its dynamics on the basis of clearly defined priorities, scaling up efforts of the state and the public, improving the legislation and practice

Книженко О.О.

*Національна академія
прокуратури України,
професор кафедри
кримінального права,
кримінології та кримінально-
виконавчого права, д.ю.н.,
професор*

Крайник Г.С.

*к. ю. н., науковий
співробітник лабораторії
дослідження правових
проблем запобігання та
протидії корупції Науково-
дослідного інституту
вивчення проблем
злочинності імені академіка
В.В. Сташиса НАПрН
України*

Knyzhenko O.O.

*The National Academy of
Prosecution of Ukraine,
professor of criminal law,
criminology and penal
law chair, Doctor of Law,
Professor*

Krainyk H.S.

*Researcher of Laboratory
study of legal issues
preventing and combating
corruption Scientific Research
Institute for the Study of
Crime problems named after
academician V. V. Stashis
NALS of Ukraine*

ЩОДО ВНЕСКУ ВАСИЛЯ ЯКОВИЧА ТАЦІЯ У ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ

Учення про об'єкт злочину є одним із найважливіших питань доктрини кримінального права, оскільки від з'ясування сутності об'єкта злочину та визначення його поняття залежить правильне розв'язання багатьох проблем кримінально-правової охорони. Будучи системоутворюючим елементом складу злочину, об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину [1, с. 171]; завдяки об'єкту злочину можна визначити місце злочину в Особливій частині КК України; його з'ясування сприяє розв'язанню проблем кваліфікації, відмежування від суміжних злочинів [2, с. 9].

Ще у 20-х роках ХХ століття була висловлена точка зору, що об'єкт злочину – суспільні відносини, яка згодом була сприйнята більшістю вчених стала й зараз є пануючою у науці вітчизняного кримінального права. Теорія об'єкту злочину була суттєво удосконалена та доповнена вітчиз-

няними науковцями, у тому числі ученими Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

У 1938 році професор Володимир Дмитрович Меньшагін запропонував поділ об'єктів «за вертикаллю» на загальний, родовий та безпосередній.

Значний внесок у розробку проблем об'єкта злочину внесли вчені Харківського юридичного інституту (на даний час – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) доцент Давид Натанович Розенберг, котрий у 1948 р. запропонував поділ безпосередніх об'єктів на основний і додаткові (класифікація «за горизонталлю») та професор Іван Миколайович Даньшин, котрий у 1965 році запропонував класифікацію додаткових безпосередніх об'єктів на обов'язкові та факультативні.

Дослідженню питання стосовно розуміння об'єкта злочину та обґрунтування того, що саме суспільні відносини є об'єктом злочину були присвячені монографічні дослідження Б. С. Нікіфорова [3], В. К. Глістіна [4], М. Й. Коржанського [5] та інших учених.

З 1969 року Василь Якович Тацій суттєво розвинув наукове учення про суспільні відносини як об'єкт злочину [6; 7; 8 та ін.].

Відштовхуючись від філософських категорій загального, особливого та конкретного, він довів існування загального об'єкта кримінально-правової охорони, показавши, що ним є вся сукупність суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону. У багатьох наукових працях В. Я. Тація розкривається значення загального об'єкта для визначення соціально-політичної сутності злочину, ступеня суспільної небезпечності різних злочинів, відмежування злочинів від незлочинної поведінки. Обґрунтовується, що загальний об'єкт складається з низки родових [6-24].

В. Я. Тацій ретельно дослідив і детально описав родовий об'єкт злочину. Так, учений родовий об'єкт злочину визначає як певне коло тотожних чи однорідних взаємопов'язаних суспільних відносин, що повинні охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [23, с. 105]. Родовий об'єкт злочину має передусім значення для законодавця під час кодифікації норм кримінального права [25, с. 31, 32].

Проаналізувавши розділи Особливої частини Кримінального кодексу України, які містять статті про відповідальність за злочини з різними родовими об'єктами (які окремі автори називали видовими), він довів, що структура Особливої частини повинна будуватися виключно за принципом родового об'єкта злочинного посягання. Наукові пропозиції В. Я.

Тація щодо більш детального опрацювання родових об'єктів різних злочинів було закладено у систему Кримінального кодексу України 2001 р.

Було надано також наукову оцінку видовим об'єктам злочину, що притаманні не усім розділам (раніше – главам Особливої частини КК), проте мають певне наукове значення для більш детального пояснення тих чи інших суспільних відносин. Видовий об'єкт об'єднує близькі між собою суспільні відносини в рамках родового об'єкту, що з погляду проф. В.Я. Тація сприяє більш правильному розумінню та трактуванню кримінально-правових норм. На підставі наукової класифікації об'єктів та з урахуванням особливостей родового, видового й безпосереднього об'єктів злочинів у сфері господарської діяльності, В. Я. Тацій розробив їх нову систему за чинним кримінальним законодавством України. У ній уперше в кримінально-правовій науці застосовано підхід, заснований на поділі сукупності господарських злочинів залежно від сфери системи господарства, в якій вони можуть бути вчинені: промисловість, сільське господарство, торгівля тощо. І зараз цей підхід, пристосований до нової ринкової системи господарювання, використовується кримінально-правовою наукою та закладений в основу побудови розділу VII Особливої частини Кримінального кодексу України.

Грунтуючись на цих розробках, В. Я. Тацій запропонував нові рішення щодо визначення об'єктів більшості існуючих злочинів у сфері господарської діяльності. Це, у свою чергу, дозволило визначити межі дії низки кримінально-правових норм, встановити механізм заподіяння шкоди суспільним відносинам при вчиненні різних господарських злочинів. На підставі такого аналізу було виявлено суттєві недоліки у практиці застосування законодавства про відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності. У зв'язку з цим піддано критичному аналізу висловлені в науці занадто нечіткі та не досить обґрунтовані рекомендації правозастосувачам, а також виявлено низку неточностей у рекомендаціях Пленуму Верховного Суду України щодо застосування законодавства про відповідальність за господарські злочини та розроблено рекомендації щодо їх усунення [6; 13; 14; 19 та ін.].

Одним із перших В. Я. Тацій висловив думку про розмежування родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності та родового об'єкта злочинів проти довкілля, довівши, що останні мають свій окремий родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері природоохоронних відносин. Шляхом порівняльного дослідження родових об'єктів злочинів у сфері господарської діяльності, злочинів проти власності та злочинів проти довкілля В. Я. Тацій висловив і обґрунтував думку про виділен-

ня у Кримінальному кодексі України розділу «Злочини проти довкілля», а також визначив коло тих злочинів, які мають бути включені до цього розділу [6; 15]. Як відомо, сьогодні ніхто із криміналістів не заперечує необхідність виділення такого розділу в КК, що й відображено у чинному законодавстві.

Застосовуючи порівняльний аналіз родових об'єктів злочинів, передбачених різними розділами Особливої частини Кримінального кодексу України, В. Я. Тацій розвинув вчення про систему Особливої частини цього Кодексу. Він висунув і обґрунтував ідею про те, що в Особливій частині Кримінального кодексу розділи, що містять статті про відповідальність за окремі види злочинів, мають бути розташовані саме в такому порядку: злочини проти особи, злочини проти власності, злочини проти довкілля та злочини проти господарської діяльності. Досить лише ознайомитися зі структурою Особливої частини нового КК України, щоб зрозуміти, наскільки прогностичними були наукові погляди В. Я. Тація, висловлені ним ще на початку 1980-х рр.

Досліджуючи безпосередній об'єкт злочину, В. Я. Тацій показав його відмінність від так званого конкретного об'єкта злочину, які ототожнювали окремі науковці.

Безпосередній об'єкт злочину – ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК і яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину. Безпосередні об'єкти поділяються на основний безпосередній та додатковий безпосередній [23, с. 106, 107]. Дуже важливо враховувати специфіку безпосередніх об'єктів злочину при кваліфікації кожного злочину, а також при призначенні покарання суб'єктам злочину, визнаним винними у їх вчиненні [26].

Основний безпосередній об'єкт – це ті конкретні суспільні відносини, які насамперед і головним чином прагнуть поставити під охорону законодавець, приймаючи закон про кримінальну відповідальність. Додатковий безпосередній об'єкт – це суспільні відносини, яким поряд з основним об'єктом заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди [23, с. 108].

Додатковий безпосередній об'єкт поділяється на два види: обов'язковий (що завжди зазнає шкоди при посяганні на основний об'єкт) і факультативний (не в усіх випадках зазнає шкоди при посяганні на основний об'єкт) [23, с. 108].

Досліджуючи злочини проти основ національної безпеки України, В. Я. Тацій по-новому сформулював та уточнив безпосередні об'єкти та предмети деяких з них, показав систему цих злочинів, детально описав об'єктивні та суб'єктивні ознаки їх складів.

В. Я. Тацій також навів низку нових аргументів на користь того, що структура суспільних відносин як об'єкта злочину завжди є незмінною і складається з: 1) носіїв (суб'єктів) відносин, 2) предмета, з приводу якого вони виникають та існують, 3) соціального зв'язку (соціально значущої діяльності). Через вивчення взаємодії цих структурних елементів В. Я. Тацій показав «механізм» заподіяння шкоди суспільним відносинам унаслідок вчинення злочину. Він першим у кримінально-правовій науці виділив таке поняття, як предмет злочинного впливу, яким є елемент охоронюваного кримінальним законом суспільного відношення, якому в першу чергу заподіюється шкода, і показав, що предмет злочинного посягання відрізняється не тільки від предмета охоронюваного кримінальним законом суспільного відношення, а й від предмета злочину. Виходячи з цього, він увів у науковий обіг розрізнення у кримінальному праві трьох груп предметів: 1) предмета охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин; 2) предмета злочину; та 3) предмета злочинного посягання (впливу).

Для встановлення сутності суспільних відносин важливе значення має їх предмет. Предмет суспільних відносин – усе те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують певні суспільні відносини [6, с. 162].

Предмет злочину – будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон пов'язує наявність у діях особи ознак складу злочину [6, с. 164, 165].

Предмет злочинного посягання (впливу) – елемент охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, що зазнає безпосереднього злочинного впливу і якому у першу чергу заподіюється шкода [6, с. 167, 168].

Значну увагу В. Я. Тацій приділив дослідженню такої складної соціальної категорії, як інтерес, та його кримінально-правовим аспектам. Він піддав ґрунтовній критиці погляди вчених, які визначали об'єкт будь-якого злочину через інтерес [27], і показав, що в такому випадку під цією категорією «маскуються» суспільні відносини, що лежать дещо глибше, а тому залишаються прихованими від їх безпосереднього сприйняття. Разом з тим В. Я. Тацій заперечував і штучний розрив, і протиставлення категорій «суспільні відносини» та «інтерес», показавши їх нерозривний діалектичний зв'язок.

Проектуючи створене і розвинуте ним загальне вчення про об'єкт злочину на систему злочинів, що вчиняються у сфері господарської діяльності, В. Я. Тацій дав визначення родового об'єкта цих злочинів, яке не втратило своєї актуальності навіть після тих значних змін, які сталися в економічній системі країни після здобуття Україною незалежності. Він уперше визначив структуру відносин системи господарства, які є родовим об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності, встановив їх суб'єктний склад, предмет та соціальний зв'язок. На підставі аналізу окремих господарських злочинів В. Я. Тацій встановив «механізм» заподіяння шкоди відносинам системи господарства, визначив ті елементи суспільних відносин, які виступають предметом злочинного посягання, а також виявив ті відносно самостійні складові системи господарства, в яких можуть бути вчинені різні групи злочинів у сфері господарської діяльності. Уперше він показав, що «механізм» заподіяння шкоди суспільним відносинам, які є об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності, розрізняється залежно від того – є громадянин, який їх вчинив, учасником цих відносин, чи ні.

Відштовхуючись від аналізу об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності, В. Я. Тацій досліджував інші елементи складу цих злочинів і, виходячи з цього, він сформулював нове у вітчизняній кримінально-правовій науці загальне поняття господарського злочину як вчиненого приватною чи службовою особою у сфері господарської діяльності умисного чи необережного суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності), що завдає значної шкоди системі господарства у країні.

Таке дослідження з відповідними пропозиціями по удосконаленню багатьох норм КК має важливе значення для науки, правозастосовної діяльності.

Наступність у дослідженнях об'єкта злочину, його ознак. Наукові погляди В. Я. Тація, у тому числі щодо об'єкту злочину, були підтримані та розвинуті його учнями (з-поміж яких 8 кандидатів юридичних наук: Гавриш С. Б. «Уголовная ответственность за незаконную порубку леса», 1980 г.; Навроцкий В. А. «Уголовная ответственность за загрязнение водоемов», 1982 г.; Антипов В. И. «Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности на взрывоопасных предприятиях или во взрывоопасных целях», 1983 г.; Мищук Н. С. «Уголовная ответственность за уклонение от подачи декларации о доходах», 1993 г.; Самошенко І. В. «Відповідальність за погрозу в кримінальному праві України (поняття, види, спірні проблеми)», 1997 р.; Козак В. А. «Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину)», 2003 р.; Анісі-

мов Г. М. «Зловживання довірою як спосіб вчинення злочину (поняття і кримінально-правове значення)», 2003 р.; Чаричанський О. О. «Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом за Кримінальним кодексом України», 2004 р.) та 6 докторів юридичних наук (Стрельцов Е. Л. «Проблемы уголовной ответственности за преступления в сфере предпринимательства», 1992 г.; Гавриш С. Б. «Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины)», 1994 г.; Навроцький В. О. «Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації», 2000 р.; Маляренко В. Т. «Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика», 2005 р.; Демидова Л. М. «Кримінально-правова відповідальність за заподіяння майнової шкоди в Україні», 2014 р.; Мохончук С. М. «Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства», 2014 р.), а також іншими представниками юридичної науки як в Україні, так і за її межами.

В. Я. Тацій зазначає, що предмет злочину та потерпілий від злочину та предмет злочину найбільш тісно пов'язані з об'єктом злочину та є факультативними ознаками складу злочину.

Визнання предмету злочину факультативною ознакою об'єкту злочину, а не складу злочину, як було загальноновизнано до цього у 2005 році було висвітлено у дисертаційному дослідженні Єфрема Вікторовича Лашука, а у 2006 р. підтримано у дослідженні Микити Валерійовича Сенаторова.

У 2007 році Григорій Сергійович Крайник запропонував удосконалити класифікацію об'єктів злочину «за горизонталлю», додавши подальші об'єкти, що перебувають завжди за межами складу злочину, проте яким досить часто заподіюється шкода.

2008 р. Колектив вчених НЮУ імені Ярослава Мудрого: професори: Вячеслав Іванович Борисов, Юрій Васильович Баулін, Володимир Васильович Голіна та ін. провели міждисциплінарне дослідження потерпілого від злочину (факультативної ознаки об'єкта злочину), результати якого є вагомим внеском в розвиток Харківської школи кримінального права.

В. Я. Тацій зробив значний внесок у кримінально-правову науку України. Він продовжує досліджувати низку важливих кримінально-правових проблем: щодо підстави кримінальної відповідальності, складу злочину, об'єкта, предмета та суб'єкта злочину, систематизації злочинів, кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України, злочини проти особи, злочини у сфері господарської ді-

яльності, злочини проти довікля тощо, Василь Якович Тацій продовжує бути незмінним лідером Харківської кримінально-правової школи.

1. *Pravova doktryna v Ukraini: u 5 t. – Kh. : Pravo, 2013. – T. 5: Kryminalno-pravovi nauky v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy rozvytku / V. Ya. Tatsii, V. I. Borysov, V. S. Batoryhareieva ta in. ; za zah. red. V. Ya. Tatsiia, V. I. Borysova. – 1240 s.*
2. *Borysov V. I. Kryminalna vidpovidalnist za porushennia pravyl bezpeky pid chas vykonannia robot z pidvyshchenoiu nebezpekoiu: monohrafiia / V. I. Borysov, H. S. Krainyuk. – Kh. : Yurait, 2012. – 296 s.*
3. *Nykyforov B. S. Obyekt prestupleniya po sovetskomu uholovnomu pravu: monohrafiia / B. S. Nykyforov. – M. : Hosiuryzdat, 1960. – 230 s.*
4. *Hlystyn V. K. Problema uholovno-pravovoi okhrany obshchestvennykh otnoshenyi : monohrafiia / V. K. Hlystyn. – L. : Yzd-vo LHU, 1979. – 128 s.*
5. *Korzhanskyi N. Y. Obyekt y predmet uholovno-pravovoi okhrany: monohrafiia / N. Y. Korzhanskyi. – M. : Akad. MVD SSSR, 1980. – 248 s.*
6. *Tatsii V. Ya. Vybrani statii, vystupy, interviu; uporiad.: O. V. Petryshyn (vidp. za vyp.), Yu. H. Barabash, V. I. Borysov. – Kh. : Pravo, 2010. – 936 s.*
7. *Tatsyi V. Ya. Obyekt y predmet prestupleniya v sovetskom uholovnom prave: monohrafiia / V. Ya. Tatsyi. – Kh. : Vyshcha shk., 1988. – 198 s.*
8. *Tatsii V. Ya. Obiekt zlochynu [Elektronnyi resurs] / V. Ya. Tatsii // Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy : elektron. nauk. vyd. – Kh., 2013. – Vyp. 1. – S. 126–143. – Rezhym dostupu: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/8.pdf. – Zaholovok z ekrana.*
9. *Tatsyi V. Ya. Uholovnaia otvetstvennost za kommercheskoe posrednychestvo : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.715 / Tatsyi Vasylyi Yakovlevych ; M-vo vyssh. y sred. spets. obrazovaniia USSR, Khark. yuryd. yn-t, kaf. uholov. prava ; nauch. ruk. – V. V. Stashys. – Kharkov, 1969. – 280 s.*
10. *Tatsyi V. Ya. Problemy otvetstvennosti za khoziaistvennye prestupleniya: obyekt y sistema : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.08 / Tatsyi Vasylyi Yakovlevych ; Khark. yuryd. yn-t ym. F. Э. Dzerzhynskoho. – Kharkov, 1984. – 423 s.*
11. *Tatsyi V. Ya. Uholovnaia otvetstvennost za kommercheskoe posrednychestvo / V. Ya. Tatsyi. – M. : Yuryd. lit., 1974. – 87 s.*
12. *Tatsyi V. Ya. Otvetstvennost za chastnopredprynymatelskuiu deiatelnost y kommercheskoe posrednychestvo / V. Ya. Tatsyi. – M. : Yuryd. lit., 1979. – 134 s.*
13. *Tatsyi V. Ya. Uholovnaia otvetstvennost za vypusk nedobrokachestvennoi promyshlennoi produktsyy / V. Ya. Tatsyi. – Kharkov : Vyshcha shk., yzd-vo pry Khark. hos. un-te, 1981. – 80 s.*

14. Tatsyi V. Ya. *Otvetstvennost za khoziaistvennye prestupleniya: obyekt y systema* / V. Ya. Tatsyi. – Kharkov : Vyshcha shk., yzd-vo pry Khark. hos. un-te, 1984. – 232 s.
15. Tatsyi V. Ya. *Pryrodookhranytelnye otnosheniya kak obyekt prestupleniy v oblasti okhrany pryrody* / V. Ya. Tatsyi, Y. H. Tsesarenko // *Problemy sotsyalystycheskoi zakonnosti : resp. mezhdovedomstv. nauch. sb.* – Kharkov, 1983. – Vyp. 12. – С. 86–92.
16. Tatsyi V. Ya. *Obyekt prestupleniya, predusmotrennoho st. 155 UK* / V. V. Stashys, V. Ya. Tatsyi // *Problemy sotsyalystycheskoi zakonnosti : resp. mezhdovedomstv. nauch.-tekhn. sb.* – Kharkov, 1984. – Vyp. 14. – С. 97–102.
17. Tatsii V. Ya. *Ob`iekt prypysok ta inshykh perekruchen zvitnosti pro vykonannya planiv* / V. Ya. Tatsii // *Radianske pravo.* – 1984. – № 2. – С. 51–55.
18. Tatsyi V. Ya. *Ob obyekte kommercheskoho posrednychestva* / V. Ya. Tatsyi // *Problemy sotsyalystycheskoi zakonnosti na sovremennom etape razvytyia sovetskoho hosudarstva : mezhvuz. nauch. konf. : tez. dokl. (okt. 1968 h.).* – Kharkov, 1968. – С. 202–203.
19. Tatsyi V. Ya. *Sotsyalystycheskaia systema khoziaistva kak obekt khoziaistvennykh prestupleniy* / V. Ya. Tatsyi // *Problemy sotsyalystycheskoi zakonnosti : resp. mezhdovedomstv. nauch.-tekhn. sb.* – Kharkov, 1984. – Vyp. 14. – С. 81–88.
20. Tatsii V. Ya. *Ob`iekt spekulatsii ta yii kvalifikatsiia* / V. V. Stashys, V. Ya. Tatsii // *Radianske pravo.* – 1985. – № 6. – С. 51–54.
21. Tatsyi V. Ya. *Ekonomycheskye ynteresy y problema obyekta khoziaistvennykh prestupleniy* / V. Ya. Tatsyi // *Problemy sovershenstvovaniya uholovnoho zakonodatelstva na sovremennom etape : mezhvuz. sb. nauch. tr.* – Sverdlovsk, 1985. – С. 36–43.
22. Tatsii V. Ya. *Kontseptualni polozhennia i systema chynnoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* / V. V. Stashys, V. Ya. Tatsii // *Problemy zakonnosti : akadem. zb. nauk. pr.* – Kharkiv, 2009. – Vyp. 100. – С. 278–290.
23. *Kryminalne pravo Ukrainy: Zah. chast.: pidruchnyk* / Za red. V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia. – 4-te vyd., pererobl. i dop. – Kh. : Pravo, 2010. – 456 s.
24. *Kryminalne pravo Ukrainy: Osobl. chast.: pidruchnyk* / Za red. V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia. – 4-te vyd., pererobl. i dop. – Kh. : Pravo, 2010. – 608 s.
25. Bazhanov M. Y. *Uholovnoe pravo Ukrayny: Obshch. ch.: Tekst lektsyi* / M. M. Bazhanov. – Dnepropetrovsk : Porohy, 1992. – 168 s.

26. Stashys V. V. *Neposredstvennyi obyekt y eho znachenye dlia kvalyfykatsyy prestuplenyi* / V. V. Stashys, N. Y. Panov // *Probl. pravovedeniya: Resp. mezhved. nauch. sb.* – K. : Vyscha shk., 1989. – Vyp. 50.– S. 83–91.
27. Kayrzhhanov E. K. *Ynteresy trudiashchykhsia y zakon. Problema obyekta prestupleniya* / E. K. Kayrzhhanov. – Alma-Ata : Kazakhstan. – 1973. – 160 s.

Knyzhenko O.O., Krainyk H.S. Contribution of Vasily Yakovlevich Tatsiy in the research of the object of crime

At the moment, in Ukraine there are several different definitions of the object of crime. Many researchers studied looks of V.Y. Tatsiy at the subject of the crime, but for the first time systematically analyzed not only scientific views of V.Y. Tatsiy for research the object of crime, and the impact of these attitudes on science of criminal law in Ukraine.

Recent study, we note the individual and collective scientific works of V. Y. Tatsiy from 1969 to 2014, scientific works of V. K. Glistin, B. S. Nikiforov, V. I. Borisov etc.

Proper use of the term «object of crime» is important to qualification of crimes stipulated in the Criminal Code of Ukraine, the appointment of a proper punishment. Also, do not forget that the accuracy depends on the terminology as law enforcement, and further theoretical studies.

In this article the authors analyzed the concept, characteristics of object of the crime in the scientific works of V. Y. Tatsiy – well known Ukrainian scientist.

V. Y. Tatsiy made a significant contribution to the criminal law of Sciences of Ukraine, developed a concept of the object of the crime, improved types of objects crime, investigated the structure of social relations. He continues to explore a number of important criminal issues, on the grounds of criminal responsibility of the crime, the object and the subject of the perpetrator, ordering crimes, criminal responsibility for crimes against national security of Ukraine, crimes against persons, crimes of business activities, crimes against the environment, etc, Vasily Yakovlevich Tatsiy continues to be the undisputed leader of the Kharkov criminal law school.

Лиховая С.Я.

Национальный авиационный университет, Юридический институт, заведующая кафедрой уголовного права и процесса, д.ю.н., профессор

Likhovaya S.Ya.

National Aviation University, Law Institute, Head of department of criminal law and procedure, Doctor of Law, Professor

СВОБОДА ВЕРОИСПОВЕДАНИЯ КАК ОБЪЕКТ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ПО УК УКРАИНЫ

Уголовную ответственность за посягательство на свободу вероисповедания в УК Украины следует рассматривать как реализацию (соблюдения) принципа верховенства права. Это налагает на страны-участницы Европейского Союза, а также на страны, которые планируют вступить в ЕС, а ныне являются участницами Совета Европы обязательно привести свое законодательство в соответствие с Конвенцией о защите прав человека и основоположных свобод.

Свобода вероисповедания трактуется в различных источниках неоднозначно. Так, в ст. 9 Конвенции о защите прав человека и основоположных свобод (далее – Конвенция) говорится, что каждый имеет право на свободу мысли, совести и религии. Применять ст. 9 Конвенции в практической деятельности Европейского Суда по правам человека (далее – Европейский Суд) довольно сложно, потому что такие термины как «мысли», «убеждения», а иногда даже и «религия» характеризуют определенные виды интеллектуальной и духовной деятельности и бывает довольно сложно установить, была ли такая деятельность государством нарушена и каким образом государство допустило вмешательство такого рода деятельность.

Наиболее конкретное содержание имеет термин «религия», но и тут имеются определенного рода проблемы, потому что государство может знать о том, исповедует человек какую-либо религию исходя из поведением человека, например, посещает ли он богослужения, участвует ли в религиозных обрядах, т.е. по каким-либо внешним проявлениям религиозных убеждений человека. Лишь в некоторых случаях контролирующие органы приходили к тому мнению, что на ту или иную практическую деятельность человека или исповедание убеждений распространяется сфера действий п. 1 ст. 9 Конвенции.

С одной стороны, заявитель может искренне придерживаться мнения, что государство ограничивает его свободу мысли, совести и религии, а Европейский Суд может потребовать доказательства того, что оспариваемое действие было прямо и тесно связано именно с этими убеждениями, а не было совершенно лишь под косвенным воздействием последнего.

С другой стороны, необходимым требованием является доказательная база того, что государство, которое, как утверждает заявитель, ограничивает его права, действует умышленно, с намерением ограничить именно эти права человека. Само по себе ограничивающее воздействие не является достаточным для того, чтобы начала действовать ст. 9 Конвенции. Например, если работника или служащего увольняют за прогул, который он совершил из-за того, что ему в рабочее время нужно было присутствовать в храме на религиозном празднике, вряд ли это является достаточным основанием для обращения в Европейский Суд на основании нарушения положений ст. 9 Конвенции.

Вообще следует отметить, что Европейский Суд лишь в единичных случаях рассматривает дела, связанные со ст. 9 Конвенции. Объясняется это тем, что сложно дать правовое толкование таким, в целом, не совсем правовым, а скорее социальным, философским, психологическим терминам как «совесть», «мысль» и даже «религия». Как указывают авторы одного из комментариев к Европейской конвенции о правах человека и Европейской социальной хартии права на свободу мысли, совести и религии осуществляются людьми в своих сердцах и умах, и их нелегко отделить друг от друга, а Европейский Суд редко рассматривает вопрос о характере и содержательном значении терминов «совесть» и «убеждение» в соответствии со ст. 9 Конвенции и ни разу не рассматривал вопрос о каких-либо различиях между этими двумя терминами.

В УК Украины предусмотрена уголовная ответственность за конкретные деяния, связанные с нарушением права человека исповедать какую-либо религию либо не исповедать никакой религии. В диспозициях ст.ст. 178, 179, 180, 181 УК Украины речь не идет о свободе совести, мысли, убеждений. Эти статьи являются своего рода гарантией конституционного права человека на свободу мировоззрения и вероисповедания. В ст. 35 Конституции Украины в отличие от ст. 9 Конвенции, свобода вероисповедания ассоциируется не со свободой совести, мысли, убеждений, а с мировоззрением. С такой трактовкой свободы вероисповедания вряд ли можно согласиться, ибо мировоззрение имеет иное содержание, более широкое, чем вероисповедание, и последнее не всегда является со-

ставной частью мировоззрения. Эти два феномена лежат как бы в двух разных плоскостях, характеризующих человеческое бытие.

Однозначного определения такого термина как «мировоззрение» не существует, поэтому из всех возможных терминов, которые употребляются в Конвенции и Конституции Украины для обозначения религиозных убеждений человека наиболее конкретным является термин «вероисповедание». Именно его взял за основу при формулировке диспозиций соответствующих статей УК Украины законодатель. Но анализ этих диспозиций свидетельствует о том, что сделано это было скорее интуитивно, чем осознано, потому что сейчас возникает целый ряд вопросов и проблем не только на уровне применения этих статей, но даже на уровне их комментирования.

Например, в ст. 180 УК Украины предусмотрена уголовная ответственность за незаконное препятствование совершению религиозного обряда, которое сорвало или поставило под угрозу срыва религиозный обряд, а в ч. 2 этой статьи установлена уголовная ответственность за принуждение священнослужителя путем физического или психического насилия к проведению религиозного обряда. Мы рассматриваем конструкцию этой статьи как нетрадиционную, т.е. мы считаем, что в ч. 2 предусмотрен не квалифицированный вид состава, предусмотренного в ч. 1, а это два отдельных состава двух различных преступлений.

В редких случаях религиозный обряд может совершать не только священнослужитель, но на этот вопрос ответить довольно сложно, потому что ни УК Украины, ни Закон Украины «О свободе совести и религиозных организациях» [1], ни какие-либо иные нормативные акты Украины не дают определения таких специальных религиозных терминов как «священнослужитель», «религиозный обряд» и т.д. Таким образом, эти вопросы, как и оценочные категории, остаются на усмотрение правоприменителей, а тут, как мы знаем, вступает в действие субъективный фактор и, зачастую, недостаток специальных знаний. По общей практике все религиозные обряды совершаются священнослужителями. Но проблема состоит в том, что не во всех религиях есть священнослужители или, правильнее сказать, не все люди, совершающие обряды, с точки зрения канонической церкви, могут считаться священнослужителями. Даже, например, в православной церкви в некоторых случаях допускается обряд крещения мирянином. В православной и католической церквях, например, существует четко регламентированный обряд, в результате которого лицо становится священнослужителем, имеется определенная иерархия.

Очевидно, в ст. 180 УК Украины речь идет о священнослужителях в православной и католической церквях. Но это вряд ли дает повод утверждать, что УК Украины защищает только представителей этих двух христианских конфессий, тем более, что в Украине проживает большое количество людей, исповедующих другие религии, например иудаизм, ислам. В иудаизме и исламе проблема с определением содержательного значения термина «священнослужитель» вообще, практически, неразрешима. Как таковых, с канонической точки зрения, в иудаизме и исламе священнослужителей нет, но следует, по нашему мнению, исходить из того, что определенные обряды в этих религиях есть и определенные лица, избранные или назначенные для проведения этих обрядов, также есть. Так же к священнослужителям необходимо приравнивать руководителей религиозных объединений и общин, хотя следует признать, что это расширительное толкования значения этого термина.

В связи с этим следует прийти к выводу, что соответствующая норма защищает права только определенной части верующих, либо согласиться с тем, что диспозиция этой статьи поверхностна и не свидетельствует о глубоком знании религиозной материи и традиций мировых религий.

Отдельного исследования требуют и вопросы, которые касаются толкования таких терминов как «религиозные сооружения», «культовые дома», «религиозные святыни». Ведь не существует «абстрактной» религии, то что для православного может быть святыней, для иудея или мусульманина – нет.

Сегодня однозначно ответить на вопрос о том, чьи же религиозные права защищают нормы уголовного законодательства не представляется возможным, тем более, что в России и Украине Православная Церковь, хотя и начала играть значительную роль в общественной жизни, но она все же отделена от государства. И нормы уголовного законодательства не столько направлены, действительно, на защиту провозглашенных в ст. 9 Конвенции (и признанных в большинстве стран мира) свободы мысли, совести и религии, а на защиту материальных и физических благ – конкретных зданий, выполняющих религиозные функции, конкретных предметов, провозглашенных религиозными святынями, общественного порядка и физической неприкосновенности отдельных лиц. Это свидетельствует о том, что следует с правовой точки зрения проанализировать такой феномен как религия, дать ему конкретное определение как объекта уголовно-правовой охраны и конкретизировать уголовно-правовые нормы с учетом европейских стандартов.

1. *Zakon Ukrainy ot 23 apreliia 1991 h. «O svobode sovesty y relyhyoznykh orhanyzatsyiakh» // Vedomosty Verkhovnoho Soveta USSR. – 1991. – №25. – St. 283 (v redaktsyy ot 02 maia 2014 h.).*

Лиховая С.Я. Свобода вероисповедания как объект уголовно-правовой охраны по КК Украины

Уголовную ответственность за посягательство на свободу вероисповедания в УК Украины следует рассматривать как реализацию (соблюдения) принципа верховенства права. Это налагает на страны-участницы Европейского Союза, а также на страны, которые планируют вступить в ЕС, а ныне являются участниками Совета Европы обязательно привести свое законодательство в соответствие с Конвенцией о защите прав человека и основоположных свобод.

Нормы уголовного законодательства не столько направлены, действительно, на защиту провозглашенных в ст. 9 Конвенции (и признанных в большинстве стран мира) свободы мысли, совести и религии, а на защиту материальных и физических благ – конкретных зданий, выполняющих религиозные функции, конкретных предметов, провозглашенных религиозными святынями, общественного порядка и физической неприкосновенности отдельных лиц.

Likhovaya S.Ya. Freedom of religion as an object of criminal law protection on the Criminal Code of Ukraine

Criminal liability for infringement of the freedom of religion in the Criminal Code should be considered as an implementation of (compliance with) the rule of law. It imposes on the member states of the European Union, as well as to countries that plan to join the EU, and now a member of the Council of Europe are required to bring its legislation into conformity with the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Criminal law is not so much directed, indeed, to protect enshrined in Art. 9 of the Convention (and recognized in most countries of the world) freedom of thought, conscience and religion, and to protect the material and physical benefits - concrete buildings, performing religious functions, specific items proclaimed religious shrines, public order and the physical integrity of individuals.

Лук'янчиков Є.Д.

*Національний технічний
університет України «КПІ»,
д.ю.н., професор*

Lukyanchikov Ye.D.

*National Technical University
of Ukraine «KPI», Doctor of
Law, Professor*

СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ – ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Правова політика є одним із видів державної політики, зазначає С. Ф. Орлов [1, с. 193], а М. В. Костицький серед її завдань виділяє – розв'язання юридичними засобами соціальних проблем та підтримання правопорядку [2, с. 26]. Для рішучої боротьби із злочинністю, наголошує В. Я. Тацій, мають бути виділені пріоритети, до яких відносить запобігання і стримування злочинності, що посягає на права людини, економічної, екологічної, організованої, професійної та рецидивної злочинності [3, с. 10].

Одним із напрямів реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю є формування кримінального процесуального законодавства, яке б відповідало потребам сьогодення та озброєння слідчих надійним арсеналом засобів пізнавальної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Певним кроком у цьому можна розглядати чинний КПК України. Передбачена у ньому система засобів отримання нових доказів та перевірки наявних, може розглядатися як відповідь держави і суспільства на зміни, що останнім часом відбулися у структурі і характері злочинності. На даний час забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування є завданням кримінального провадження (ст. 2 КПК). Відповідно до КПК 1960 р. виконання даного завдання забезпечувалося оптимальним поєднанням пізнавального інструментарію двох видів діяльності: кримінально-процесуальної і оперативно-розшукової. Реалізація кожного виду діяльності покладалася на відповідні державні органи і посадових осіб.

Слід звернути увагу на те, що у науковій і навчальній літературі радянського періоду загальноновизнаною була позиція про те, що оперативно-розшукову і кримінально-процесуальну діяльність змішувати небезпечно. Зрошення цих двох функцій, а тим більше поєднання в одній особі або одному органі, неприпустимо, оскільки це може негативно позначитися на оцінці доказів, об'єктивності розслідування, формуванні висновків у кримінальному провадженні.

Прагненням розширити пізнавальні можливості органів досудового розслідування слід вважати новації чинного КПК України. В першу чергу це стосується зміни найменування слідчих дій. Глава 20 має назву «Слідчі (розшукові) дії, а в ст. 223 наводиться визначення таких дій, до яких відносяться дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні».

Певною новацією є глава 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії». Під негласними слідчими (розшуковими) діями розуміють – різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом (ст. 246).

Отже, Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. суттєво розширює перелік процесуальних засобів державної політики у сфері боротьби зі злочинністю. Аналіз норм глави 21 дозволяє дійти висновку, що негласні слідчі (розшукові) дії за своїми пізнавальними прийомами збігаються з однойменними оперативно-розшуковими заходами, що передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». В ст. 246 визначаються підстави, а точніше умови, за яких можуть проводитися негласні слідчі (розшукові) дії: а) відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб; б) проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

У даній статті визначаються суб'єкти проведення негласних слідчих (розшукових) дій - слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням уповноважені оперативні підрозділи визначених у цій статті міністерств і відомств (виділено – Є. Л.). Зазначена обставина має суттєве значення і спрямована на приведення норм КПК у відповідність до вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Даним законом застосування оперативно-розшукових заходів покладається на оперативні підрозділи визначених служб і відомств, а не на органи дізнання, як це мало місце у попередньому КПК.

Зазначені нововведення, з одного боку, суттєво розширюють засоби одержання інформації слідчим, а з іншого, він наділяється правом застосування пізнавальних прийомів, що є притаманними оперативним підрозділам, за своєю сутністю вони нагадують оперативно-розшукові заходи, але не замінюють останні. Пізнавальні прийоми набули кримінально-процесуальної форми, а тому не слід казати про те, що в КПК закріплено оперативно-розшукові заходи. Оперативно-розшукові заходи

були і залишаються інструментарієм пізнавальної діяльності в оперативно-розшуковій діяльності оперативних підрозділів.

В окрему групу виділяються дії, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування. Загальні положення про втручання у приватне спілкування викладені в ст. 258 чинного КПК. У ній визначаються різновиди втручання в приватне спілкування, якими є: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем. В результаті такого втручання може бути отримана важлива інформація про обставини злочину. Постає питання про можливість її використання в процесі розслідування як доказів. Докази формуються в процесі проведення слідчих або інших процесуальних дій, які певною мірою пов'язані з втручанням в права та інтереси осіб, до яких вони звернені. Крім того, наступний третій параграф має назву «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій». В такому випадку в ст. 258 КПК слід зазначити, що втручання в приватне спілкування відбувається в процесі проведення відповідних слідчих дій, перелік яких наведений у даній статті.

Певні сумніви викликає віднесення до слідчих, навіть негласних дій, «виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації» ст. 272 КПК. За характером і змістом це нагадує тактичну операцію, яка включає систему організаційних, оперативно-розшукових і тактичних заходів входження в злочинну групу і отримання інформації, що має значення для розкриття злочину. Якщо розглядати ці дії як слідчі, виникають сумніви щодо строків, які передбачені для її проведення – шість місяців або строк досудового розслідування.

Цікаво визначити і роль слідчого у проведенні даної слідчої (розшукової) дії. Якщо вона полягає у наданні доручення оперативним підрозділам, у чому тоді сутність слідчої дії? Це є традиційний оперативно-розшуковий захід, що проводиться оперативним підрозділом за завданням слідчого для отримання необхідної інформації. Даний вид діяльності і відносини, що при цьому виникають регулюється спеціальним Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Як висновок слід зазначити, що незважаючи на видимі перспективи розширення засобів забезпечення реалізації державної політики в сфері боротьби із злочинністю, шляхом включення до КПК негласних слідчих дій, їх перелік і порядок проведення потребують подальшого опрацювання та унормування.

1. Orlov S. F. *Osoblyvosti pravovoi polityky Ukrainy / S. F. Orlov // Derzhavotvorennia ta pravotvorennia v Ukraini: problemy ta perspektyvy: materialy Druhoi zvitnoi naukovoï konferentsii (m. Lviv, 29 liutoho 2008 r.). – Lviv, 2008. – S. 193-195.*
2. Kostytskyi M. V. *Vidnovne pravosuddia v konteksti pravovoi polityky v Ukraini [Elektronnyi resurs] / M. V. Kostytskyi // formuvannia ukrainskoi modeli vidnovnoho pravosuddia: materialy Mizhnarodnoi konferentsii (m. Kyiv, 10-11 liutoho 2005 r.). Rezhym dostupu: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/F597C9FC08117043C3256FC50049FFF4?OpenDocument>. – Nazva z ekranu.*
3. Tatsii V. Ya. *Problemy formuvannia pravovoi polityky v Ukraini / V. Ya. Tatsii // Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. – 1994. - № 2. – S. 3-13.*

Лук'янчиков Є.Д. Слідчі (розшукові) дії – засоби реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю

В даній статті розглядаються нововведення, які з одного боку, суттєво розширюють засоби одержання інформації слідчим, а з іншого, він наділяється правом застосування пізнавальних прийомів, що є притаманними оперативним підрозділам, за своєю сутністю вони нагадують оперативно-розшукові заходи, але не замінюють останні. Пізнавальні прийоми набули кримінально-процесуальної форми, а тому звертається увага на те, що не слід говорити про закріплення в КПК оперативно-розшукових заходів. Оперативно-розшукові заходи були і залишаються інструментарієм пізнавальної діяльності в оперативно-розшуковій діяльності оперативних підрозділів.

У висновку автор зазначає, що незважаючи на видимі перспективи розширення засобів забезпечення реалізації державної політики в сфері боротьби із злочинністю, шляхом включення до КПК негласних слідчих дій, їх перелік і порядок проведення потребують подальшого опрацювання та унормування.

Лук'янчиков Е.Д. Следователи (розыскные) действия - средства реализации государственной политики в сфере борьбы с преступностью

В данной статье рассматриваются нововведения, которые с одной стороны, существенно расширяют способы получения информации следователем, а с другой, он наделяется правом применения познавательных приемов, которые присущи оперативным подразделениям, по своей сути они напоминают оперативно-розыскные мероприятия, но не заменяют последние. Познавательные приемы получили уголовно-процессуальной формы, а потому обращается внимание на то, что не следует говорить о закреплении в УПК оперативно-розыскных мероприятий. Оперативно-розыскные мероприятия были и остаются инструментарием познавательной деятельности в оперативно-розыскной деятельности оперативных подразделений.

В заключении автор отмечает, что несмотря на видимые перспективы расширения средств обеспечения реализации государственной политики в сфере

борьбы с преступностью, путем включения в УПК негласных следственных действий, их перечень и порядок проведения потребует дальнейшей обработки и нормирования.

Lukyanchikov Ye.D. Investigators (search) action - means of state policy in the fight against crime

In this article the innovation, on the one hand, significantly expanding the means of obtaining information investigators, on the other, it is empowered to use cognitive techniques that are specific to the operational units, in essence they resemble but do not replace the latter. Cognitive techniques acquired forms of criminal procedure, and therefore draws attention to the fact that we should not talk about consolidation in the CPCU search operations. Operational search measures were and are the tools of cognitive activity in the operational activities of operational units.

In conclusion, the author notes that despite the apparent prospects for expanding the means of implementation of the state policy in the sphere of combating crime, by including to CPCU covert investigation, they list and order of need for further processing and normalization.

Марисюк К.Б.

*Національний університет
“Львівська політехніка”,
доцент кафедри
кримінального права та
процесу, д.ю.н., доцент*

Marysyuk K.B.

*National University «Lviv
Polytechnic», assistant
professor of criminal law and
procedure, Doctor of Law,
Associate Professor*

ЩЕ РАЗ ПРО МОЖЛИВІСТЬ РОЗШИРЕННЯ КОЛА КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ (НА ДОСВІДІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА)

Очевидно, що недоліки як у кримінально-правовому регулюванні кримінальних покарань, так і у практиці їх застосування, вимагають значних реформ у цій сфері. Можна погодитись й з думкою М. Колоса, який зазначає, що “не заперечуючи високого рівня досконалості Загальної частини КК України, ..., можна стверджувати, що її окремі норми все ж потребують здійснення глибокого наукового аналізу та внесення пропозицій законодавцю щодо їх удосконалення”.[1, с. 305]

На це ж вказують й результати проведеного нами соціологічно-правового опитування 375 працівників суду, органів внутрішніх справ та прокуратури, 73% яких зазначили необхідність реформування системи та порядку виконання кримінальних покарань.[2, с. 399–402]

Щодо можливих видозмін системи кримінальних покарань, то багатьма науковцями та практиками висловлювалась ціла низка пропозицій. Пропонувалось як радикальне розширення кола останніх, так і їх радикальне скорочення. Вносились пропозиції щодо включення до КК нових покарань, які, на думку авторів згаданих пропозицій, могли б суттєво покращити існуючу у цій сфері ситуацію.

Не відкидаючи жодну з запропонованих авторських змін, все ж хотілося б звернути увагу на те, що у розвинутих державах світу є доволі успішно існуюча система кримінальних покарань, яка могла б слугувати підґрунтям для вітчизняних розробок у досліджуваній сфері. В першу чергу варто звернути увагу про ті держави, які за історичними та правовими традиціями є значною мірою спорідненими з Україною. Такою, безсумнівно, можна вважати Республіку Польща.

Усвідомлюючи, що в межах однієї короткої публікації охарактеризувати усі особливості системи кримінальних покарань цієї держави не-

можливо, зосередимо нашу увагу лише на одному з них, а саме на грошовій компенсації, відомій також під назвою “нав’язка”.

Замість призначення обов’язку відшкодувати шкоду, суд, згідно КК Польщі, може прийняти рішення про стягнення на користь потерпілого грошової компенсації з метою відшкодування тяжкої шкоди здоров’ю, порушення діяльності органів тіла, розладу здоров’я, а також за спричинену шкоду.

У випадку засудження особи за умисний злочин проти життя або здоров’я, або інший умисний злочин, результатом якого стала смерть особи, тяжкий розлад здоров’я, порушення діяльності органів тіла або розлад здоров’я, суд може прийняти рішення про виплату грошової компенсації на громадські цілі, пов’язані з охороною здоров’я. Розмір такої компенсації не може перевищувати десятикратного розміру місячної заробітної плати засудженого на момент винесення рішення у першій інстанції.

У випадку засудження особи за вчинення злочину проти довкілля, суд може прийняти рішення про виплату грошової компенсації на громадські цілі, пов’язані з охороною довкілля. Розмір такої компенсації встановлюється від трьохкратного до двадцятикратного розміру місячної заробітної плати засудженого на момент винесення рішення у першій інстанції.

У випадку засудження за злочин, пов’язаний з управлінням транспортним засобом, якщо особа перебувала у стані сп’яніння або під впливом одурманюючого засобу, або зникла з місця вчинення злочину, суд може прийняти рішення про виплату грошової компенсації на користь установи або громадської організації, якій доручено або яка відповідно до свого статуту зобов’язана надавати допомогу особам, потерпілим під час транспортних подій. Розмір такої компенсації встановлюється від трьохкратного до стократного розміру місячної заробітної плати засудженого на момент винесення рішення у першій інстанції[3, с. 22–23].

Як видається, закликати до негайного включення такого (чи подібного) виду покарання у вітчизняний КК було б помилкою, оскільки останнє навряд чи зможе одразу і повною мірою інтегруватись до існуючої нині системи кримінальних покарань. Проте, детальний аналіз суті згаданого покарання та практики його застосування може стати підґрунтям для вироблення власного, пристосованого до наших реалій і традицій, покарання, яке зможе заповнити ще одну прогалину у досліджуваній сфері.

1. Kolos M. *Kryminalne pravo v Ukraini (Kh – pochatok KhKhI stolittia)*. U 2 t. : T. 1 / M. Kolos. – K.- Ostroh : Natsionalnyi universytet “Ostrozka akademiia”, 2011. – 448 s.

2. *Marysiuk K. Kryminalno-pravova polityka u sferi mainovykh pokaran v Ukraini / K. Marysiuk. – Lviv : Triada plus, 2013. – 404 s.*
3. *Kodeks Karny z notatnikiem i orzecznictwem. – Warszawa – Bielsko-Biala : Wydawnictwo Szkolne PWN, 2009. – 166 s.*

Марисюк К.Б. Ще раз про можливість розширення кола кримінальних покарань (на досвіді Республіки Польща)

Очевидно, що недоліки як у кримінально-правовому регулюванні кримінальних покарань, так і у практиці їх застосування, вимагають значних реформ у цій сфері. Варто звернути увагу про ті держави, які за історичними та правовими традиціями є значною мірою спорідненими з Україною. Такою, безсумнівно, можна вважати Республіку Польща.

Замість призначення обов'язку відшкодувати шкоду, суд, згідно КК Польщі, може прийняти рішення про стягнення на користь потерпілого грошової компенсації з метою відшкодування тяжкої шкоди здоров'ю, порушення діяльності органів тіла, розладу здоров'я, а також за спричинену шкоду.

У випадку засудження особи за умисний злочин проти життя або здоров'я, або інший умисний злочин, результатом якого стала смерть особи, тяжкий розлад здоров'я, порушення діяльності органів тіла або розлад здоров'я, суд може прийняти рішення про виплату грошової компенсації на громадські цілі, пов'язані з охороною здоров'я.

Як видається, закликати до негайного включення такого (чи подібного) виду покарання у вітчизняний КК було б помилкою, оскільки останнє навряд чи зможе одразу і повною мірою інтегруватись до існуючої нині системи кримінальних покарань. Проте, детальний аналіз суті згаданого покарання та практики його застосування може стати підґрунтям для вироблення власного, пристосованого до наших реалій і традицій, покарання, яке зможе заповнити ще одну прогалину у досліджуваній сфері.

Марисюк К.Б. Еще раз о возможности расширения круга уголовных наказаний (на опыте Республики Польша)

Очевидно, что недостатки как в уголовно-правовом регулировании уголовных наказаний, так и в практике их применения, требуют значительных реформ в этой сфере. Стоит обратить внимание о тех государствах, которые по историческим и правовыми традициями в значительной степени родственными Украины. Такой, несомненно, можно считать Республику Польша.

Вместо назначения обязанности возместить вред, суд, согласно УК Польши, может принять решение о взыскании в пользу потерпевшего денежной компенсации в целях возмещения тяжкого вреда здоровью, нарушение деятельности органов тела, расстройства здоровья, а также за причиненный вред.

В случае осуждения лица за умышленное преступление против жизни или здоровья, или другой умышленное преступление, результатом которого стала смерть лица, тяжелый расстройство здоровья, нарушение деятельности органов

тела или расстройство здоровья, суд может принять решение о выплате денежной компенсации на общественные цели, связанные со здравоохранением.

Как представляется, призывать к немедленному включения такого (или подобного) вида наказания в отечественный УК было бы ошибкой, поскольку последнее вряд ли сможет сразу и в полной мере интегрироваться в существующей ныне системы уголовных наказаний. Однако, детальный анализ сути упомянутого наказания и практики его применения может стать основой для выработки собственного, приспособленного к нашим реалиям и традиций, наказание, которое сможет заполнить еще одну брешь в исследуемой сфере.

Marysyuk K.B. Once again the possibility of expanding the range of criminal penalties (the experience of Poland)

Obviously, the shortcomings of both the legal regulation of criminal penalties, and in practice their use, require significant reforms in this area. It is worth paying attention to those states that for historical and legal traditions are mostly related to Ukraine. That certainly can be considered as the Republic of Poland.

Instead designation obligation to compensate the damage, the court under the Criminal Code of Poland may decide on penalties for the victim monetary compensation to reimburse grievous bodily harm, impaired activities of the body, injury to health, and also caused damage.

In the case of conviction for intentional crime against life or health, or other intentional crime which resulted in the death of a person, severe health disorder, impaired activities of the body or health disorder, the court may decide on the payment of monetary compensation social goals related to health.

This seems to call for the immediate inclusion of such (or similar) penalty in the domestic Criminal Code would be a mistake, since the latter is unlikely to immediately and fully integrated into the existing system of criminal penalties now. However, a detailed analysis of the merits of the said penalty and its application can become the basis for the development of its own, adapted to our realities and traditions punishment that could fill another gap in the study area.

Медицький І.Б.

*Прикарпатський
національний університет
ім. Василя Стефаника,
доцент кафедри
кримінального права, к.ю.н.,
доцент*

Medytskyy I.B.

*Precarpathian National
University named after Vasil
Stefanik, Associate Professor
of Criminal Law, PhD,
Associate Professor*

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ПОЛІТИКУ В УКРАЇНІ

Минулорічні події в Україні увійшли до історії державності чисельними акціями громадянської непокори, викликаними абсолютизацією влади, нехтуванням конституційно-правовими приписами та небажанням забезпечити конструктивний діалог задля збереження громадського спокою. Як наслідок – позачергові вибори глави держави і складу парламенту та задекларований процес реформування суспільного життя у чисельних сферах його прояву: політичній, економічній, культурно-ідеологічній. Процес, який Україна немає змоги провадити, вільно обираючи той чи інший напрямок дій і засоби. Анексія Криму та триваючі бойові дії на Сході країни виступають доказом її перетворення у надзвичайно важливий об'єкт геополітичного протистояння, вістря цілеспрямованої діяльності інших суб'єктів міжнародних відносин, які намагаються забезпечити реалізацію власних, життєво важливих інтересів.

Діяльність терористичних організацій перебуває у безпосередньому зв'язку із загостренням криміногенної ситуації, причому не тільки на підконтрольних їм територіях. Особливого резонансу та поширення набули злочини терористичного спрямування, спрямовані на дестабілізацію суспільно-політичної обстановки; нового поштовху до розвитку отримав злочинний промисел, пов'язаний із незаконним обігом вогнепальної зброї та боєприпасів, наркотиків, контрабандним переміщенням товарів, протиправним заволодінням власністю. Існування вказаних терористичних «анклавів» впливає на криміногенну ситуацію не тільки прямо, а й опосередковано. Мова йде про втрату соціального контролю над великою кількістю внутрішньо переміщених жителів Донецької, Луганської та інших областей, а, відтак – про протиправні дії, вчинені ними та у відношенні до них; випадки шахрайського заволодіння коштами гро-

мадян під виглядом волонтерської діяльності, ухилення від призову за мобілізацією та заклики до такого роду дій.

Існуючі реалії, за принципом зворотного зв'язку, справили значний вплив на розвиток вітчизняної кримінально-правової політики, оскільки, і це зрозуміло, не могли не потягнути за собою коригування кримінально-правових норм.

Інформаційна вставка. Починаючи з лютого 2014 р., законодавцем внесено змін та доповнень до 38 статей Особливої частини КК України, що закріплюють питання кримінальної відповідальності за злочини, зокрема: проти основ національної безпеки України (8), проти громадської безпеки (7), у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (4), проти встановленого порядку несення військової служби (19). У тому числі з'явилися 4 нові склади злочинів (ст.ст. 1102, 1141, 3321, 3361 КК України), 3 роз'яснюючі норми, регламентовані двома примітками (ст. 402 і 425 КК України). У абсолютній своїй більшості позиція законодавця стосувалася посилення кримінальної відповідальності за вчинювані делікти.

Суттєвий «виток» розвитку кримінально-правової політики пов'язаний із пеналізацією злочинів проти основ національної безпеки України (ст.ст.109, 110, 111-114 КК України), криміналізацією фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст.1102 КК України), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст.1141 КК України).

До окремих із вказаних змін слід ставитися доволі критично, в силу поспішності їх прийняття, нерідко – всупереч рекомендаціям Головного науково-експертного управління ВРУ. Видається недостатньо аргументованою позиція законодавця щодо виключення з санкції ч. 1 ст. 110 КК України покарання у виді обмеження волі на певний строк та значного (до довічного позбавлення волі за ч.3 – І.М.) збільшення строків покарання у виді позбавлення волі. Водночас просте збільшення розміру покарання не тільки не досягає зазначеної мети, але й досить часто призводить до вчинення нових злочинів. Як слушно зауважують спеціалісти Головного науково-експертного управління ВРУ, сумнівною є пропозиція віднесення злочину, передбаченого ст. 1141 КК України, до злочинів проти основ національної безпеки України (розділ I Особливої частини), адже об'єктом посягання виступає не національна безпека України як така, а закон-

МІЖНАРОДНИЙ ЖУРНАЛ «ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО»

на діяльність ЗСУ та інших військових формувань, до якої відноситься, зокрема, й господарська діяльність.

Аналізована норма вказує на заборонену поведінку невинуватого широко, не наводячи у тексті її найбільш поширених, типових проявів. Як уявляється, правильній кваліфікації у частині розмежування із суміжними складами злочинів сприятиме більш чітка конкретизація форм протиправної поведінки. До прикладу, виносячи вирок у справі № 490/7012/14-к Центральний районний суд м. Миколаєва кваліфікував дії обвинувачених осіб за ч.2 ст.28, ч.1 ст.279 КК України як порушення нормальної роботи транспорту – перешкоджання руху за графіком колони транспортних засобів військової частини А 0666 (чотирьох одиниць автомобілів МАЗ 534 з напівпричепами, на яких знаходились дві одиниці БМП, два автомобіля ГАЗ 66 та один ЗІЛ 131). При тому, що винні суб'єкти переслідували мету дестабілізації обстановки у регіоні задля створення умов щодо зміни меж території України та виходу м. Миколаєва та Миколаївської області зі складу України [2].

Конструкція ст. 1141 КК України містить вказівку на обстановку вчинення злочину – «особливий період», який охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій (ст.1 Закону України «Про оборону України»). Залишається відкритим питання кваліфікації злочинів, вчинених в умовах «надзвичайного стану», який може вводиться «при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного

характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть

призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, а також при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання військовому командуванню повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу (ст.1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»).

Уявляється доцільним доповнення конструкції ст. 1141 КК України за рахунок вказівки про мету злочинної діяльності – конститутивного елементу переважної більшості складів злочинів проти основ національної безпеки України. Це дасть можливість конкретизувати об'єкт посягання – суспільні відносини у сфері обороноздатності держави, як відповідну складову національної безпеки України.

З метою забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту запроваджена кримінальна відповідальність громадян України (ст. 3361), які проходять службу цивільного захисту або уклали контракти на проходження такої служби у особливий (крім відбудовного) період та у разі проведення цільової мобілізації за ухилення від такої служби. На нашу думку, виключення законодавцем, при характеристиці обстановки злочину, із поняття «особливий період» такої складової частини, є безпідставним. З його позиції, «частково відбудовний період після закінчення воєнних дій» фактично є мирним часом, при цьому його можлива тривалість є невизначеною. Тому криміналізація ухилення від несення служби в умовах, які уже не є ні воєнним, ні надзвичайним станом, є надмірним кроком.

З приводу цього варто висловити наступні зауваження. Справді, тривалість відбудовного періоду у часі може бути невизначеною, однак саме з цих міркувань «особливий період» обмежено вказівкою на частковість «відбудовного періоду». По-друге, аналізована норма поширює свою дію і на випадки цільової мобілізації, що здійснюється з метою ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру державного рівня та їх наслідків. Оскільки мова йде про діяльність в умовах надзвичайного стану, повністю виключити можливість появи такого роду ситуацій і у мирний час, протягом відбудовного періоду, немає підстав. Що зайвий раз вказує на необхідності поширення дії ст. 3361 КК України на усі складові «особливого періоду» – час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Безумовно, що ефективність кримінально-правової політики залежить від її «професійного» рівня та обґрунтування. У протилежному випадку, враховуючи корупційний вплив на владні структури у процесі нормотворення, неприйнятну роботу органів кримінальної юстиції та інші супутні фактори, кримінально-правова політика може перетворитися в комплекс обставин, які сприяють вчиненню злочинів, у різнорівневий комплекс причинності злочинності.

1. Borysov V.I., Fris P.L. *Zasady suchasnoi kryminalno-pravovoi polityky Ukrainy* // // *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii «Polityka v sferi borotby zi zlochynnistiu» [tekst]* – m. Ivano-Frankivsk, 2014. – 341 s. – S. 3-9.
2. *Vyrok Tsentralnoho raionnoho sudu m. Mykolaieva vid 03.07.2014 u spravi № 490/7012/14-k* // *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen Ukrainy / [Elektronnyi resurs]*. – *Rezhym dostupu: [http:// http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39997383](http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39997383)*

3. *Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 16.03.2000 r. №1550-14 // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>*
4. *Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu: Zakon Ukrainy vid 21.10.1993 r. №3543-12 // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3543-12> Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. №1932-12// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>*

Медицький І.Б. Геополітичні процеси та їх вплив на кримінально-правову політику в Україні

Діяльність терористичних організацій перебуває у безпосередньому зв'язку із загостренням криміногенної ситуації, причому не тільки на підконтрольних їм територіях. Особливого резонансу та поширення набули злочини терористичного спрямування, спрямовані на дестабілізацію суспільно-політичної обстановки; нового поштовху до розвитку отримав злочинний промисел, пов'язаний із незаконним обігом вогнепальної зброї та боєприпасів, наркотиків, контрабандним переміщенням товарів, протиправним заволодінням власністю.

З метою забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту запроваджена кримінальна відповідальність громадян України (ст. 3361), які проходять службу цивільного захисту або уклали контракти на проходження такої служби у особливий (крім відбудовного) період та у разі проведення цільової мобілізації за ухилення від такої служби. На думку автора, виключення законодавцем, при характеристиці обстановки злочину, із поняття «особливий період» такої складової частини, є безпідставним. З його позиції, «частково відбудовний період після закінчення воєнних дій» фактично є мирним часом, при цьому його можлива тривалість є невизначеною. Тому криміналізація ухилення від несення служби в умовах, які уже не є ні воєнним, ні надзвичайним станом, є надмірним кроком.

Медицький І.Б. Геополитические процессы и их влияние на уголовно-правовую политику в Украине

Деятельность террористических организаций находится в непосредственной связи с обострением криминогенной ситуации, причем не только на подконтрольных им территориях. Особый резонанс и распространение получили преступления террористической направленности, направленные на дестабилизацию общественно-политической обстановки; новый толчок к развитию получил преступный промисел, связанный с незаконным оборотом огнестрельного оружия и боеприпасов, наркотиков, контрабандным перемещением товаров, противоправным завладением собственностью.

С целью обеспечения реализации государственной политики в сфере гражданской защиты введена уголовная ответственность граждан Украины (ст. 3361), которые проходят службу гражданской защиты и заключили контракты на прохождение такой службы в особый (кроме восстановительного) период

и в случае проведения целевой мобилизации за уклонение от такой службы. По мнению автора, исключение законодателем, при характеристике обстановки преступления, из понятия «особый период» такой составной части, является безосновательным. С его позиции, «частично восстановительный период после окончания военных действий» фактически является мирным временем, при этом его возможная продолжительность является неопределенной. Поэтому криминализация уклонения от несения службы в условиях, которые уже не является ни военным, ни чрезвычайным положением, является чрезмерным шагом.

Medytskyy I.B. Geopolitical processes and their impact on criminal law policy in Ukraine

The activities of terrorist organizations is in direct connection with the aggravation of criminal situation, not only in areas under their control. Special resonance and widespread crimes of terrorist orientation aimed at destabilizing the socio-political situation; new impetus to the development of criminal fishing was associated with illicit trafficking in firearms and ammunition, drugs, smuggled movement of goods, illegal occupation of property.

In order to ensure implementation of the state policy in the field of civil protection established criminal liability of citizens of Ukraine (Art. 3361), which are civil defense or signed contracts for the passage of such a service in a special (other than renewal) period and in the case of targeted mobilization for avoiding such service. According to the author, the exclusion of the legislator, when describing the circumstances of the crime, with the term «special period» of such component parts is groundless. From his position, «partly recovery period after the end of hostilities» actually is a peaceful time, while its possible duration is uncertain. Therefore criminalization evasion of service in an environment that is no longer any war or emergency, excessive step.

Мисливий В. А.

*Національний технічний
університет України
«Київський політехнічний
інститут», професор
кафедри публічного права,
д.ю.н., професор*

Myslyvy V. A.

*National Technical University
of Ukraine «Kyiv Polytechnic
Institute», Professor of the
Department of Public Law,
Doctor of Law, Professor*

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

Боротьба з корупцією в Україні, державі з перехідною економікою, залишається однією із складових реформ на шляху до цивілізованого європейського співтовариства. Проти корупції як глобальної загрози суспільству спрямовані низка конвенцій ООН, інші міжнародно-правові документи, національне законодавство, матеріали моніторинрів міжнародних організацій та інші заходи, серед яких особливе місце належить кримінальному праву.

Від початку дискусії щодо існування корупційних злочинів і до сьогодні державною владою, правоохоронними структурами, юридичною наукою та правозастосовною практикою здійснена, без перебільшення, значна робота щодо з'ясування цього феномену, його сутності у кримінально-правовому та інших вимірах. Проте термін «корупційні злочини», незважаючи на його широке використання, донедавна взагалі не вживався у вітчизняному кримінальному законодавстві [1, с. 126-130].

Посилення руху за європейським вектором дещо активізувало політико-правову діяльність у сфері антикорупційних заходів, що знайшло підтвердження у прийнятті Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року, а також внесення відповідних змін та доповнень до галузевого законодавства України [2]. Так, під проводом запобігання та протидії корупції чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) у Розділі IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» у примітці статті 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» нарешті отримав визначення корупційних злочинів, якими відповідно до КК України вважаються злочини, передбачені ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ч. 2 ст. 320, ч. 1 ст. 357, ч. 2 ст. 410, у випадку їх вчинення шляхом

зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 354, 364, 3641, 3652, 368-370 цього Кодексу [2].

Розгляд зазначених кримінально-правових норм показує, що вони знаходяться у різних розділах Особливої частини КК України, зокрема: ч. 2 ст. 191 (Розділ VI. Злочини проти власності); ч. 2 ст. 262 (Розділ IX. Злочини проти громадської безпеки); ст. 354, ч. 1 ст. 357 (Розділ XV. Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян); ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ч. 2 ст. 320 (Розділ XIII. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення); статті 364, 3641, 3652, 368-370 (Розділ XVII. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг); ч. 2 ст. 410 (Розділ XIX. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)).

При цьому законодавець не лише надав перелік злочинних посягань, що віднесені до категорії корупційних злочинів та передбачені Особливою частиною, а також вжив їх поняття у статтях 45, 46, 47, 48, 69, 74, 75, 79, 81, 82, 86, 87, 91 Загальної частини Кримінального кодексу України.

Отже, одним з важливих результатів зазначеного етапу у сфері антикорупційної політики можна вважати наступне: 1) імплементація поняття «корупційні злочини» в чинне кримінальне законодавство; 2) визначення переліку складів злочинів, які відносяться до корупційних; 3) визначення корупційних злочинів на базі злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; 4) визначення інших складів злочинів, що вважаються корупційними, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем; 5) врахування особливостей впливу вчинення корупційних злочинів на застосування заходів, пов'язаних із звільненням від кримінальної відповідальності, призначенням покарання та звільнення від нього.

Таким чином позиція криміналістів, які вважали вживання терміну «корупційні злочини» у кримінальному праві необґрунтованим, нарешті суттєво похитнулася. Проте слід враховувати, що останні далеко не завжди в сутності відкидали ідею визнання цих діянь, адже їх позиція ґрунтувалася на відсутності цього поняття у кримінальному законі, що можливо й сприяло його появі. Водночас, указані законодавчі новели дають підстави для постановки деяких інших питань, які мають кримінально-правове значення.

Виникає питання чому таке важливе ключове поняття, яке стосується корупційних злочинів, сформульовано у нормі Загальної частини КК

України, що регламентує «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям», оскільки в її змісті воно виглядає дещо штучним. У подібних випадках законодавча техніка передбачає такі поняття у нормах Особливої частини КК України (наприклад ст. 401 КК). Виходячи з цього, доцільно було б надати визначення корупційних злочинів у примітці статті 364 «Зловживання владою або службовим становищем», тобто у розділі, який обіймає левову частку «корупційних злочинів».

Визначаючи вказану категорію злочинів, законодавець вдався до формулювання «корупційні злочини», яке не можна вважати типовим для чинного кримінального законодавства. Так, поряд із класифікацією злочинів, залежно від ступеня тяжкості, що передбачена статтею 12 КК України, у назвах структурних розділів Особливої частини КК України використовуються термінологічні конструкції «злочини проти...» та «злочини у сфері...». І лише в одному з розділів вживається поняття «військові злочини» та ще в одному – термін «корисливі злочини» (ч. 2 ст. 59 КК України).

Поряд з цим слід визнати, що законодавець у кримінальному законі поки що не спромігся надати розвернуте поняття «корупційних злочинів», оскільки не випадково частина цих діянь, а саме передбачених ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ч. 2 ст. 320, ч. 1 ст. 357, ч. 2 ст. 410 КК України, вважається корупційними у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем. А отже певним чином їх можна віднести до «обмежено корупційних». У цьому контексті знаходить розуміння позиція, що подібний законодавчий підхід не враховує положення про те, що для верховенства права є важливими принципи правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування і не виключає довільного трактування у правозастосовній практиці та неминуче призводить до сваволі [3].

Отже, залишається очевидним, що лише злочини, передбачені статтями 364, 3641, 3652, 368-370 КК України, як діяння у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, фактично визнано корупційними. Відносно них особливих суперечок не точилося, адже за родовим об'єктом з усіх кримінально-правових норм вони за змістом залишаються найбільш близькими до складів злочинів з ознаками корупції.

Таким чином, поняття «корупційні злочини» в чинному кримінальному законодавстві як конвенційна правова категорія об'єднує у відповідну

групу в системі Особливої частини КК України діяння, які за сферою суспільних відносин, сегментом державного управління та місцевого самоврядування характеризують службові зловживання з використанням влади або службового становища та вчинюються всупереч інтересам служби спеціальним суб'єктом – посадовою/службовою особою.

Враховуючи сучасний стан кримінального законодавства, не можна визнати, що проблема протидії корупційним злочинам отримала в ньому остаточне вирішення. Загальний огляд тривалої дискусії щодо пошуку оптимальної моделі корупційних злочинів показує, що вченими вносилися пропозиції щодо більш значного сегмента корупційних діянь, зокрема серед злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, злочинів у сфері господарської діяльності, злочинів проти правосуддя та інших, корупційна складова яких у соціальній, політичній, економічній, фінансовій, бюджетній, правоохоронній й інших сферах життєдіяльності суспільства є не менш небезпечною ніж та, що на сьогодні визначена кримінальним законом.

1. Melnyk M. I. *Koruptsiini zlochyny: sutnist i poniattia* / M. I. Melnyk // *Pravo Ukrainy*. – 2000. – № 11. – S. 126–130.
2. *Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. № 1698-VII iz zminamy, vnesenymy zghidno iz Zakonom vid 28.12.2014 № 77-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. – 2014. – № 47. – st. 2051.
3. *Zauvazhennia do proektu Zakonu Ukrainy «Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy» (reiestr. № 5085) [Elektronnyi resurs]*. – *Rezhym dostupu* : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52186.

Мисливий В.А. Антикорупційна політика у кримінально-правовому вимірі

Боротьба з корупцією в Україні, державі з перехідною економікою, залишається однією із складових реформ на шляху до цивілізованого європейського співтовариства. Проти корупції як глобальної загрози суспільству спрямовані низка конвенцій ООН, інші міжнародно-правові документи, національне законодавство, матеріали моніторинрів міжнародних організацій та інші заходи, серед яких особливе місце належить кримінальному праву.

Одним з важливих результатів зазначеного етапу у сфері антикорупційної політики можна вважати наступне: 1) імплементація поняття «корупційні злочини» в чинне кримінальне законодавство; 2) визначення переліку складів злочинів, які відносяться до корупційних; 3) визначення корупційних злочинів на базі злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Враховуючи сучасний стан кримінального законодавства, не можна визнати, що проблема протидії корупційним злочинам отримала в ньому остаточне вирішення. Загальний огляд тривалої дискусії щодо пошуку оптимальної моделі корупційних злочинів показує, що вченими вносилися пропозиції щодо більш значного сегмента корупційних діянь, зокрема серед злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, злочинів у сфері господарської діяльності, злочинів проти правосуддя та інших, корупційна складова яких у соціальній, політичній, економічній, фінансовій, бюджетній, правоохоронній й інших сферах життєдіяльності суспільства є не менш небезпечною ніж та, що на сьогодні визначена кримінальним законом.

Мысльвий В.А. Антикоррупционная политика в уголовно-правовом измерении

Борьба с коррупцией в Украине, государстве с переходной экономикой, остается одной из составляющих реформ на пути к цивилизованному европейскому сообществу. Против коррупции как глобальной угрозы обществу направлены ряд конвенций ООН, другие международно-правовые документы, национальное законодательство, материалы мониторингов международных организаций и другие мероприятия, среди которых особое место принадлежит уголовному праву.

Одним из важных результатов указанного этапа в сфере антикоррупционной политики можно считать следующее: 1) имплементация понятие «коррупционные преступления» в действующее уголовное законодательство; 2) определение перечня составов преступлений, относящихся к коррупционным; 3) определение коррупционных преступлений на базе преступлений в сфере служебной деятельности и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг.

Учитывая современное состояние уголовного законодательства, нельзя признать, что проблема противодействия коррупционным преступлениям получила в нем окончательное решение. Общий обзор длительной дискуссии по поиску оптимальной модели коррупционных преступлений показывает, что учеными вносились предложения по более значительного сегмента коррупционных деяний, в том числе среди преступлений против избирательных, трудовых и других личных прав и свобод человека и гражданина, преступлений в сфере хозяйственной деятельности, преступлений против правосудия и других, коррупционная составляющая которых в социальной, политической, экономической, финансовой, бюджетной, правоохранительной и других сферах жизнедеятельности общества не менее опасной, чем та, что сегодня определенная уголовным законом.

Myslyvy V.A. Anti-corruption policy in the criminal law dimension

Fighting corruption in Ukraine, the state transition, remains one of the components of reform towards a civilized European Community. Against corruption as a global threat to society directed a number of UN conventions and other international legal

instruments, national legislation materials monitoring international organizations and other activities, among which a special place belongs to criminal law.

One of the important results of that stage in the anti-corruption policy are as follows: 1) implementation of the concept of «corruption offenses» in the current criminal law; 2) determining the list of crimes relating to corruption; 3) the definition of corruption offenses based crimes in the area of performance and professional activities related to the provision of public services.

Given the current state of the criminal law can not be considered that the issue of combating corruption crimes was in its final decision. Overview lengthy discussions to find an optimal model of corruption crimes shows that scientists have been made proposals for a significant segment of corruption, including among crimes against the election, labor and other personal rights and freedoms of man and citizen, crimes in economic activity, crimes against justice and others where corruption component in the social, political, economic, financial, fiscal, legal and other spheres of society is no less dangerous than the one currently defined criminal law.

Моисеева И. А.

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры уголовного права и криминологии, УО «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы»

Moiseyeva I. A.

PhD, associate professor, assistant professor of criminal law and criminology, Hrodno State University named after Yanka Kupala

ЦЕНА ПРЕСТУПНОСТИ КАК КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Введение. Современная преступность приобретает все более организованный и профессиональный характер, многоцелевую и крупномасштабную ориентацию. Быстро диверсифицируются формы и организационные приемы преступной деятельности. Преступность омолаживается, ожесточается и проникает во все сферы общественной жизни. В занятие преступной деятельностью вовлекаются все новые и новые слои населения, представители различных сфер деятельности, меняются личностные характеристики самих преступников. Как следствие, преступность влечет всё более тяжкие последствия для общества и государства.

Проблема последствий преступности, определения её «социальной цены», вызывает вполне обоснованный интерес ведущих отечественных криминологов.

Правда возникает вполне закономерный вопрос: а необходимо ли нам рассматривать данную проблему, и какова значимость ее научного познания?

Проблема цены преступности - одна из самых малоизученных проблем современной криминологической науки. Р.О. Долотов в своей статье «Цена преступности как криминологический показатель: некоторые методологические аспекты» называет два фактора, с которыми это прежде всего связано:

1) высокой степенью сложности создания методологии определения цены преступности; 2) отсутствием четкого понимания того, какова же практическая польза от вычислений цены преступности в криминологическом плане [1, С. 15-16].

В.В. Лунеев отмечает, что «многочисленные социальные последствия преступности фундаментально практически не изучаются, не обобщаются и математически (статистически) не оцениваются, а, следовательно, и не учитываются при разработке правовых основ борьбы с преступностью» [2, С. 762].

Четкий ответ о фундаментальности и значимости изучения проблемы цены преступности мы находим у М.М. Бабаева и В.Е. Квашиса, которые считают, что «фундаментальная проблема социальных последствий (цены) преступности до сих пор фактически остается в ряду явно недооцененных, несмотря на огромную ее значимость в качестве необходимой информационной базы для разработки реальной и эффективной уголовной политики, для разумной организации дела борьбы с преступностью и обеспечения защиты граждан и общества от криминальных угроз» [3, С. 12].

Основная часть. Исследователей давно интересует вопрос, а можно ли эти последствия посчитать, т.е. определить в целом «цену преступности».

В 1982 году М.М. Бабаевым была написана работа, посвященная социальным последствиям преступности. По его мнению, социальные последствия преступности – «это реальный вред, причиняемый преступностью общественным отношениям, выражающийся в причинно связанных с преступным поведением прямых и косвенных, непосредственных и опосредованных негативных изменениях (ущерб, урон, потери, убытки и т.д.), которым в конечном счете подвергаются социальные (экономические, нравственные, правовые и др.) ценности, а также совокупность экономических и иных издержек общества, связанных с организацией борьбы с преступностью и социальной профилактикой преступлений» [4, С. 21].

К.М. Хутов в своем исследовании «Цена преступности: методология её определения» [5] также считает, что можно выделить «широкий» и «узкий» подходы к изучению цены преступности.

При «широком» подходе в цену преступности будут включаться все мыслимые социальные последствия преступности, в том числе и сложно поддающиеся исчислению или же вообще не исчислимые. В частности, сложно или практически невозможно оценить негативное воздействие преступности на нравственные ценности или косвенные последствия, отдаленные во времени, также как и последствия, «вытекающие» одно из другого и носящие обобщенный характер. Так, например, Ю.М. Антонян включает в понятие цены преступности различный по своему характеру

наносимый преступлением ущерб (моральный, материальный, психологический, соматический, нравственный и т.д.) [6, С. 262-266].

Как считает К.М. Хутов, в конечном итоге цена преступности будет оставаться иллюзорной из-за невозможности исчисления всех возможных последствий преступности в денежном эквиваленте.

По его мнению, в этой связи наиболее предпочтительным будет предложенный М.М. Бабаевым и В.Е. Квашисом «узкий» подход к определению цены преступности как стоимостному выражению причиненного вреда, который состоит из оценки непосредственных и опосредованных последствий криминальных деяний (противоправное причинение) и затрат государства и общества на борьбу с преступностью и профилактику правонарушений (легитимные, социально полезные и объективно необходимые расходы) [7, С. 248]. Только такой подход, по мнению авторов, даст возможность разработать методологию оценки последствий преступности, по которой станет вероятным определение цены преступности.

Интересна точка зрения известных американских экономистов-криминологов Лэда Филлипса и Гарольда Воти-младшего. «Целью [криминальной юстиции] не может быть просто устранение преступности, как, возможно, кажется. Это становится ясным, когда мы углубленно рассматриваем природу различных издержек преступности и их изменения [в зависимости] от уровня преступности. Для облегчения понимания внутренних взаимосвязей полезно различать издержки, навязанные обществу [самим] преступным поведением, и издержки, которые общество навязывает само себе для защиты от преступности и ее сдерживания» [8, Р. 29].

Прямые издержки, по их мнению, от преступного поведения оценить довольно трудно. Если речь идет об убийстве, то эти издержки, видимо, вообще неизмеримы. Несколько легче оценить косвенные издержки, т.е. издержки общества от необходимости вести борьбу с преступностью, которые зафиксированы в расходах на содержание полиции, судов, исправительных заведений. Однако частные расходы на защиту личности и имущества (расходы на охранную сигнализацию, ограждения и т. д.) не подвергаются такой же четкой документальной фиксации, хотя тоже учитываются.

На графике (рис. 1) показано, какова взаимосвязь между прямыми и косвенными издержками преступности, с одной стороны, и ее уровнем, с другой. «Мы достигаем близких к нулю издержек преступного поведения, только если общество согласно платить огромные суммы за защиту

от преступности и контроль над нею. При другой крайности, если у нас не будет расходов на борьбу с преступностью, следует ожидать крайне высокого уровня преступности, свободной от контроля. Социальный оптимум достигается при уровне преступности L_0 и уровне социальных издержек C_0 [8, Р. 30]. Именно при этих условиях общество минимизирует свои совокупные издержки от преступности.

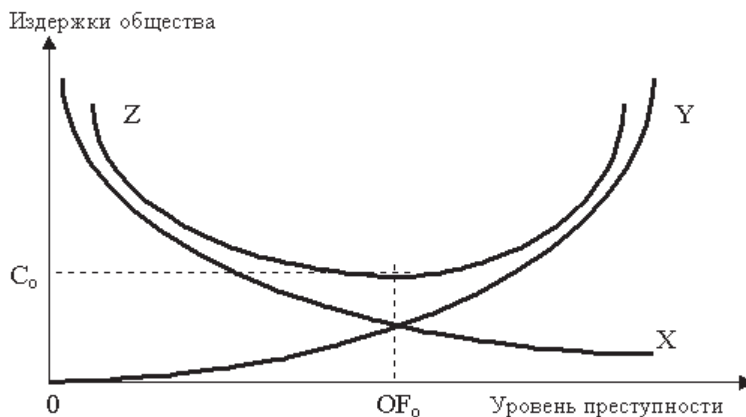

Рис. 1. Издержки общества от преступности: X - расходы на правоохранительные органы; Y - издержки от совершенных преступлений; Z - совокупные издержки общества. (Составлено по: Phillips L., Votey H. L. Jr. Op. cit. P. 30)

Английский экономист-криминолог Р. Андерсона (Институт социальных и экономических исследований Йоркского университета) предпринял попытку исследовать проблему минимизации общественных потерь (socialloss) от правонарушений. Его исследование стало первым опытом обобщения исследований по экономике преступлений и наказаний и остается классическим трудом по данному направлению неонституционализма. Р. Андерсон сначала перечисляет выгоды и потери, возникающие вследствие деятельности преступников.

1. Правонарушители выигрывают [за счет] разницы между W_i и W_e (т. е. между нелегальной и легальной «зарплатой» [9]) и теряют, будучи приговоренными к исправительному процессу F с вероятностью p .

2. Жертвы страдают:

- прямо, теряя те блага, которые у них украли, или «приобретая» вред, нанесенный им; резонно полагать, что их потери, в общем, обратны выгодам нарушителей (особенно это касается воровства);

- косвенно, подвергаясь альтернативным издержкам из-за [необходимости] принимать меры предосторожности для предотвращения преступлений против [своей] личности или собственности.

Общество коллективно расходует ресурсы на систему криминальной юстиции, которая выявляет, задерживает, наказывает и исправляет правонарушителей...» [10, Р. 22].

Основными переменными, от которых зависят потери общества вследствие правонарушений правоохранительной системы, являются два элемента: p - вероятность осуждения и f - строгость наказания за правонарушение.

Элементы p и f принято рассматривать как контролируемые переменные, влияющие на уровень правонарушений, от которого и зависят потери общества.

Эти потери включают три элемента.

1. Прямые потери D от правонарушений, пропорциональные их количеству O : $D=D(O)$.

2. Полицейские и судебные издержки C , возникшие при выявлении и задержании преступников, которые прямо зависят от O (количества правонарушений) и p (вероятности осуждения): $C=C(p,O)$.

3. Издержки общества от наказания преступников, которые зависят от O (количества правонарушений), p (вероятности осуждения) и f (строгости наказания за правонарушение). Эти издержки можно выразить формулой: $bpfO$.

МЕЖНАРОДНИЙ ЖУРНАЛ «ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО»

Рис. 2. Издержки общества от наказания преступников

Коэффициент b в данном случае показывает, как чистые издержки общества зависят от формы наказания. Если, например, осужденного приго-

варивают к штрафу, то потери осужденного равны выигрышу других членов общества, и $b=0$, поскольку отсутствуют чистые социальные потери общества как целого. Если же осужденный приговорен к тюремному заключению, то расходы на строительство тюрьмы, содержание штата охранников и т.д. не будут компенсироваться, следовательно, $b=1$.

Суммируя эти три элемента, получаем совокупные потери от преступности, обозначенные как L : $L=D(O) + C(p,O) + bpfO$.

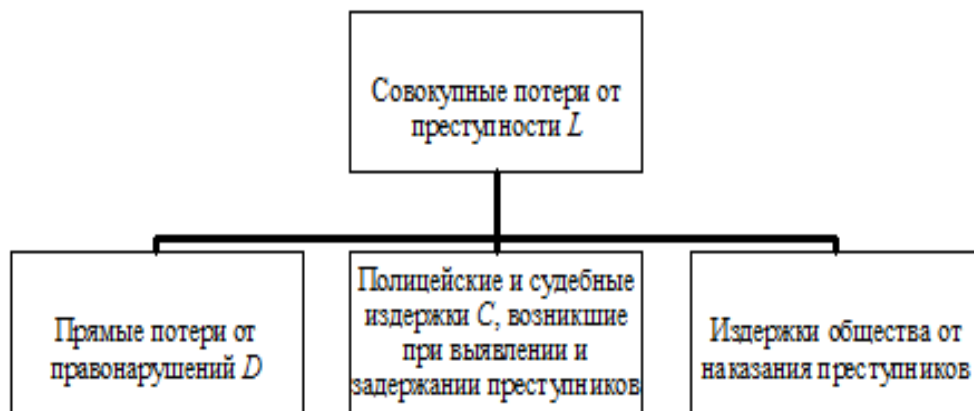

Рис. 3. Совокупные потери от преступности

О.Р. Афанасьевой был проведен анализ существующих исследований по оценке затрат на преступность как на категорию, отражающую денежный эквивалент совокупных экономических последствий преступности. О.Р. Афанасьева выделила следующие основные подходы к ее исчислению [11]:

1-ый подход основан на бухгалтерском методе, в соответствии с которым выделяются все расходы, связанные с преступностью, понесенные всеми участниками возникающих общественных отношений. Представителями данного подхода являются, например, Miller, Cohen и Wiersema.

В 1992 г. М. Коэн (Cohen) и Т. Миллер (Miller) опубликовали результаты исследования ущерба от преступлений за 1987-1990 гг. В основу их расчетов были положены три категории ущерба:

- прямые потери (затраты на экстренную медицинскую помощь, на лечение и психологическую реабилитацию);
- производственные потери (в зарплате, дополнительных выплатах);
- немонетарные потери (утраченное качество жизни, состояние страха, а также «интеллектуальные потери»).

Расчеты показали, что в 1989 г., например, совокупный вред от каждого убийства должен быть оценен в 2,4 млн. долларов; от изнасилования – в 60 тыс. долларов; от грабежа – в 25 тыс. долларов. В течение многих десятилетий в США закрепились практика включения в расчет «цены преступности» затрат, связанных с финансированием системы уголовной юстиции. Сюда ежегодно направляются огромные суммы, причем расходы по этой статье неуклонно увеличиваются. За 10 лет (с 1996 г.) траты на содержание полиции выросли почти в 2 раза; на содержание судов – в 1,7 раза, а на содержание тюремной системы – в 1,6 раза. К 2006 г. они соответственно составили 94,4 млрд., 44,6 и 65,1 млрд. долларов [12, С. 5].

В 2005 г. аналитики МВД Великобритании опубликовали объемный доклад об экономических и социальных потерях от преступлений против личности и собственности граждан, согласно которому к 2004 г. общий ущерб только от этих преступлений составил 36 млрд. фунтов стерлингов. По расчетам ученых, в среднем одно убийство причиняет обществу ущерб в 1,459 млн. фунтов стерлингов (по сравнению с 2000 г. он вырос на 30%) [13].

В начале 2000-х годов в Центре криминологических исследований Оксфордского университета была разработана методика оценки различных косвенных потерь, в том числе вызванных, например, страхом перед преступностью [14].

2-ой подход условной (субъективной) оценки стоимости заключается в получении с помощью анкеты информации от лиц о готовности платить за защиту от преступности и о размерах этих платежей. Данный подход широко используется для оценки стоимости нерыночных ресурсов, таких, как, например, качество окружающей среды. При использовании данного подхода у населения выясняют степень готовности платить за программы, направленные на снижение преступности, взамов, например, повышения налогового бремени или лишения каких-либо благ. Преимущества данного подхода заключаются в том, что при определении общей готовности платить за программы, направленные на предупреждение преступности, населением учитываются потенциальные материальные и нематериальные потери от преступности. Учитывая то, что нематериальные затраты на преступность существенно выше, чем материальные, то, правильно определив перечень нематериальных затрат, при данном подходе будет верно определено социальное значение борьбы с преступностью. Однако данный подход не лишен недостатков. Самым главным недостатком является некомпетентность интервьюируемых и наличие

большой вероятности в переоценке их готовности платить за программы. Представителями данного подхода являются Harrison и Rutstrom.

3-ий подход основан на методе гедонистической оценки. С его помощью можно исчислить разницу в стоимости имущества для районов с различной криминальной ситуацией, а также оценить готовность людей платить за ее улучшение, т. е. получить экономическую оценку стоимости такого улучшения. Преимуществами гедонистического подхода являются: во-первых, то, что, как и при субъективной (условной) оценке, определяется реальная готовность людей платить за получаемое жилье с требуемыми характеристиками относительно криминальной безопасности; во-вторых, гедонистическая оценка позволяет оценить всевозможные материальные и нематериальные выгоды и затраты на преступность. Более того, поскольку данная методика основана на фактических рыночных сделках, она не подлежит вышеуказанному гипотетическому смещению, характерному для подхода субъективных оценок. Однако одной из слабых сторон гедонистического подхода является его ограниченность в способности обеспечения оценки затрат на конкретные виды преступлений, поскольку неблагоприятная криминальная ситуация характеризуется преобладанием, как правило, не одного вида преступлений. Кроме того, этот подход может оценить только затраты за преступления, непосредственно связанные с местностью. Следовательно, он не может обеспечить оценку преступлений, совершение которых не обусловлено территориальными особенностями, например такими, как бытовые преступления. Но более существенным недостатком гедонистической оценки применительно к борьбе с преступностью является то, что, как правило, трудно статистически отделить эффекты влияния уровня преступности на цены на жилье от других характеристик района, определяющих ее стоимость, таких, как, например, бедность. При использовании гедонистического подхода для точной оценки стоимости преступности необходимо учитывать все внешние факторы, влияющие на цену на недвижимость. Однако многие внешние факторы, например такие, как существование национальной напряженности в обществе, не могут быть точно измерены. Указанные проблемы затрудняют использование анализируемого подхода, хотя в 1978 г. Thaler, в 1988 г. Blomquist, Berger и Hoehn, в 2008 г. Linden и Rockoff в своих исследованиях применяли его.

Как справедливо отмечает Л.И. Романова, «цена» преступности наиболее ярко проявляется, когда ее подсчет ведется из сравнения и сопоставления характеристики общественной опасности, масштабов причиняемого ущерба и негативных последствий. Конечно, отмечает она,

точно измерить и оценить в денежном выражении все параметры вреда, наступающего вследствие совершения преступлений, чрезвычайно трудно. Финансовые затраты общества поддается хоть какому-то исчислению и примерному установлению. Социальные последствия могут нарушать различные сферы жизни и деятельности людей. Последствия могут быть моральные, психологические, семейные, физические, медицинские, экономические, производственные, технические, политические, организационные, военные, научные и иные нежелательные для общества. Социальные последствия преступлений очень трудно свести к единому знаменателю. И еще труднее выразить количественно. Нет знания и понимания социальных последствий преступности, ее истинной цены. При первом осторожном оценочном приближении к этой цене, она представляется колоссальной. По мнению Л.И. Романовой, во что обходится реальная (а не учтенная) преступность обществу; мы не знаем. А именно знание реальной цены преступности должно лежать в основе оценки криминогенной обстановки в стране, в разработке эффективных путей минимизации преступности и ее возможного предупреждения. Знание реальной цены преступности заставят искать более эффективные и более экономичные и более разумные научно-обоснованные пути [15].

Заключение. Цена преступности, это преступные последствия, влекущие за собой противоправное изменение общественных отношений, заключающееся в полном или частичном, временном или постоянном затруднении или ликвидации возможности осуществления субъектом отношений своих интересов.

Последствия преступности могут проявиться в самых разных сферах жизнедеятельности общества: социально-экономической, политической, духовной, нравственной, трудовой, семейной и т.п. Естественно, что не всякий ущерб, наносимый преступностью, может быть исчислен или выражен в денежном эквиваленте. Но все последствия преступности наносят ущерб обществу, отрицательно сказываются на общественных отношениях. Социальные последствия преступности могут быть прямыми, непосредственно связанными с преступлениями, и косвенными, связь которых с преступлениями опосредована через расходы на борьбу с преступностью либо на возмещение нанесенного потерпевшим нравственного ущерба.

Всестороннее и глубокое изучение преступности не может осуществляться без учета ее последствий. Особенно это важно при разработке мер предупреждения преступлений, ограничения, минимизации вреда от их совершения.

1. Dolotov, R.O. *Tsena prestupnosti kak kriminologicheskiy pokazatel: nekotorye metodologicheskie aspekty* / R.O. Dolotov // *Kriminologicheskiy zhurnal BGUEP*. – 2012. – # 3. – S. 15–16.
2. Luneev, V.V. *Kurs mirovoy i rossiyskoy kriminologii: uchebnik: v 2 t.* / V.V. Luneev. – M., 2011. – T. 1. – 1003 S.
3. Babaev, M.M. *Sotsialnyie posledstviya prestupnosti* / M.M. Babaev, V.E. Kvashis // *Nauchnyiy portal MVD Rossii*. – 2010. – # 1. – S. 12.
4. Babaev, M.M. *Sotsialnyie posledstviya prestupnosti: ucheb. posobie* / M.M. Babaev. – M., 1982. – 82 S.
5. Hutov, K.M. *K voprosu o podhodah k ponimaniyu i opredeleniyu tseny prestupnosti v otechestvennoy kriminologicheskoy nauke* / K.M. Hutov [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: http://sartracc.ru/print.php?print_file=Explore/hutov_picecriml.htm. – Data dostupa: 12.04.2014.
6. Antonyan, Yu.M. *Kriminologiya. Izbrannyye lektsii* / Yu.M. Antonyan. – M., 2004. – 448 S.
7. Babaev, M.M. *Tsena prestupnosti: problemyi teorii i praktiki* / M.M. Babaev, V.E. Kvashis // *Rossiyskiy kriminologicheskiy vzglyad*. – 2009. – # 2. – S. 248.
8. Phillips, L. *The Economics of Crime Control* / L. Phillips, H.L.Jr. Votey. – BeverlyHillsetc., 1981. – P. 24–33.
9. *Ekonomicheskaya teoriya prestupnosti Andersona R.* [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://corruption.rsuh.ru/magazine/1/n1-12.shtml>. – Data dostupa: 12.04.2014.
10. Anderson, R.W. *The Economics of Crime* / R.W. Anderson // *The Macmillan Press LTD*. – 1976. – Ch. 2. *The Social Optimal Level of Offence*. – P. 22–27.
11. Afanaseva, O.R. *Zarubezhnyiy opyt opredeleniya tseny prestupnosti* / O.R. Afanaseva // *Mezhdunarodnoe publichnoe pravo*. – 2013. – # 5. [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.center-bereg.ru/o433.html>. – Data dostupa: 12.03.2015.
12. Babaev, M.M. *Sotsialnyie posledstviya prestupnosti* / M.M. Babev, V.E. Kvashis // *Nauchnyiy portal MVD Rossii*. – 2010. – # 1. – S. 5.
13. Dubourg, R. *Estimating of the economic and social costs of crime in England and Wales: costs of crime against individuals and households, 2003/04. Online Report* / R. Dubourg, J. Hamed, J. Thorns. – 2005. – June 30. – RR. 4–13.
14. Dolan, P. *Estimating the economic and social costs of the fear of crime* / P. Dolan, T. Peasgood // *British Journal of Criminology*. – 2007. – Vol. 47. – RR. 121–132.

15. Romanova, L.I. *Narkoprestupnost: kriminologicheskaya i ugolovno-pravovaya harakteristika. Tsena prestupnosti: sotsialnyie posledstviya prestupnosti/L.I. Romanova [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.inter-tel.ru/cena-prestupnosti-socialnye-posledstviya-prestupnosti.php>. – Data dostupa: 12.04.2014.*

Моисеева И.А. Цена преступности как криминологическая проблема

В статье рассмотрены вопросы, связанные с одной из малоизученных проблем современной криминологической науки – проблемой цены преступности. Определение цены преступности имеет огромное значение, так как она выступает в качестве необходимой информационной базы для разработки реальной и эффективной уголовной политики, для разумной и эффективной организации борьбы с преступностью всеми силами и средствами общества и государства и обеспечения защиты прав и свобод граждан от преступных деяний. Преступность очень дорого обходится современному миру. Однако определить реальную цену преступности достаточно сложно, особенно если речь идет о социальных последствиях преступных действий, которые не поддаются денежному выражению. В статье рассмотрены «широкий» и «узкий» подходы к изучению цены преступности, способы ее определения и факторы, от которых она зависит.

Последствия преступности могут проявиться в самых разных сферах жизнедеятельности общества: социально-экономической, политической, духовной, нравственной, трудовой, семейной и т.п. Естественно, что не всякий ущерб, наносимый преступностью, может быть исчислен или выражен в денежном эквиваленте. Но все последствия преступности наносят ущерб обществу, отрицательно сказываются на общественных отношениях. Социальные последствия преступности могут быть прямыми, непосредственно связанными с преступлениями, и косвенными, связь которых с преступлениями опосредована через расходы на борьбу с преступностью либо на возмещение нанесенного потерпевшим нравственного ущерба.

Moiseyeva I.A. Price of crime as criminological problem

The article discusses issues related to one of the little-known problems of modern criminological science - the problem of crime rates. Determining the price of crime is of paramount importance, as it serves as a necessary information base for the development of effective and efficient crime policy for the reasonable and efficient organization of the fight against crime by all means, society and the state and to protect the rights and freedoms of citizens from criminal acts. Crime is very costly to the modern world. However, to determine the real cost of crime is difficult enough, especially if it is about the social consequences of criminal acts that can not be expressed in monetary terms. The article describes the «wide» and «narrow» approaches to the study of crime rates, and methods of determining factors on which it depends.

The effects of crime can manifest in many different spheres of society: socio-economic, political, spiritual, moral, labor, family, etc. Naturally, not every damage

caused by crime can be calculated and expressed in monetary terms. But the consequences of crime are detrimental to society, a negative impact on social relations. The social consequences of crime can be straight, directly related to the crime, and indirect, whose connection with the offenses indirectly through the cost of the fight against crime, or to compensation for moral damage caused to the victim.

Орловська Н.А.

*Міжнародний гуманітарний
університет, д.ю.н.,
професор кафедри
кримінального права,
процесу та криміналістики*

Orlovska N.A.

*International Humanitarian
University, Doctor of Law,
Professor of Criminal Law,
process and criminology chair*

ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Розглядаючи кримінально-правову політику як складний конструкт (систему) із двома підсистемами – політичною та юридичною, слід визнати, що юридична складова є похідною від політичної, адже остання визначає ідеологію та стратегію розвитку кримінального права, засади та принципи формування нормативного тексту, та, в остаточному рахунку, здійснення функцій, які стоять перед кримінальним правом.

Нормативна нестійкість кримінального права, яка останнім часом активно обговорюється фахівцями, на наш погляд, є закономірним результатом біфуркаційного періоду розвитку суспільства як системи. Знаходячись не просто в транзитивному стані, а на переломному етапі, соціум, не задовільняючись різноманітними припущеннями, умовностями, тимчасовими рішеннями, відносними судженнями, гостро відчуває незадовільну впорядкованість соціальних відносин та розв'язання конфліктів. Однак політична підсистема кримінально-правової політики до сьогодні не відповідає вимогам концептуальної зрозумілості та релевантності – адекватності поточній ситуації і соціальній затребуваності [1]. Такому стану речей вимушено «відповідає» юридична складова цієї політики.

Виходячи з цього, слід поставити питання про нагальну необхідність остаточного оформлення сучасної концепції джерел кримінального права, в рамках якої кримінально-правове регулювання та охорона найважливіших суспільних відносин набудуть більшої гнучкості.

Зокрема, йдеться про доцільність введення у площину фахового дискурсу нормативно-правового договору. Загалом нормативно-правовий договір є актом добровільного узгодження позицій сторін з приводу встановлення правил урегулювання життєвої ситуації, при цьому держава забезпечує виконання умов договору.

Однак чи має право на визнання будь-яке інше джерело кримінального права (тим більше, нормативно-правовий договір) з огляду на позицію щодо публічного характеру цієї галузі?

На позиції виключної публічності кримінального права, як відомо, стоїть ряд авторитетних криміналістів України. Ця позиція залишилася незмінною і після набуття чинності КПК України в частині інституту угод. Так, на думку Ю.В. Бауліна, кримінальне право регулює публічні правові відносини між державою як владним суб'єктом та злочинцем, який має підкоритися волі держави. Погляди щодо застосованості в кримінальному праві методу диспозитивності, які апелюють, у тому числі, й до кримінального процесуального інституту угод, повинні зважати на те, що угоди мають затверджуватися судом. І лише держава визначає коло суспільно небезпечних діянь. Це визначення є незалежним від волі обвинуваченого чи потерпілого. Останній же взагалі не є учасником кримінально-правових відносин, а лише елементом юридичного факту, який породжує ці відносини – злочину. Відповідно до цього норми кримінального права знаходять зовнішній юридичний вираз виключно у приписах КК [2, с.435, 436, 439].

На наш погляд, у наведеній позиції стосовно проблематики нормативно-правового договору як джерела кримінального права слід виокремити декілька площин, щільно пов'язаних одна з одною, але все ж відносно самостійних:

у формально-юридичному контексті потерпілий, дійсно, є лише елементом юридичного факту, а його характеристики – це частина об'єкту злочину (адже в цивілізованому суспільстві людина виявляє себе через соціальні відносини). Однак вивід потерпілого за межі власне кримінально-правових відносин призводить до дегуманізації кримінального права. Абстрактність об'єкту кримінально-правової охорони/об'єкту злочину не може затуляти того, що право, у першу чергу, має задовольняти певні потреби та інтереси людини, окремих людських спільнот, об'єднань та зрештою суспільства в цілому [3, с.9]. Таким чином, у кримінально-правовій сфері поєднуються приватні та суспільні інтереси. Це поєднання можна представити у виді наступної формули: якими б не були «приватними» права та законні інтереси, для кримінального права вони становлять загальне благо;

сучасне кримінальне право має вважатися «переважно публічним правом». В ньому поєднуються приватні та публічні інтереси та, відповідно, приватно-правові та публічно-правові елементи впливу. Диспозитивність у кримінальному праві означає не виключення держави зі сфе-

ри кримінально-правових відносин, а контроль та гарантування з боку держави певного порядку виникнення, обсягу прав та обов'язків сторін кримінально-правового відношення, а також порядку реалізації цих прав та обов'язків;

є доцільною диференціація джерела та форми кримінального права; в цьому сенсі КК України – це єдина форма кримінального права, але лише одне з його джерел [4, с.41].

Беручи до уваги наведені міркування, загалом слід зауважити, що поступово формується уявлення про диспозитивність як режим кримінально-правового регулювання, що пов'язано з наданням приватній особі можливості самій визначати та контролювати власну поведінку. Іншими словами, йдеться про суб'єктивне право на захист, якому кореспондує юридична гарантія. Але якщо зміст правових норм та інститутів обумовлюється характером методу регулювання, то ці норми та інститути є засобами реалізації диспозитивного режиму кримінально-правового регулювання [5, с.33-35].

Таким чином, поступово оформлюється особливий статус приватної особи як учасника кримінально-правових відносин, фактично правотворчого суб'єкта у кримінально-правовій сфері, який вступає у відносини з іншими сторонами (зокрема, державою) з приводу реалізації свого суб'єктивного права, зокрема, права на захист від суспільно небезпечних посягань.

Так, Е.Л.Сидоренко пропонує у якості уповноважень, які входять до змісту суб'єктивного права на захист, розглядати:

адресовану державі вимогу щодо введення заборони на порушення прав та законних інтересів приватних осіб, щодо недопущення встановлення законів, що обмежують чи утискають ці права, щодо диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням суспільної небезпеки посягань на інтереси приватних осіб;

правокористування, що виражається у згоді або проханні завдати шкоди власним благам;

право на захист суб'єктивних прав, що реалізується в момент завдання шкоди або створення загрози завдання шкоди охоронюваним інтересам;

правову вимогу, адресовану державі, щодо притягнення винного до відповідальності;

право на примирення з винним;

право на відшкодування заподіяної злочином шкоди [5, с.13].

Як видається, ця позиція є спірною, адже, наприклад, перше уповноваження взагалі не може належати приватній особі, а лише суспільству в цілому. В цьому плані кримінальний закон в ідеалі має являти суспільний консенсус щодо обсягів забороненого та меж примусу, який може застосовуватися державою задля блага всього суспільства.

Однак звернемо увагу на п'яте та шосте уповноваження: саме стосовно примирення з винним та відшкодування заподіяної злочином шкоди можна розмірковувати про нормативно-правовий договір – угоду про примирення. До речі, у зміст цієї угоди законодавець включає також «перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого» (ч.1 ст.471 КПК України).

Загалом же зміст угоди про примирення, наслідки її укладення, затвердження, невиконання регламентуються кримінальним процесуальним законом - ст.471, 473, 476 КПК України.

З цього приводу вельми показовою є правова позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ: «в Рекомендації № R (85) 11 щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу, прийнятій Комітетом міністрів Ради Європи від 28 червня 1985 р., наголошується на необхідності приділяти більше уваги потребам потерпілого на всіх етапах кримінального процесу, у зв'язку з чим відшкодування заподіяної потерпілому шкоди (поновлення його прав) є однією з основних умов укладення угоди про примирення. ... мета провадження на підставі угод – настання суб'єктивно бажаного результату, який повинен настати після її укладення та затвердження (виокремлено нами – Н.О.)» [7].

Звернемо увагу й на активну позицію держави при укладенні угоди про примирення: КПК зобов'язує суд перевірити у судовому засіданні спроможність обвинуваченого виконати умови угоди і має відмовити в її затверженні у разі очевидної неможливості виконання обвинуваченим взяти на себе за угодою зобов'язання (п.5 ч.7 ст.474 КПК). Іншими словами, суд має вимагати у обвинуваченого відповідних доказів його спроможності виконати умови угоди. У першу чергу, це положення спрямоване на забезпечення державою реалізації приватного інтересу потерпілого щодо отримання відшкодування шкоди, завданої злочином. Однак в цей же час можна говорити й про захист публічних інтересів (зокрема, забезпечення стабільності судових рішень; мінімізації випадків повторного розгляду проваджень, вирок по яких скасовано у зв'язку з невиконанням зобов'язань) [6, с.231, 232].

Таким чином, угода про примирення є договором, який безпосередньо регулює відносини між учасниками кримінально-правового конфлікту. Наявність таких угод жодним чином не позбавляє державу активної позиції. Вбачається, що угода як нормативно-правовий договір може бути визнаний джерелом кримінального права, вона дозволяє окреслити «трикутник» учасників кримінально-правових відносин – потерпілий, особа, яка вчинила злочин, держава.

Такий підхід відповідає тенденції гуманізації та розвитку начал приватності у кримінальному праві, яка є невід'ємною складовою нової кримінально-правової парадигми. Він надасть додаткового імпульсу науковим розвідкам щодо сучасної кримінально-правової політики України.

1. Orlovska N.A. Rol zaokhochennia u suchasni kryminalno-pravovii politytsi Ukrainy: aktualni pytannia dyskursu / N.A. Orlovska // Porivnialno-analitychne pravo. – 2014. - №2 [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: http://www.pap.in.ua/2_2014/78.pdf
2. Dyv., napryklad: Baulyn Yu.V. Uholovnoe pravo kak otrasl publychnoho prava v nauchnom nasledyy professora M.Y. Bazhanova / Yu.V. Baulyn // Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. – 2013. - №1. - S.432-442.
3. Rabynovych P.M. Potrebove pravorozuminnia yak vyslid sotsialno-materialistychnoi paradyhmy (zahalnoteoretychna kharakterystyka) / P.M. Rabynovych // Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. – 2014. - №1. - S.6-15.
4. Orlovska N.A. Dzherela kryminalnoho prava Ukrainy: aktualni pytannia suchasnoho kontekstu / N.A. Orlovska // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii: yurydychni nauky. - Vyp.2.- Tom 4. – 2014. - S.39-45.
5. Sydorenko Э.Л. Dyspozytyvnost kak rezhym uholovno-pravovoho rehulyrovanyia: avtoref. dyss. na soyskanye uch. stepeny d-ra yuryd. nauk: 12.00.08 / Э.Л.Сидоренко; FНБОУ VPO «Moskovskiyi hosudarstvennyi yurydycheskyi unyversytet ymeny O.E. Kutafyna (MНІuA)». - M., 2013. – 56 s.
6. Titko I. Uhody yak instytut zabezpechennia realizatsii pryvatnoho interesu v kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy: okremi pytannia / I.Titko // Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. – 2013. - №4. – S.225-234.
7. Uzahalnennia sudovoi praktyky zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia na pidstavi uhod: Vyshchyi spetsializovanyi sud Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: http://www.sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html

Орловська Н.А. До питання про нормативно-правовий договір як джерело кримінального права

У пропонованій статті автор розглядає нормативно-правовий договір як джерело кримінального права.

Автор вважає, що слід поставити питання про нагальну необхідність остаточного оформлення сучасної концепції джерел кримінального права, в рамках якої кримінально-правове регулювання та охорона найважливіших суспільних відносин набудуть більшої гнучкості.

Зокрема, йдеться про доцільність введення у площину фахового дискурсу нормативно-правового договору. Загалом нормативно-правовий договір є актом добровільного узгодження позицій сторін з приводу встановлення правил урегулювання життєвої ситуації, при цьому держава забезпечує виконання умов договору.

Автор зазначає, що саме стосовно примирення з винним та відшкодування заподіяної злочином шкоди можна розмірковувати про нормативно-правовий договір – угоду про примирення.

Зроблено висновок, що угода про примирення як нормативно-правовий договір може бути визнана джерелом кримінального права, вона дозволяє окреслити «трикутник» учасників кримінально-правових відносин – потерпілий, особа, яка вчинила злочин, держава.

Такий підхід відповідає тенденції гуманізації та розвитку начал приватності у кримінальному праві, яка є невід’ємною складовою нової кримінально-правової парадигми. Він надасть додаткового імпульсу науковим розвідкам щодо сучасної кримінально-правової політики України.

Орловская Н.А. К вопросу о нормативно-правовой договор как источник уголовного права

В данной статье автор рассматривает нормативно-правовой договор как источник уголовного права.

Автор считает, что следует поставить вопрос о крайней необходимости окончательного оформления современной концепции источников уголовного права, в рамках которой уголовно-правовое регулирование и охрана важнейших общественных отношений приобретут большую гибкость.

В частности, речь идет о целесообразности введения в плоскость профессионального дискурса нормативно-правового договора. В общем нормативно-правовой договор является актом добровольного согласования позиций сторон по поводу установления правил урегулирования жизненной ситуации, при этом государство обеспечивает выполнение условий договора.

Автор отмечает, что именно по примирению с виновным и возмещения причиненного преступлением вреда можно рассуждать о нормативно-правовой договор - соглашение о примирении.

Сделан вывод, что соглашение о примирении как нормативно-правовой договор может быть признана источником уголовного права, она позволяет опре-

делить «треугольник» участников уголовно-правовых отношений - потерпевший, лицо, совершившее преступление, государство.

Такой подход соответствует тенденции гуманизации и развития начал приватности в уголовном праве, которое является неотъемлемой составляющей новой уголовно-правовой парадигмы. Он придаст дополнительный импульс научным изысканиям по современной уголовно-правовой политике Украины.

Orlovska N.A. On the legal agreement as a source of criminal law

In this paper the author considers legal contract as a source of criminal law.

The author believes that we should raise the question of the urgent need for finalization of the modern concept of sources of criminal law, in which the legal regulation and protection of important public relations will gain greater flexibility.

Particular, the feasibility of entering into the plane of discourse professional legal contract. Overall legal agreement is an act of voluntary coordination of the parties on the establishment of rules regulating life situation, and the state provides the conditions of the contract.

The author notes that it is in respect of reconciliation guilty and compensation for crime damage can talk about a legal contract - an agreement on reconciliation.

It is concluded that the settlement as a legal contract can be considered a source of criminal law, it allows you to define «triangle» of participants of criminal legal relations - the victim, the person who committed the crime, the state.

This approach is consistent with the trends of humanization and privacy principles of criminal law, which is an integral component of the new criminal law paradigm. It will give additional impetus to scientific intelligence services on modern penal policy of Ukraine.

Петечел О.Ю.

*кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
кримінального права
Юридичного інституту
Прикарпатського
національного університету
імені В.Стефаніка*

Petechel O.Yu.

*PhD, associate professor,
Associate Professor of
Criminal Law Chair,
Precarpathian National
University named after
V.Stefanyk*

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОЦІНКУ ПРОЯВАМ АГРЕСІЇ

Сьогодні Україна все частіше і частіше пов'язують з негативними, руйнівними процесами послаблення суверенітету та незалежності держави. На жаль, уже буденними і звичними звучать слова «агресія», «агресивність», «агресивна поведінка», «насильство» тощо. Більшість деструктивних проявів у поведінці пояснюють проявами агресії у різних її формах. У зв'язку з цим, вивчення природи та змісту даного явища, способів протидії його негативним проявам набуває нової актуальності.

Складність вивчення агресії зумовлена різновекторною та міждисциплінарною спрямованістю даного явища. Пояснення даному феномену намагаються знайти біологи, психологи, філософи, соціологи, правники. У зв'язку з цим існує і велика кількість визначень даному поняттю. Не вдаючись до детального аналізу поняття агресії, наведемо лише кілька прикладів визначення. Так, О.Р. Ратінов вважає, що агресія – це прояв агресивності в деструктивних діях, метою яких є нанесення шкоди тій чи іншій особі. Найбільш вдалим, на думку Храмцова О.М., є наступне визначення терміна «агресія»: «Агресія – це цілеспрямована, руйнівна поведінка, яка суперечить нормам та правилам співіснування людей у суспільстві, яка наносить шкоду об'єктам нападу (живим та неживим), спричиняє фізичну шкоду людям або викликає у них психічний дискомфорт (негативні переживання, напругу, страх, тривогу тощо)».

Легального, законодавчого визначення даному поняттю немає. Винятком є лише міжнародне публічне право, яке визначає агресію як застосування сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації). Однак це не означає, що держава жодним чином не захищає своїх громадян від негативних проявів агресії та не дає юридичної оцінки діянням особи,

що є агресивні. Варто відзначити, що законодавець звертає увагу як на внутрішні та і на зовнішні складові агресії особи.

Так, відповідно до статті 3 Конституції України закріплено, що життя людини, її здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнані найвищою соціальною цінністю. Реалізація даного принципу здійснюється в тому числі через криміналізацію зовнішніх проявів агресії – фізичне та психічне насильство, криміналізацію діянь, що впливають на підвищення агресивності інших осіб або спонукають до вчинення агресивних дій іншими особами, а також врахування обставин, що зумовили прояви агресії у особи. Більше того, звертається увага і на форму прояву насильства. Наприклад, законодавець посилює відповідальність за вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю, вчинене способом, що є небезпечним для життя багатьох осіб тощо.

Агресія пов'язана також і з іншим інститутом кримінального права – осудністю. При встановленні стану неосудності чи обмеженої осудності особи при вчиненні насильницьких злочинів досліджуються внутрішні детермінанти, що сприяли агресивності особи, здійснюється оцінка впливу психічного стану особи на зовнішні прояви агресії особи. Психічні аномалії, психічні розлади чи хронічні психічні захворювання можуть породжувати надмірну агресивність особи.

Знайшло свою юридичну оцінку і прояви агресивності особи, що були спричиненні перебуванням в стані афекту. Фактично законодавець поблажливо ставиться до проявів агресії в такому стані саме через психічні властивості особи, в тому числі агресивність, що породжена збігом певних обставин.

Окрему увагу слід звернути і на легалізацію застосування насильства щодо особи. Мова йде про необхідну оборону та затримання злочинця. Фактично законодавець дозволяє застосування насильства як зовнішнього прояву агресії щодо інших осіб задля захисту власного життя чи здоров'я, суспільного інтересу.

В кримінальному праві можна знайти і норми, спрямовані на запобігання проявам агресії та зниження ступеню агресивності особи. В першу чергу це норми, що передбачають відповідальність за негативний вплив на неповнолітніх, втягнення їх у деструктивні форми поведінки (ст. 304, 315 КК України).

Таким чином, в кримінальному праві вплив на прояви агресії здійснюється в першу чергу через запобіжну роль кримінального права, тобто через вплив на свідомість особи шляхом переконання або навіть залякування санкціями. Законодавець, встановлюючи кримінальну відпові-

дальність за деструктивні прояви агресії, має на меті змусити особу до правомірної поведінки та є стримуючим засобом надмірної агресивності особи.

1. Berkovits L. *Agressiya: prichinyi, posledstviya i kontrol: Per. s angl.* – S.-Pb.: Praym-Evroznak, 2001. – 510 s.
2. Bovt O.B. *Agresivni reaktsiyi ta shlyahi yih korektsiyi v molodshih shkolyarIv. Avtoref. dis... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / O.B. Bovt; In-t psihologIYi Im. G.S.Kostyuka APN UkraYini.* – K., 2001. – 18 s.
3. Lorents K. *Agresiya (tak nazyivaemoe «zlo»).* – M.: Izdatelskaya gruppya «Progress», «Univers», 1984. – 272s.
4. Rean A.A. *Agresiya i agresivnost lichnosti.* – SPb., 1996. – 39s.

Петечел О.Ю. До питання про кримінально-правову оцінку проявам агресії

Більшість деструктивних проявів у поведінці пояснюють проявами агресії у різних її формах. У зв'язку з цим, вивчення природи та змісту даного явища, способів протидії його негативним проявам набуває нової актуальності.

Складність вивчення агресії зумовлена різновекторною та міждисциплінарною спрямованістю даного явища. Пояснення даному феномену намагаються знайти біологи, психологи, філософи, соціологи, правники. У зв'язку з цим існує і велика кількість визначень даному поняттю

Легального, законодавчого визначення даному поняттю немає. Винятком є лише міжнародне публічне право, яке визначає агресію як застосування сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації). Однак це не означає, що держава жодним чином не захищає своїх громадян від негативних проявів агресії та не дає юридичної оцінки діянням особи, що є агресивні. Варто відзначити, що законодавець звертає увагу як на внутрішні та і на зовнішні складові агресії особи.

Петечел А.Ю. К вопросу об уголовно-правовую оценку проявлениям агрессии

Большинство деструктивных проявлений в поведении объясняют проявлениями агрессии в разных ее формах. В связи с этим, изучение природы и содержания данного явления, способов противодействия его негативным проявлениям приобретает новую актуальность.

Сложность изучения агрессии обусловлена разновекторной и междисциплинарной направленности данного явления. Объяснение данному феномену пытаются найти биологи, психологи, философы, социологи, юристы. В связи с этим существует и большое количество определений данному понятию

Легального, законодательного определения данному понятию нет. Исключением является только международное публичное право, которое определяет агрессию как применение силы одним государством против суверенитета,

территориальной целостности или политической независимости другого государства или народа (нации). Однако это не означает, что государство никоим образом не защищает своих граждан от негативных проявлений агрессии и не дает юридической оценки деяниям лица, есть агрессивные. Стоит отметить, что законодатель обращает внимание как на внутренние и на внешние составляющие агрессии человека.

Petechel O.Yu. On the criminal-legal assessment of aggression

Most destructive manifestations in behavior explain manifestations of aggression in its various forms. In this regard, the study of the nature and content of the phenomenon, ways to counter its negative manifestations acquires a new relevance.

The difficulty of studying aggression caused varied and interdisciplinary focus of this phenomenon. The explanation of this phenomenon are trying to find biologists, psychologists, philosophers, sociologists, lawyers. In this regard, there is a large number of definitions of this concept

Legal, legislative definition of this concept is not. The only exception is public international law, which defines aggression as the use of force by one State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another state or people (nation). However, this does not mean that the state does not protect its citizens from the negative manifestations of aggression and does not give legal assessment of the act the person is aggressive. It should be noted that the legislator pays attention to both internal and external components and aggression person.

Письменський Є.О.

*Луганський державний
університет внутрішніх
справ імені Е.О. Дідоренка,
начальник кафедри
загальноюридичних
дисциплін, доктор
юридичних наук, доцент*

Pysmenskyy Ye.O.

*Lugansk State University of
Internal Affairs named after
E.O.Didorenko, Head of the
Department of Common-Law
disciplines, Doctor of Law,
Associate Professor*

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ТА ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Основними методами реалізації кримінально-правової політики держави є визначення кола діянь, віднесених до категорії злочинних (криміналізація) та виведення діяння з кола таких, які визнаються злочинними (декриміналізація) [1, с. 20]. З ухваленням 2001 року Кримінального кодексу України відбулось певне впорядкування процесів криміналізації суспільно небезпечних діянь і декриміналізації діянь, які втратили належний рівень небезпечності. Щоправда, перманентність соціальних, економічних і політичних проблем, сприйняття кримінального закону як чи неєдиного вдалого способу їх розв'язання, трансформація суспільних відносин та інші фактори зумовлювали в останні роки регулярне використання державою зазначених методів. Зазвичай відповідні кроки законодавця відразу ставали предметом фахового обговорення в колі вчених-криміналістів. На жаль, дуже часто доводилось констатувати помилковість криміналізації, несвоєчасність та необґрунтованість декриміналізації, безсистемність підходу до цих процесів, відсутність належного рівня наукової обґрунтованості тощо.

Суспільно-політичні зміни в Україні, які відбулись 2014 року і тривають досі, вимагають відмови від усталених негативних тенденцій у реалізації державної політики за всіма напрямками, включаючи кримінально-правовий. З огляду на низку обставин ця сфера є особливо чутливою в наш час, необхідність її реформування серед іншого потребує поміркованості в застосуванні тих чи інших методів здійснення кримінально-правової політики, ретельного і глибокого аналізу приводів криміналізації та

декриміналізації, дотримання певних умов. Однак чи усвідомлю сучасний законодавець зазначені обставини? Чи вчитиметься він на помилках попередників? Спробуємо проаналізувати.

У 2014 році законодавець переважно використовував інструменти, про які йдеться, для реагування на нові виклики, загрозливі для безпеки всієї держави. Серед них – агресивні дії Російської Федерації в Автономній Республіці Крим, наслідком яких стала анексія цієї території України, а також початок бойового протистояння в Донецькій і Луганській областях.

Мова йде про встановлення кримінальної відповідальності за діяння, суспільна небезпека яких виникла у зв'язку із зазначеними подіями. Це криміналізація перешкоджання в особливий період законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК України), фінансування дій або заходів, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, зміну меж території або державного кордону України або захоплення державної влади (ст. 110-2 КК України), порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (ст. 332-1 КК України).

Наявність приводів для такого законодавчого рішення (необхідність забезпечення реалізації певних положень законів, громадська думка) загалом не викликає сумніву. Разом з тим законодавець у своєму цілком зрозумілому прагненні розв'язати проблеми, з якими не доводилось стикатись у новітній історії України, забуває про правову ефективність, що здатне викликати безліч проблем у правозастосуванні. Так, уже традиційно «кульгає» належна якість змісту ухвалених змін до КК України [2].

Окремий інтерес становлять плани на майбутнє у визначенні підходів до криміналізації та декриміналізації як методів реалізації кримінально-правової політики. Аналіз поточної законотворчої діяльності, яка відображає ці підходи дозволяє дійти таких висновків.

1. Криміналізація «переважає» декриміналізацію. Парламентарі продовжують віддавати перевагу ідеї розширення меж дії кримінального закону на відміну від економії кримінальної репресії, конструюючи нові склади злочинів. Так, на сьогодні пропонується встановити кримінальну відповідальність за вчинення понад десяти нових видів діянь (проведення собачих боїв; окремі випадки поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами; порушення порядку голосування на пленарних засіданнях Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад; придбання продукції, робіт та послуг оборонного призначення, що не відповідають встановленим

стандартам та вимогам технічних регламентів; керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин; безпідставна відмова в наданні статусу учасника бойових дій та незаконне його надання особам, які не мають на це права; викрадення каналізаційних люків; зайняття особою вищого становища в злочинній ієрархії та інші). Водночас пропозиція про скасування кримінальної відповідальності – лише одна (провокація підкупу). Має місце істотний дисбаланс у кримінально-правовому регулюванні, який рано чи пізно потребуватиме усунення. Адже «розвантаження» кримінального закону стає більш нагальною проблемою сьогодення, ніж його насичення новими злочинами. У цьому зв'язку повністю підтримую думку П.Л. Фріса, котрий пише про невикористану розширену сферу кримінально-правової заборони, що вказує на необхідність проведення декриміналізації, звуження сфери кримінально-правового регулювання [1, с. 27].

2. Необґрунтованість (безпідставність) криміналізації. Згідно з ч. 1 ст. 11 КК України криміналізації підлягають лише ті діяння, яким властива суспільна небезпечність, тобто здатність заподіювати істотну шкоду особі, суспільству, державі або співдружності держав. Це вихідний критерій, ігнорування якого в процесі криміналізації призводить до нівелювання соціальної суті злочину. Як приклад, можна вказати на пропозицію криміналізувати порушення порядку голосування на пленарних засіданнях Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад. Відповідні діяння з усією очевидністю не досягають того рівня суспільної небезпеки, який давав би підстави визнавати їх злочинами. Проблема особистого голосування депутатів має багато шляхів розв'язання без застосування найрадикальнішого з них.

3. Надмірна криміналізація. Не викликає сумнівів, що використання методу криміналізації вимагає детального аналізу наявних кримінально-правових заборон з метою уникнення стану їх перенасиченості. У зворотному випадку може відбутись криміналізація діяння, необхідність якої відсутня через наявність уже встановленої кримінальної відповідальності за таке діяння. Яскравий приклад сказаному – пропозиція «криміналізувати» викрадення каналізаційних люків. Правий М.І. Мельник, стверджуючи у цьому контексті, що зміни кримінального закону за останні кілька десятиліть свідчать про те, що проблемою у цій сфері є не відсутність (недостатність) кримінально-правового ресурсу для дієвої протидії злочинності, а неповне та неефективне використання наявних кримінально-правових засобів такої протидії [3, с. 114].

4. Неправильна (неточна) криміналізація. Однією із стабільних вад законотворчого процесу в частині реалізації кримінально-правової політики є криміналізація, що відбувається з порушенням принципу юридичної визначеності. Безумовно, у багатьох випадках конструювання складу злочину є справою без перебільшення «ювелірною», разом з тим відточувати свою майстерність творці законів не поспішають. Так, одна із законодавчих ініціатив передбачає встановлення кримінальної відповідальності за зайняття особою вищого становища в злочинній ієрархії. Описуване суспільно небезпечне діяння (якщо воно є таким насправді) є розпливчатым, неточним, здатним викликати проблеми як у кваліфікації відповідного злочину, та й при його доказуванні.

Резюмуючи сказане, слід зазначити, що на сучасному етапі реалізації кримінально-правової політики України шляхом застосування криміналізації та декриміналізації спостерігаються негативні тенденції минулих років – зазначені процеси відбуваються хаотично, часом кон'юнктурно, без належного наукового обґрунтування, з порушенням усталених правил криміналізації та декриміналізації. Відповідно, нагальною проблемою у цій сфері стає перегляд підходів до застосування розглядуваних методів реалізації кримінально-правової політики, їх перебудова на засадах поміркованості при визначенні меж кримінальної репресії, наукової обґрунтованості, вдосконалення законодавчої техніки тощо.

1. *Fris P.L. Kryminalizatsiia i dekryminalizatsiia u kryminalno-pravovii politytsi / P.L. Fris // Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. – 2014. – № 1 (2). – S. 19 – 28.*
2. *Pysmenskyi Ye. Zakon yak panatseia. Kryminalno-pravova polityka Ukrainy v umovakh suspilno-politychnykh zmin 2013 – 2014 rr. / Yevhen Pysmenskyi // Yurydychnyi visnyk Ukrainy. – № 3. – 24 – 30 sichnia 2015 roku; № 4. – 31 sichnia – 6 liutoho 2015 roku.*
3. *Melnyk M.I. Osnovni tendentsii zakonotvorennia z pytan kryminalnoho prava u 2013 – 2014 rr. / M.I. Melnyk // Zabezpechennia yednosti sudovoi praktyky u kryminalnykh spravakh v konteksti podii 2013 – 2014 rokiv v Ukraini : materialy Mizhnarodnoho sympoziumu (24 – 25 zhovtnia 2014 r.). – K. : VAITE, 2014, 2014. – S. 109 – 114.*

Письменський Є.О. Криміналізація та декриміналізація як методи реалізації кримінально-правової політики на сучасному етапі розвитку Української держави

Основними методами реалізації кримінально-правової політики держави є визначення кола діянь, віднесених до категорії злочинних (криміналізація) та виведення діяння з кола таких, які визнаються злочинними (декриміналізація).

Суспільно-політичні зміни в Україні, які відбулись 2014 року і тривають досі, вимагають відмови від усталених негативних тенденцій у реалізації державної політики за всіма напрямками, включаючи кримінально-правовий. З огляду на низку обставин ця сфера є особливо чутливою в наш час, необхідність її реформування серед іншого потребує поміркованості в застосуванні тих чи інших методів здійснення кримінально-правової політики, ретельного і глибокого аналізу приводів криміналізації та декриміналізації, дотримання певних умов.

Резюмуючи сказане, слід зазначити, що на сучасному етапі реалізації кримінально-правової політики України шляхом застосування криміналізації та декриміналізації спостерігаються негативні тенденції минулих років – зазначені процеси відбувається хаотично, часом кон'юнктурно, без належного наукового обґрунтування, з порушенням усталених правил криміналізації та декриміналізації. Відповідно, нагальною проблемою у цій сфері стає перегляд підходів до застосування розглядуваних методів реалізації кримінально-правової політики, їх перебудова на засадах поміркованості при визначенні меж кримінальної репресії, наукової обґрунтованості, вдосконалення законодавчої техніки тощо.

Письменский Е.А. Криминализация и декриминализация как методы реализации уголовно-правовой политики на современном этапе развития украинского государства

Основными методами реализации уголовно-правовой политики государства является определение круга деяний, отнесенных к категории преступных (криминализация) и вывода деяния из числа таких, которые признаются преступными (декриминализация).

Общественно-политические изменения в Украине, которые состоялись 2014 года и продолжают до сих пор, требуют отказа от устоявшихся негативных тенденций в реализации государственной политики по всем направлениям, включая уголовно-правовой. Учитывая ряд обстоятельств эта сфера является особенно чувствительной в наше время, необходимость ее реформирования среди прочего требует умеренности в применении тех или иных методов осуществления уголовно-правовой политики, тщательного и глубокого анализа поводов криминализации и декриминализации, соблюдения определенных условий.

Резюмируя сказанное, следует отметить, что на современном этапе реализации уголовно-правовой политики Украины путем применения криминализации и декриминализации наблюдаются негативные тенденции прошлых лет - указанные процессы происходит хаотично, порой конъюнктурно, без должного научного обоснования, с нарушением устоявшихся правил криминализации и декриминализации. Соответственно, насущной проблемой в этой сфере становится пересмотр подходов к применению рассматриваемых методов реализации уголовно-правовой политики, их перестройка на основе умеренности при определении границ уголовной репрессии, научной обоснованности, совершенствование законодательной техники и тому подобное.

Pysmenskyy Ye.O. Criminalization and decriminalization as methods of implementation of penal policy at the present stage of development of the Ukrainian state

The main methods of implementation of criminal law policy is the definition of acts classified as criminal (criminalization) and the withdrawal of the act from the circle of recognized criminal (decriminalization).

Social and political changes in Ukraine, which took place in 2014 and continue still require rejection of the established negative trends of state policy in all areas, including criminal-legal. Given the number of circumstances, this sector is particularly sensitive in our time, the need to reform among other things require moderation in the use of various methods of implementation of penal policy, thorough and deep analysis regarding the criminalization and decriminalization, subject to certain conditions.

Summarizing the above, it should be noted that at the present stage of the criminal law policy of Ukraine through the application of criminalization and decriminalization observed negative trends of previous years - these processes occur randomly, often opportunistic, without proper scientific justification, in violation of established rules criminalization and decriminalization. Accordingly, a pressing problem in this area is revision of approaches to the application under consideration methods of implementing penal policy, their alteration based on moderation in determining the boundaries of criminal repression, scientific validity, perfection of legislative technique so on.

Савінова Н.А.

*доктор юридичних
наук, старший науковий
співробітник завідувач
наукового відділу правових
проблем інформаційної
безпеки Науково-дослідного
інституту інформатики і
права Національної академії
правових наук України*

Savinova N.A.

*Doctor of Law, Senior Fellow,
Head of Research Department
legal problems of information
security of Research Institute
of Informatics and Law,
National Academy of Sciences
of Ukraine*

МОДЕЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКОВОГО КОНФЛІКТУ ЯК ЕЛЕМЕНТУ СУЧАСНОГО DIME-КОНФЛІКТУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ [ТА ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ] УРАЗЛИВОСТІ ЛЮДИНИ

Сучасні оцінки моделей інформаційних війн та механізмів інформаційної агресії є важливою складовою наукового підґрунтя формування адекватних і своєчасних підходів політико-правових та стратегічних заходів протидії таким загрозам і впливам. Безумовно, що сьогодні вони мають враховуватися кримінально-правовою політикою та політикою у сфері боротьби зі злочинністю в цілому. Сучасний стан інформаційних впливів на свідомість людей та спільнот вимагає наукового розуміння як, зокрема, одного з механізмів формування поведінкових конфліктів в умовах асиметричних війн, характерних для останньої чверті ХХ – початку ХХІ сторіччя в геополітичних масштабах. Бачення особливостей здійснення інформаційних впливів, їх взаємозв'язок з іншими компонентами сучасних агресій, а також комплексне спрямування атак (політичних, інформаційних, мілітаристичних, економічних), даватиме можливість формувати відповідні ефективні виважені політико-правові та стратегічні заходи протидії умисному цілеспрямованому моделюванню поведінкового конфлікту у суспільстві, насильницькій злочинності як наслідку інформаційної провокації кримінальності і віктимності [1, 2], у тому числі на рівні переорієнтування і удосконалення окремих складових політики у

сфері боротьби зі злочинністю (кримінологічної та кримінально-правової політики).

Активна інформаційна агресія, яка протягом кінця 2013 – 2014 років здійснюється відносно населення окремих регіонів та усього населення України, переважно оцінюється фахівцями як окрема стратегічна складова сучасної війни: визначення такої агресії зводиться до оцінок «загроз і впливів», або актів «інформаційного тероризму», що, в цілому справедливо, але лише з точки зору оцінки такої агресії як елементу у складній системі DIME-агресії. Занурення саме у оцінку самостійних актів інформаційних атак та їх сукупності, без розуміння їх взаємозв'язків з іншими складовими сучасних актів агресії, характерних для асиметричних війн не дає дослідникам повної картини загальної цілеспрямованої провокації кримінальних та інших девіацій людини та спільноти, направленої на розпалення у суспільстві поведінкових конфліктів, як новітнього механізму утворення феномену керованого хаосу.

Сучасні гібридні війни, по суті, утворюються за рахунок послідовних кроків плавного перетікання і поєднання таких складових: дипломатичних (політичних) заходів (diplomacy, D), інформацій [інформаційних впливів та війн] (information, I), військової агресії, включаючи військове, у т.ч. миротворче втручання (military, M) та економічних погроз та санкцій (economics, E). Саме як DIME-конфлікти характеризує гібридні війни НАТО, про що неодноразово у прес-конференціях та у інтерв'ю 2014 року вказував командувач НАТО у Європі генерал Філіп Марк Брідлав [3]. Послідовна або змішана дія цілеспрямованих дипломатичних, інформаційних, воєнних та економічних дій, що обумовлюють «гібридність», дають змогу вести не лише асиметричні війни проти держав, а й залучати населення у нові форми ведення війн населення проти влад – так звані «поведінкові конфлікти».

Зокрема, у РФ останні фахівцями визначаються «знаряддями ведення війни завтрашнього дня» (В. Овчинський, О. Ларіна, 2014) [4], оскільки саме вони є механізмами реалізації політик «м'якої сили» (Джозеф Най) [5] на базі ідей «керованого хаосу» (Стівен Манн) [6]. Взагалі два останні академічні тренди були дещо знецінені на практиці, через некерованість при організації певних цілеспрямованих дій у діаді влада-населення, через можливість досягнення самостійного консенсусу без втручання третьої сили, тієї саме сили, яка намагалася створити умови некерованого хаосу.

Дані, що були наведені у доповіді Майкла Стефана та Едварда Черновеза за результатами аналізу громадянських конфліктів в світі протягом

1985-2013 років на конференції «Ненасильницький спротив: вчора, сьогодні, завтра», проведеної у 2013 році Міжнародним центром по ненасильницьким конфліктам (ICNC) Університету Тафтса, США, доводять значнішу ефективність саме змішаних стратегій громадянського спротиву. Так, у 55% громадянські мирні спротиви досягли успіху в порівнянні з 28% «ефективних» громадянських збройних протидій владі (тобто, в два рази більше!). У той же час, у тій же доповіді були наведені дані, які демонстрували значно вищу ефективність змішаних (мирно-збройних) протидій населення владі [7]¹.

Керування хаосом в умовах створення поведінкового конфлікту є одним наріжних каменів інформаційної складової DIME-конфлікту. По суті, всі інші інформаційні впливи орієнтовані на його утворення та керування ідеями, утім саме керований поведінковий конфлікт в середині суспільства дає можливість розвитку спрямування подій у необхідному руслі.

Утім, формування таки впливів здійснюється хоча і з виокремлених позицій, до населення доносяться саме через комунікації. Отже, фактично, інформаційна складова не може вважатися автономною від інших, оскільки вона інтерпретує, тлумачить, і взагалі доносить до більшості населення провідні ідеї дипломатичної, військової та економічної складової агресії.

Висновок 1. Отже, на цьому етапі необхідно підкреслити той факт, що *інформаційна складова DIME-агресії виступає не лише самостійним елементом (зокрема, маніпулювання), а й інтерпретатором інших складових такої агресії, оскільки саме вона забезпечує рух інформації від комунікатора до населення (у даному випадку – реципієнта) інформації.*

Маніпулювання здійснюється з метою досягнення наступних двох наслідків впливів:

- (на свідомість людини) сугестія, як вплив на свідомість людини, яка призводить до виникнення у людини всупереч її волі і впливів певних нехарактерних станів, наслідками чого могут стати чинення певних неадекватних вчинків;

¹ У той же час, слід зазначити, що одним з головних принципів діяльності International Center on Nonviolent Conflict є наукове супроводження переходу від насильницьких фаз конфліктів до ненасильницьких: «Ненасильницький конфлікт є способом боротьби людей за права, свободи, справедливість, самовизначення і підзвітність владі за рахунок використання громадянського спротиву у тому числі таких тактик як страйки, бойкоти, протести і громадянська непокоря [8].

- (на групу людей) зараження, як створення особливого емоційного стану - «ефекту натовпу».

Як вказує командувач НАТО в Європі Філіп М. Брідлав, аналізуючи приклади Другої світової війни з посиланням на висловлювання генерала Ейзенхауера, «екстраординарної вартості витрат», відповідальність за які хтось має брати на себе [9]. Чи не є така кількість витрат, у даному випадку жертв інформаційної агресії, більш ніж екстраординарна кількість витрат періоду Другої світової війни?

Кількість жертв інформаційної агресії, спрямованої на участь у психологічному конфлікті, і, відповідно, протидії невизначеній кількості людей, які зазнають маніпулятивної атаки, а також потенційно можуть брати участь у поведінковому конфлікті.

За методикою РФ, заявленою у російських Інтернет- та друкованих ЗМІ генералом Мухінін [10], маніпулювання свідомістю у інформаційній агресії направляєється за чотирма етапами – «чотирма планами об'єктів»:

Перший план, або перша ступінь впливу на свідомість людини виходить з первинної оцінки людини як громадянина: носія певного світогляду, активного учасника життя своєї країни, політично активного, наділеного усіма духовними і ціннісними установками, що популяризуються (пропагуються) у відповідній державі.

Другий план оцінює людину вже як особистість індивіда, який наділений уразливою від певних маніпулятивних впливів свідомістю, результати яких можуть прямо загрожувати фізичному та психологічному здоров'ю людини.

Третій план – реалізується на базі оцінки (аналізу) інформаційних впливів на організовані та неорганізовані групи людей.

Четвертий план ґрунтується на проблемі інформаційно-психологічного впливу на населення країн в цілому, аналізуючи попередньо стан уразливості більшості відповідної країни, сукупностей груп, окремих лідерів та їх «підтримки», які здатні активізувати маси на виконання відповідних програм [10].

Таким чином, послідовна реалізація інформаційних імпульсів від всіх складових DIME-агресії відповідно пронизуються послідовно або одночасно всі структурні складові суспільства – від індивіда до суспільства в цілому, включаючи сім'ї, неформальні та формальні групи, утворення громадянського суспільства, владу та опозицію.

Поведінкові девіації, викликані інформаційними впливами, що їх несуть інформаційні та енергетичні імпульси відповідно від D, M та E скла-

дових агресії, можуть призводити до певних поведінкових відхилень на рівні кожного з об'єктів впливу: від індивіду до крупних утворень індивідів. Очевидно, що у професійній DIME-агресії кінцевим об'єктом впливу є саме населення у межах держави/держав, або певного локального територіального утворення (відповідного регіону / регіонів).

В залежності від поляризації свідомості і бачення картини світу представниками різних груп аудиторії, такі впливи можуть викликати взаємні неадекватні реальним обставинам життя рішення та вчинки, які базуються саме на інформаційних імпульсах від складових DIME-агресії. Останні можуть як відповідати дійсності повністю чи частково, так і повною мірою не відповідати дійсності. Утім, саме вони, несучи інформацію у свідомість людей, призводять до практичної реалізації запланованого прогнозованого рорвитку подій на підставі інформації від кожного з елементів (D, I, M, E).

Найбільш уразливим від інформаційних впливів, спрямованих по суті на криміналізацію або віктимізацію, виступає населення яке найбільш піддається впливам через бідність, нестабільність у побуті і роботі, тощо. Тобто – морально і психологічно залежна від влади частина населення. Морально стабільне населення значно менше піддається впливам через наявність внутрішніх установок, наявність власних доходів для достойного рівня життя. Значно важче добитися агресивних, неадекватних проявів від населення, рівень життя якого задовольняє відповідні групи - сім'ї, колективи, об'єднання різного роду.

Стан необхідного комфорту, належний рівень життя людини і малих груп обумовлює стан емоційної стабільності і повільне реагування на загрози як стимули. У той же час, реактивні особистості та уражені негараздами групи значно частіше відчувають емоційну залежність від інформаційних стимулів, оскільки чекають відповідей на питання життєзабезпечення, вирішення проблем, попередження про загрози, зокрема, зі ЗМІ.

У 1943 році Джордж Оруелл писав: «Все здається несуттєвим, якщо бачиш головне: боротьбу народу, який поступово набуває свідомість народу з власниками, з їх оплачуваними брехунами, з їхніми прихлібателями. Питання стоїть просто. Чи пізнають люди достойне, істинно людське життя, яке сьогодні може бути забезпечене, чи їх цього не дано? Чи загонять простих людей назад у трущоби, чи це не вдасться? Сам я, може бути, без достатніх підстав, вірю, що рано чи пізно звичайна людина переможе у своїй боротьбі, і я хочу щоб це відбулося не пізніше, а раніше – скажімо, у найближчі сто років, а не у наступні десять тисячоліть» [11].

Деталізуючи це висловлювання повною мірою можна виділити те, що первинними суб'єктами маніпуляцій сучасних інформаційних складових інформаційних агресій стають саме ті, хто відчуває необхідність довести своє право на належний рівень життя – ті, хто в реалії і перспективі його не мають.

Таким чином, можна говорити про те, що *здатність ставати жертвою інформаційних впливів і втягуватися в психологічний конфлікт внаслідок маніпулятивної провокації залежить від рівня життя людини і малих груп. Отже, значно легше результативно впливати на населення, яке має низький рівень життя, ніж на населення, яке впевнене у власній стабільності.*

Поведінковий конфлікт має фактично дзеркальний зворотній вплив на елементи життєдіяльності суспільства. Він відображується на всіх сферах, починаючи від медицини, закінчуючись освітою. Поведінковий конфлікт – в цілому – хаотично може торкатися будь-яких сфер життя. Утім, його спрямування може забезпечуватися саме «керівними настановами» інформаційної складової такого конфлікту.

Безпосередньо таке віддзеркалювання відносно відповідних сфер життєдіяльності суспільства, від яких прямо залежне ведення контрзаходів, можна враховувати як стратегічну місію поведінкового конфлікту. У той же час, такі напрями керованого поведінкового конфлікту здійснюються вже безпосередньо, без урахування інформаційної складової: населенню для вчинення деструкцій у дипломатичній військовій та економічній сферах та у інформаційному просторі не потрібні інформаційні комунікації. Вони можуть носити характер безпосередньої фізичної агресії.

З наведеного вище, і, зокрема, попередніх висновків, а також наведених схем вбачається, що сучасні інформаційні агресії моделюються на підставі низки ключових компонентів, на які орієнтовані всі складові DIME-агресії, що реалізуються через інформаційну переважно складову, а саме:

- 1) аналіз і визначення уразливості (криміналізації / віктимізації) населення територій, на яку планується спрямування агресії (збирання інформації);
- 2) формування ключових позицій інформаційних впливів (інформаційна та психологічна аналітика);
- 3) визначення аудиторії, яка потенційно може стати рушійною силою поведінкового конфлікту (оцінка потенційної можливості впрова-

дження елементів криміногенезу / віктимогенезу) (статистична та соціально-психологічна аналітика баз даних);

4) розподіл впливів всіх елементів DIME-агресії через інформаційну складову на свідомість населення (виділення активних і пасивних учасників конфлікту: агресора і жертви) (соціально-психологічна та інформаційна аналітика);

5) здійснення D, M, E впливів та їх інтерпретація через інформаційну складову агресії (безпосередня реалізація DIME-агресії);

6) поведінковий конфлікт (зіткнення злочинці і жертви) – бажаний результат.

Важливим є те, що DIME-агресія не орієнтована безпосередньо на ненасильницький конфлікт, саме як доводять наведені вище дані Центру Ненасильницьких конфліктів. Конфлікти можуть лишатися у межах ненасильницьких (страйки, ходи, мітинги), а можуть переростати у агресивні дії, на які DIME-агресія могла не бути розрахована, враховуючи досвід «бархатних революцій» останніх двадцяти років.

Утім, переростання неагресивного в агресивний поведінковий конфлікт може відбуватися внаслідок, зокрема, протидії влади, міжнародних або міжконфесійних протистоянь, і повною мірою, як вже зазначалося, залежать від внутрішніх смислів і станів сторін, що протистоять одне одному у такому конфлікті.

Практично важливим є питання розуміння моделі DIME-конфлікту. В умовах інформаційного суспільства і розгалуженої мережі дистанційних комунікацій такі моделі можуть спостерігатися через ЗМІ: їх можна легко передбачати і своєчасно їх попереджувати.

Через ЗМІ, Інтернет здійснюються основні зондування і, з часом, вербалізація всіх складових агресій. Саме ЗМІ та Інтернет в умовах формування поведінкового конфлікту стають носіями і ретрансляторами всіх складових агресій (кримінальної та віктимної поведінки), і тому (саме тому!) вони мають виступати основним об'єктом моніторингу для своєчасного формування контрзаходів протидії поведінкових конфліктів в умовах асиметричної агресії.

1. Tuliakov V.A. *Vyktymolohyia (sotsyalnye y krymynolohycheskye problemy): Monohrafiia / V. O. Tuliakov– Odesa: Yurydychna literatura, 2000. – 336 s.*
2. Tuliakov V.O *Kryminolohichna viktymolohiia / V. O. Tuliakov - Odesa: Feniks, 2009.- 64 s.*
3. *Speech of General Philip M. Breedlove at Opening remarks by Supreme Allied Commander, Europe - NATO Chiefs of Defence Meeting, 23 JAN 2014 // <https://www.youtube.com/watch?v=LHT1s7tcYxk>*

4. Ovchynskiy V., Laryna E. *Povedencheskye konflikty – oruzhye zavtrashneho dnia* // *Nezavysyamaia hazeta* 18.11.2014 00:01:00 [Elektronnyi resurs] / *Rezhym dostupa: http://www.ng.ru/ng_politics/2014-11-18/15_conflict.html*
5. Nai, Dzhozef. *Hybkaia syla. Kak dobytsia uspekha v myrovoi polytyke.* -M.: Trend, 2006. – 397s.
6. Mann, S. *Chaos Theory and Strategic Thought* / S. Mann // *Parameters / Strategic Studies Institute.* — Autumn 1992. — P.62
7. *Civil Resistance and Conflict Transformation Transitions from armed to nonviolent struggle.* Edited by Véronique Dudouet. - Routledge – 2015 – 262 p.
8. *Sait Mizhnarodnogo Tsentru nenasylnytskoho konfliktu* // <http://www.nonviolent-conflict.org/>.
9. Breedlove, Phil M. *Honoring the Past, Securing the Future* [Elektronnyi resurs]// *Rezhym dostupu : <http://aco.nato.int/saceur2013/blog/honoring-the-history--securing-the-future.aspx>* - Nazva z ekranu
10. Mukhyn V. *Pobedyt, ne vstupaia v boi* // *Nezavysymoe voennoe obozreniia* 21.11.2014 00:01:00 [Elektronnyi resurs] // *Rezhym dostupa: http://nvo.ng.ru/concepts/2014-11-21/1_infowar.html* - Nazvanye s ekrana
11. George Orwell: «*Looking back on the Spanish War*», London. — 1943 [Elektronnyi resurs]// *Rezhym dostupu: http://orwell.ru/library/essays/Spanish_War/english/esw*

Savinova N.A. Behavioral Modeling conflict as an element of modern DIME-conflict: some criminological [and victimological] aspects of human vulnerability

The relevance of scientific exploration is justified by the lack of national doctrine modern evaluation models of information warfare and information mechanisms of aggression, which is an important component of the scientific basis for the formation of adequate and timely political and legal approaches and strategic means of countering such threats and influences. Of course, today they are considered the criminal justice policy and policy in the fight against crime in general. The current state of information impacts on people's minds and communities requires both scientific understanding, including a mechanism for the formation of behavioral conflict in terms of asymmetric warfare characteristic of the last quarter of XX - XXI centuries a geopolitical scale.

It is concluded that the information component DIME-aggression acts not only independent element (eg, manipulation), but the interpreter of other components such aggression, because it provides traffic information from the device to the population (in this case - the recipient) information.

Фріс П.Л.

*доктор юридичних наук,
професор, Заслужений діяч
науки і техніки України*

Fris P.L.

*Doctor of Law, Professor,
Honored Worker of Science of
Ukraine*

ДО ПИТАННЯ ПРО РІВНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Боротьба зі злочинністю передбачає, серед інших складових, і, у першу чергу, проведення в країні науково обґрунтованої кримінально-правової політики. Сучасний стан її в Україні не відповідає вимогам дня. Фактично слід вести мову про те, що в нашій країні кримінально-правова політика здійснюється на підставі тих чи інших поглядів окремих законодавців, які часто суперечать засадам кримінально-правової політики, являють собою нічим не обґрунтовані пропозиції, які часто виражають вузькогрупові інтереси або погляди окремих осіб.

Причиною такої ситуації є відсутність, у першу чергу, наявності ієрархічно побудованих і відповідним чином «наповнених» рівнів кримінально-правової політики.

У теорії кримінально-правової політики вже достатньо давно закріпилась позиція, яка була висловлена автором цих рядків щодо внутрішньодержавної її структури, яка була підтримана і іншими науковцями. У її первинному вигляді вона була сформульована наступним чином: «...можуть бути виділені наступні рівні кримінально-правової політики України: доктринальний, програмний, законодавчий, науковий, правозастосовчий та правозастосувальний.

Доктринальний рівень передбачає існування держано-політичної доктрини кримінально-правової політики. Як і будь-яка інша політика, кримінально-правова передбачає наявність стратегічного політичного бачення розвитку. Нажаль такої доктрини Україна за роки незалежності не розробила, що як наслідок, викликає відповідну непослідовність в її здійсненні прикладом чого можуть бути відомі зміни у кримінальному законодавстві.

Програмний рівень тісно пов'язаний із доктринальним і передбачає наявність чітких, як стратегічних, так і тактичних (короткотермінових) планів в галузі доктринальної розробки та регулювання правозастосувальної діяльності в сфері кримінально-правової політики.

Законодавчий рівень пов'язаний із діяльністю по розробці та прийняттю кримінально-правових актів та директивних (підзаконих) документів, що визначають застосування кримінально-правових норм та інститутів.

Науковий рівень охоплює розробку концепції кримінально-правової боротьби із злочинністю, яка здійснюється в діяльності науково-дослідних установ та окремих вчених, які розробляють цю проблематику.

Правовиконавчий рівень – найоб'ємніший, оскільки охоплює сферу дотримання кримінально-правових норм, що здійснюється переважною більшістю громадян нашої країни.

Останній рівень – *правозастосувальний*, пов'язаний із сферою застосування кримінально-правових норм та інститутів правоохоронними та судовими органами». [1, с. 15-16]

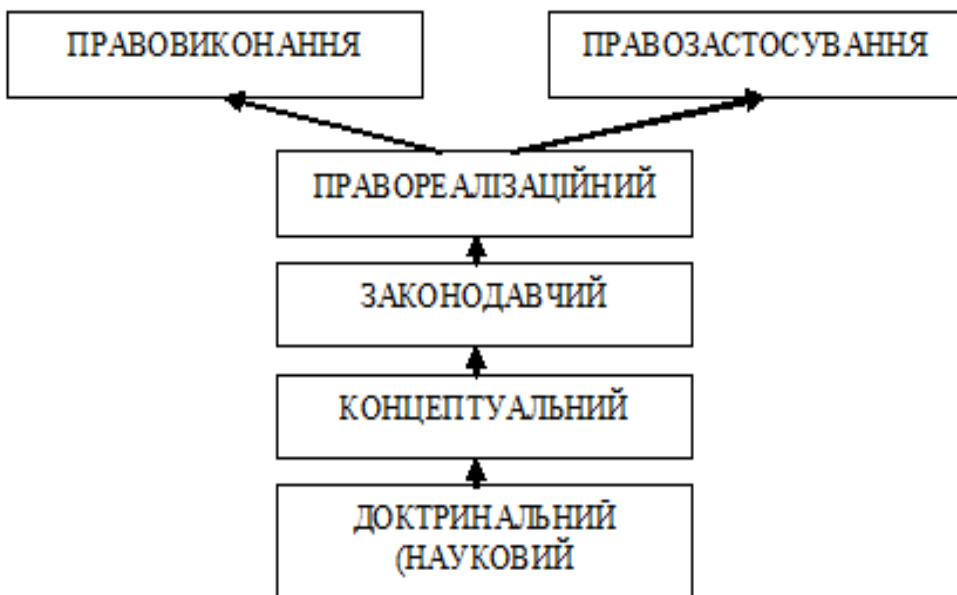
Аналіз цієї запропонованої структури, який здійснювався автором протягом останнього часу, призвів до висновку про необхідність перегляду підходів. По-перше, це пов'язано із тим, що запропонована структура рівнів не має внутрішньої логічної завершеності, яка побудована на системі підпорядкування одних рівнів іншим, коли нижні стають базою, фундаментом для інших. По друге, виникає потреба у більш чіткому визначенні окремих рівнів залежно від того навантаження, наповненості, яка їм притаманна.

Однак перед тим, як перейти до розгляду сучасного розуміння рівнів кримінально-правової політики, вбачається необхідним зупинитись на питанні тезауруса, оскільки в останні роки було висловлено з цього приводу ряд міркувань. Так, І.В. Козич пропонує користуватись для позначення цієї диференціації терміном платформи, який, на його думку, більш чітко визначає підпорядкування у цій системі. Одночасно він розширює диференціацію кримінально-правової політики, так би мовити, по горизонталі, додаючи до міжнародної, яка виділялась раніше, також загальнодержавну та регіональну [2, с. 106-108].

Запропонована І.В. Козичем диференціація по горизонталі у цілому повинна бути підтримана. Аргументація автора є науково коректна і підтверджена. Дійсно, не можна поєднувати міжнародні нормативні документи, що визначають напрями національної кримінально-правової політики з її національними джерелами. Одночасно не можна ставити знак «дорівнює» між загальнодержавними актами, що визначають кримінально-правову політику і тими, що приймаються на рівні її реалізації в регіонах.

Вбачається, що поширення терміну рівні на усі елементи структури було би науково некоректним оскільки порушувало би правила юридичної техніки, коли одним і тим самим терміном визначаються явища, що належать до різних систем. У зв'язку із цим вдається логічним залишити термін для позначення елементів вертикальної структур і застосовувати термін «платформи» для позначення системи по горизонталі.

Яка же повинна виглядати структура рівнів кримінально-правової політики. Вбачається, що вона будується на по вертикалі (з низу до гори) і включає у себе:

Доктринальний (науковий рівень) кримінально-правової політики. На момент розробки підходів до формування теорії кримінально-правової політики в українській науці, практично були відсутні наукові праці, присвячені цій проблематиці. Єдина публікація з цього приводу належить перу І. М. Даньшина та А.Ф. Зелінського мала дискусійний характер і, нажаль, залишилась малопомітною [3,]. Лише у 2005 році вийшла друком монографія А.А. Мітрофанова «Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація» [4]. За десять останніх років проблема кримінально-правової політики набула в національній правовій науці достатньої актуальності. Цій проблемі був присвячений спеціальний підрозділ у фундаментальній праці «Правова система України: історія, стан та перспективи», автором якого є В.І. Бо-

рисов [5, с. 224-239]. По цій тематиці захищені 2 дисертації на здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук (Савінова Н.А. та Марисюк К.Б.), ряд дисертацій на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук (А.С., Федорак Л. М., Козич І.В., Мнишенко Є.С.), готуються до захисту ще ряд дисертаційних праць. Одночасно проблематика кримінально-правової політики знайшла своє відображення у чисельних публікаціях у періодичній пресі та спеціалізованих збірниках наукових праць. Активно розробляють проблеми кримінально-правової політики В.І. Борисов, В.С. Зеленецький, Н.А.Савінова, К.Б. Марисюк, І.В. Козич та ряд інших дослідників.

Достатньо активна розробка на науковому рівні проблематики, що розглядається, дозволила вперше у національній правовій науці, сформулювати *доктрину кримінально-правової політики*, яка стала складовою частиною національної правової доктрини України [6, с.41-96]. Слід зазначити, що Україна спромоглася першою серед країн колишнього СРСР створити національну правову доктрину, що, як вбачається, слугуватиме більш обґрунтованому процесу розвитку національної правової системи. Доктринальний рівень будь якої науки і у тому числі науки кримінально-правової політики, утворює фундамент для розробки концепції кримінально-правової політики держави. Його значення полягає у тому, що саме на цьому рівні розробляються фундаментальні підходи до визначення змісту кримінально-правової політики, її завдань, джерел, типів, методів реалізації, та т. ін. Формулюються підходи до оцінки ефективності її основні напрями.

Концептуальний рівень кримінально-правової політики пов'язаний із розробкою та прийняттям національної концепції кримінально правової політики на відповідний період часу. Прийняття такої концепції належить до компетенції вищого законодавчого органу країни – Верховної Ради України. На превеликий жаль український законодавець не спромігся зробити того, що зробив законодавець Казахстану, розробивши та затвердивши на законодавчому рівні концепцію правової політики країни ще на період 2002-2010 років, яка була повністю реалізована у визначені строки. Значний розділ цієї Концепції був присвячений проблемі кримінально-правової політики (розд. 2.8) [7]. На її заміну було розроблено і прийнято новий програмний документ – Концепцію правової політики республіки Казахстан на період 2010-2020 рр. (кримінально-правовій політиці у ній присвячено розд. 2.8) [8]. Задля справедливості слід зазначити, що розробка і прийняття таких документів на пострадянському просторі здійснені лише у Казахстані. У Російській Федерації концепція

кримінально-правової політики розроблена Громадською палатою при Президенті РФ і має неофіційний характер [9].

В Україні окремі елементи кримінально-правової політики знайшли своє відображення у Концепції реформування кримінальної юстиції України, яка була затверджена Указом Президента України №311/2008 від 8 квітня 2008 року [10]. Зокрема у ній передбачалось введення у національне законодавство інституту кримінального проступку, подальша гуманізація кримінального законодавства та практики його застосування.

Розробка концепції кримінально-правової політики на сьогодні є найважливішим завданням, оскільки виключно на її основі, у встановлених нею межах буде можливим проведення комплексних, взаємопов'язаних і взаємоузгоджених законодавчих робіт.

Концепція кримінально-правової політики, яка є фактично стратегічним планом законодавчої діяльності, дає можливість уникнути хаосу у законодавчому процесі, прийняття непродуманих законодавчих рішень, дає можливість сконцентруватись на найважливіших питаннях кримінально-правової охорони, здійснивши «градування» за ступенем важливості та т. ін. Потреба у концептуалізації кримінально-правової політики, є однією з умов забезпечення її ефективності. Прийняття розрізнених нормативних актів не може призвести до бажаного наслідку оскільки відсутнім залишається єдиний концептуальний підхід до досягнення загальної мети – протидія злочинності по усім напрямам.

Загальна концепція кримінально-правової політики повинна визначати її задачі, цілі, принципи, методи реалізації як на загальному рівні так і в розрізі окремих напрямів. Вона повинна бути перспективною (щонайменше на 10 років) і слугувати стабільності кримінального законодавства у цілому.

Вбачається, що концепція кримінально-правової політики України структурно повинна містити розділи, які визначають, як загальні підходи до цього виду внутрішньої політики держави, так і ті, що визначають загальні підходи до політики в окремих напрямках. Так, повинні виділятися напрям кримінально-правової охорони національної безпеки, життя та здоров'я особи, прав власності та інші.

На підставі Концепції кримінально-правової політики і повинна здійснюватись реальне правотворчість і кримінально-правова політика здійснюється на законодавчому рівні.

Відсутність концепції кримінально-правової політики вкрай негативно впливає на законотворчий процес у сфері кримінально-правової відповідальності. Почнемо з того, що Кримінальний кодекс України 2001 року

не виправдав надій, що на нього покладалися. Замість того, щоб створити маленький, але жорсткий закон про кримінальну відповідальність, законодавець фактично залишився на позиціях КК 1960 р., який був створений тими, чия правова позиція формувалась на ідеях недоброї пам'яті А.Я. Вишинського. Так, звичайно, КК 1960 р. був позбавлений найбільш одіозних положень сталінського КК 1927 року, однак був створений за принципом «забороняй як можна більше»! За роки свого існування КК 1927 р. взагалі перетворився у монстра. Здавалось би слід звузити кримінальну репресію у новому КК, здійснити його гуманізацію. Нажаль, цього не відбулось. Незначні кроки які були здійснені Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 року, абсолютно не виправили положення [11]. Симптоматично, що цей закон було прийнято через тиждень після затвердження Концепції реформування кримінальної юстиції України і, здавалось, що це реформування почалось. Однак, очікування виявились не виправданими¹. За сім років у кримінальному законодавстві не було зроблено реального кроку по обмеженню репресії – не запроваджено інститут кримінального проступку і це навіть при тому, що КПК України передбачає спеціальний розділ, що регулює кримінально-процесуальну діяльність відносно цих кримінальних правопорушень. Поруч з цим обсяги репресії постійно збільшуються. Не будемо відносити до них тих новел, які викликані фактичною агресією Російської Федерації проти України і необхідністю у зв'язку із цим посилити кримінально-правову охорону національної безпеки, відповідальність за сепаратистські та терористичні дії. Це виправдано. Однак поруч із цим законодавці вносять не виправдані нічим, необгрунтовані пропозиції щодо встановлення відповідальності за дії, які аж ніяким чином не можна криміналізувати з тих чи інших причин (н-д, про встановлення відповідальності за проведення собачих боїв і це при наявності у КК складу злочину, передбаченого ст. 299 «Жорстоке поводження з тваринами», встановлення відповідальності за викрадення каналізаційних люків, при наявності загальної норми про крадіжку та т. ін.). Це свідчить про надзвичайно низький рівень правової освіти законодавців і, можливо, про лобювання ними чийхось інтересів.

¹ Так само не виправдались надії щодо прийнятого Кримінального процесуального кодексу який суттєво з одного боку ускладнив кримінальну процесуальну діяльність, вніс суперечності у взаємовідносини між її суб'єктами, а з другого звузив її демократичні засади.

Наступним рівнем кримінально-правової політики є *правореалізаційний* рівень. Попередня рівнева схема його не виділяла. Однак, вбачається, що саме він є фінальним рівнем, так би мовити, квінтесенцією усієї кримінально-правової політики. Він, у свою чергу, включає у себе два елементи – правовиконання і правозастосування. Вони не утворюють самостійних рівнів, оскільки являють собою «сторони однієї медалі» - види реалізації кримінального закону. Для їх позначення застосуємо термін запропонований І.В. Козичем – платформи.

Правовиконання. Фактично ця площина включає у себе три елементи – правовиконання у прямому змісті цього терміну, дотримання та використання правових норм.

Правовиконання у прямому змісті цього терміну являє собою активні дії суб'єкта, пов'язані з перетворенням у життя зобов'язуючих приписів. Це відноситься до різних органів держави і службових осіб державних та недержавних організацій, оскільки багато з них створюються і діють, насамперед, для виконання норм права.

Праводотримання – являє собою площину на якій суб'єктом здійснюється виконання дій визначених у зобов'язуючих нормах права. Фактично воно являє собою пасивне утримання суб'єкта від вчинення дій, що знаходяться під забороною. Держава, поклавши конкретну обов'язок на різних суб'єктів суспільних відносин вправі вимагати дотримання цих приписів від суб'єктів, а в необхідних випадках примушувати їх до цього під страхом застосування покарання.

Площина правовикористання – являє собою реалізацію суб'єктом наданих йому прав. Кримінальне законодавство визначає ряд діянь, які ззовні подібні на злочини, але реально не утворюють суспільної небезпеки (н-д, необхідна оборона, затримання злочинця та т. ін.), а також повноваження суб'єктів кримінальних правовідносин в різних ситуаціях (н-д, право на умовно-дострокове звільнення та ін.)

Правозастосування являє собою діяльність органів кримінальної юстиції та суду по застосуванню кримінально-правових норм. Фактично саме ця діяльність перебуває на поверхні і суспільна правосвідомість саме по ній дає оцінку кримінально-правовій політиці (а також і деяким іншим складовим політики у сфері боротьби зі злочинністю – кримінальній процесуальній та кримінально-виконавчій).

Запропонована у цій публікації переосмислена структура внутрішніх рівнів кримінально-правової політики дасть можливість для більш глибокого аналізу окремих з них з метою вдосконалення кримінально-правової політики держави.

1. Fris P.L. «Kryminalno-pravova polityka Ukrainskoi derzhavy: teoretychni, istorychni ta pravovi problemy» – / Fris Pavlo Lvovych – Kyiv: ATIKA, 2005. – 329 s.
2. Kozych I.V. Kryminalno-pravova polityka v sferi protydii zlochynam, shcho vchyniautsia iz zastosuvanniam nasylstva : dys. kand. jur. nauk : 12.00.08 / Kozych Ihor Vasylovych – Lvivskiy derzhavnyi universytet vnurishnikh sprav, 2012. S.106-109 – 217 s.
3. Danshyn I. M., Zelinskiy A. F. Kryminalna polityka: za i proty. // Pravo Ukrainy. – 1992. - №8 – S. 29-31.
4. Mytrofanov A. A. Osnovni napriamky kryminalno-pravovoi polityky v Ukraini: formuvannia ta realizatsiia. – Odesa, 2004. – 132 s.
5. Pravova systema Ukrainy: istoriia, stan ta perspektyvy. T.5 Kryminalno-pravovi nauky. Aktualni problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini / [V. V. Stashys, V. I. Borysov, Yu. V. Baulin ta in.]. – Kharkiv: Pravo, 2008. – 840 s.
6. Pravova doktryna Ukrainy : u 5 t. T. 5 Kryminalno-pravovi nauky v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy rozvytku / [V. Ya. Tatsii, V. I. Borysov, V. I. Batyrhareieva ta in.]. – Kharkiv: Pravo, 2013. – 1240 s.
7. Kontseptsyia pravovoi polytyky Respublyky Kazakhstan na 2002 – 2010 hh. [Elektronnyi resurs] // Ofitsiyniy sait posolstva Respublyky Kazakhstan v Kyrhyzskii Respublitsi. – 2002. – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=02392&all=all>.
8. Kontseptsyia pravovoi polytyky Respublyky Kazakhstan na 2010 - 2020 hh. [Elektronnyi resurs] // Ofitsiyniy sait posolstva Respublyky Kazakhstan v Kyrhyzskii Respublitsi. – 2009. – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=04450&uro=17001>.
9. Kontseptsyia uholovno-pravovoi polytyky Rossyiskoi Federatsyy [Elektronnyi resurs] // Obshchestvennaia palata pry Prezydente Rossyiskoi Federatsyy. – 2010. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.oprf.ru/ru/discussions/1389/newsitem/17889?PHPSESSID=j2mht60ic30dnu6b01000ctku1>.
10. Kontseptsiiia reformuvannia kryminalnoi yustytsii Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Verkhovna Rada Ukrainy. – 2008. – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.
11. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalno-protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo humanizatsii kryminalnoi vidpovidalnosti [Elektronnyi resurs] // Verkhovna Rada Ukrainy. – 2008. – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270-17>.

Фріс П.Л. До питання про рівні кримінально-правової політики України

В статті розглядаються питання рівневої структури кримінально-правової політики України. При цьому під кутом зору критичного аналізу запропонованої автором раніше системи цих рівнів формулюється сучасне її бачення.

Висловлюється точка зору, що рівнева система кримінально-правової політики являє собою структуру яка складається з доктринального (наукового), концептуального, законодавчого та правореалізаційного рівнів. Останній з них у свою чергу поділяється на два підрівні – правовиконавчий та правозастосовчий.

Усі зазначені рівні перебувають у відповідній жорсткій ієрархічній залежності коли нижні стають базою для вищих, обумовлюючи їх межі та порядок реалізації.

Дається визначення кожному зі структурних рівнів, аналізується його сучасний стан та перспективи розвитку.

Фріс П.Л. К вопросу об уровнях уголовно-правовой политики Украины

В статье рассматриваются вопросы уровневой структуры уголовно-правовой политики Украины. При этом с точки зрения критического анализа предложенной автором ранее системы этих уровней формулируется современное ее видение.

Высказывается точка зрения, что уровневая система уголовно-правовой политики представляет собой структуру, которая состоит из доктринального (научного), концептуального, законодательного и правореализационного уровней. Последний из них в свою очередь делится на два подуровня - правовиконавчий и правоприменительный.

Все указанные уровни находятся в соответствующей жесткой иерархической зависимости когда нижние становятся базой для высших, обуславливая их границы и порядок реализации.

Дается определение каждому из структурных уровней, анализируется его современное состояние и перспективы развития.

Fris P.L. On the level of criminal-legal policy of Ukraine

This article discusses the level structure of criminal legal policy of Ukraine. At the same time in terms of critical analysis proposed earlier by the author of these levels is formulated its vision of modern.

It expresses the view that the level system of penal policy is a structure that consists of doctrinal (scientific), conceptual, legislative and pravorealizatsiyного levels. The last of these, in turn, is divided into two sub-levels - pravovikonavchy and enforcement.

All these levels are in accordance rigid hierarchical dependence when the bottom becomes the basis for the higher, causing their borders and the implementation of the order.

The author defines each of the structural levels, analyzes the current state and development prospects.

Харченко В.Б.

*Харківський національний
університет внутрішніх
справ, завідувач кафедри
кримінально-правових
дисциплін, д.ю.н., доцент*

Kharchenko V.B.

*Kharkiv National University
of Internal Affairs, Head of
criminal subjects chair, Doctor
of Law, Associate Professor*

ОХОРОНА ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ЗАХИСТ ПРАВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АБО ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ НА ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ ТА МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Існування сучасної культури та матеріального виробництва неможливе без результатів творчої діяльності людини, законодавчого врегулювання прав інтелектуальної власності та належного забезпечення охорони прав на такі нематеріальні об'єкти від їх порушення. Визначаючи вагомість результатів інтелектуальної діяльності, філософ Карл Поппер пропонував уявити, що уся економічна система, включаючи промисловість та соціальні організації, знищена, але технічні та наукові знання збереглися неушкодженими. У цьому випадку людству знадобилося б не так багато часу для відновлення індустрії (хоча і не у повному обсязі та з деякими втратами). Але якщо уявити, що всі знання людства зникли, а матеріальні речі збереглися, то це є рівнозначним розселенню дикого племені у високоіндустріальній, але покинутій його мешканцями країні. Зазначене, на його думку, скоріш за все призвело би до повного зникнення будь-якого відлуння цивілізації.

Якщо зробити ретроспективу розвитку нашої держави, то у 1990 році Україна була однією з самих високотехнологічних, а за кількістю наукових інститутів та установ перевершувала всі країни світу (щодо України велася окрема статистика як самостійного члена ООН). Не зважаючи на суттєве відставання у рівні життя, за якістю життя, яке визначає освіта, медична допомога, наявність житла, доступність роботи тощо, Україна займала 10 місце в світі, опереджаючи навіть США.

Безумовно, що перші роки незалежності України економічний спад та політична нестабільність не кращим чином вплинули як на науковий

потенціал нашої країни, так і на розвиток ринку об'єктів права інтелектуальної власності. Негативну роль у розвитку зазначеного напрямку наприкінці минулого століття зіграла доступність майже за безцінь іноземних інтелектуальних продуктів (переважно вироблених у США або країнах Західної Європи). Безумовно, дуже гарно сидіти вдома та використовувати (споживати) найкращі зразки творчих досягнень американських або європейських володільців прав інтелектуальної власності, особливо в умовах, коли особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права щодо цих об'єктів права інтелектуальної власності, занадто не виявляють своєї стурбованості стосовно таких порушень. Крім того, хто буде провадити інтелектуальну діяльність, витратити власні або державні кошти на створення відповідних програмних продуктів, фільмів, музики та інших творів, якщо найкращі світові примірники таких творів доступні цілком безкоштовно та вільно для будь-якого громадянина чи юридичної особи?

Тому до початку XXI століття в Україні майже ніхто не переймався порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності, а тим поодиноким дослідникам цієї проблематики заперечували, що зазначене питання не є на часі, а більш актуальними та злободенними є інші напрями здійснення державної політики. Водночас, саме наприкінці XX століття (аж до початку XXI століття) на теренах України втілювався у життя один із найбільш поширених маркетингових ходів. Перші майже 10 років з моменту проголошення незалежності Україною іноземні володільці прав на об'єкти інтелектуальної власності (здебільшого американських компаній-виробників інтелектуального контенту) начебто не звертали жодної уваги на піратство своїх продуктів. Така політика знайшла «підтримку» та «розуміння» і з боку населення України, адже, по-перше, «залізна завіса» часів СРСР зруйнована, іноземці (особливо громадяни США) є найкращими партнерами, ми допускаємо їх до колишніх радянських секретів, знищуємо озброєння, відмовляємося від ядерного статусу нашої держави, а вони у відповідь долучають нас (громадян України) до світової культури та інших світових надбань, яких ми були вимушено позбавлені за часів СРСР.

Велику роль у поширенні в Україні інтелектуального піратства зіграв також характер об'єктів права інтелектуальної власності як нематеріальних об'єктів, тобто таких, що не витрачаються, не псуються та не мають амортизаційних затрат. Перегляд фільму, прослуховування музики або використання комп'ютерної програми не призводять до прямих втрат володільців прав інтелектуальної власності, а раз так, – то і не спричи-

няють їм шкоду. Не можна нехтувати і особливостями пострадянського менталітету населення України. Відоме з часів СРСР ставлення до всього державного як до особистого та сприйняття усіх оточуючих як певного «товариства» призвели до швидкого звикання до «халявного» використання результатів чужої інтелектуальної діяльності не тільки населення України, а й використання піратського контенту у всіх сферах життя суспільства (господарській, науковій та освітянській діяльності, функціонування органів влади та місцевого самоврядування і навіть сфери забезпечення національної безпеки).

Але у 2001 році ситуація кардинально змінилася. Міжнародний альянс інтелектуальної власності (International Intellectual Property Alliance (ІПА) вніс Україну до «Special 301» List) і наша країна відразу ж потрапила до Priority Watch List, а у 2002 році отримала статус «Priority Foreign Country» – стала єдиною країною світу № 1 з інтелектуального піратства. Україна, яка на той час вже остаточно зруйнувала інтелектуальні напрацювання часів СРСР, але не зробила жодного кроку на шляху інноваційного розвитку своєї економічної, культурної, соціальної та наукової сфери, опинилася в залежності від ІПА та «Special 301» List.

Для розуміння складності ситуації, що утворилася на той час в Україні, необхідно визначитися с функціями ІПА та наслідками ранжування країн у «Special 301» List цієї організації. International Intellectual Property Alliance заснований у 1984 році для представництва галузей, пов'язаних з авторським правом, в уряді США. Він об'єднує близько 2000 американських компаній-виробників ділового та розважального програмного забезпечення, фільмів, телепередач, музики, книг і журналів. На основі інформації, яка отримується від таких компаній, провадиться моніторинг порушень прав інтелектуальної власності американських «інтелектуальних» корпорацій у зарубіжних країнах і, відповідно до розділу № 301 Закону про торгівлю США, виробляються пропозиції Президентові США про застосування санкцій проти країн-порушників. ІПА є неурядовою організацією, але враховуючи видатною внесок в економіку США американських компаній-членів цього альянсу (близько 6 % ВВП США), її рекомендації уряду США, як правило, виконуються негайно.

У 2001–2005 роках, коли наслідком включення нашої країни до «Special 301» List стало застосування американською стороною жорстких економічних санкцій, що істотно обмежило доступ на ринок США провідних товарів українського експорту (металургійної та хімічної продукції, виробів легкої промисловості та аграрного сектору), а тільки прямі втрати України становили близько 500 млн. доларів США.

У 2006 році вказаний «пріоритетний» статус з України було знято і вона була переміщена навіть не в Priority Watch List, а в простий список спостереження – Watch List, де знаходяться вже цілком «пристойні» за рівнем інтелектуального піратства країни. Офіційно зазначалося, що такі зміни обумовлені «значним зниженням» рівня порушення прав інтелектуальної власності в Україні. Але фактично показники рівня таких порушень у вказаний період змінилися тільки на 7 % та знаходилися майже в межах статистичної похибки. Тому необхідно вважати, що такі зміни у «пріоритетному» статусі України не були наслідком будь-якими об'єктивних змін на краще у питаннях забезпечення охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності американських компаній, а повністю залежали від політичної мотивації та були обумовлені політичною ситуацією в нашій державі 2004 та 2005 років.

Водночас, 16 жовтня 2012 року в Україні був прийнятий Закон «Про державну підтримку індустрії програмної продукції», спрямований на формування в нашій державі сприятливих умов розвитку індустрії програмної продукції, утворення високопродуктивних робочих місць, залучення інвестицій, збільшення обсягів випуску високотехнологічної продукції, стимулювання наукомісткого експорту та імпортозаміщення, реалізацію науково-технічного потенціалу України.

Наслідком такої державної політики вже у першому півріччі 2013 року стало суттєве зростання кількості суб'єктів господарювання, що визначали видом своєї діяльності сферу інформаційних технологій (було зареєстровано майже 5400 нових суб'єктів). Тільки комп'ютерне програмування здійснювали 226 знов утворених юридичних осіб та 3652 фізичні особи-підприємці. 40 % ІТ-фахівців здійснювали свою діяльність у місті Києві, 19 % – у Харкові, 16 % – у Львові, 7 % – у Дніпропетровську і 4 % в Одесі. Протягом трьох кварталів 2013 року обсяги капітальних інвестицій за цим видом економічної діяльності становили 450,7 млн. грн. За результатами 2013 року в Україні було реалізовано інформаційних послуг та послуг з комп'ютерного програмування на загальну суму 1 млрд. 618,8 млн. грн. У першому кварталі 2014 року обсяг реалізованих послуг у цій сфері збільшився на 17,5 % та склав 11,4 млрд. грн. За оцінками Світового банку, до 2015 року Україна могла посідати шосте місце в світі за обсягами ІТ-експорту, який вбачався одним з ключових джерел надходження коштів до бюджету України.

Не склалося. У 2013 році Україна знов була включена до «Special 301» List та набула статусу «пріоритетної іноземної країни» на тій підставі, що в нашій державі «суттєво погіршилася» ситуація з охороною

прав на об'єкти інтелектуальної власності, має місце високий рівень піратства в мережі Інтернет та використання неліцензійного програмного забезпечення як урядовими, так і приватними установами, що призвело до спричинення американським компаніям-виробникам значної шкоди. Інформація Державної служби інтелектуальної власності, що тільки протягом чотирьох місяців 2013 року (з 1 січня до 1 травня) відкрито 316 кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з недотриманням прав інтелектуальної власності: 104 кримінальні провадження за фактами порушення авторського та суміжних прав, 131 – за фактами незаконного обігу дисків для лазерних систем зчитування, 75 – за фактами незаконного використання знаків для товарів і послуг та 6 – за фактами порушення прав на об'єкти промислової власності, жодним чином не вплинуло на рішення уряду США.

Але вже у квітні 2014 року, коли за оцінками International Data Corporation (IDC) внаслідок втрати Криму, війни на Донбасі, банківської кризи, жорстких вимог МВФ та, особливо, різкого падіння гривні, сумарний ІТ-бюджет ключового бізнесу впав в Україні на 40 %, а за рівнем споживання програмного забезпечення та ІТ-послуг наша держава опинилася далеко в аутсайдерах і посіла місце на одному рівні з Пакистаном і Нігерією, офіс торгового представництва США вирішив виключити Україну з «Special 301» List, не присвоювати їй будь-якого статусу і не вживати додаткових заходів. При цьому представники ІПА наголосили на тому, що «...претензії щодо непрозорості збору авторських відрахувань в Україні, використання неліцензійного програмного забезпечення державними органами, а також масштабів поширеності піратства в країні і далі лишаються актуальними». Водночас, політичні мотиви прийняття такого рішення урядом США навіть не приховуються.

На нашу думку, загальнозрозумілим також є і та обставина, що суттєве озлидніння населення України неминуче призводить та буде призводити у подальшому до значного (грандіозного) збільшення кількості порушень прав на об'єкти інтелектуальної власності, адже виключні майнові права та такі об'єкти як правило належать іноземним особам або транснаціональним корпораціям, а на їх цінову політику не впливають ті процеси, що відбуваються в нашій державі. За таких умов, керівництво International Intellectual Property Alliance, як й інших схожих об'єднань (International Data Corporation (IDC), Business Software Alliance (BSA) та ін.), не можуть не розуміти неминуче зростання на теренах України збитків іноземним виробникам програмного забезпечення, фільмів, теле-

передач, музики, книг та журналів. Але разом з тим достатньо спокійно реагують на процеси, що на сьогодні відбуваються в нашій державі.

Майже одночасно з цією подією, американський уряд разом із посольством України в США висунули ініціативу з організації ІТ-аутсорсингу, що дасть можливість американським і європейським компаніям вести бізнес дистанційно за допомогою мережі Інтернет. Начебто гарна ініціатива, але за незрозумілою для багатьох пересічних громадян назвою «ІТ-аутсорсинг» мається на увазі програмування на замовлення для закордонного клієнта, тобто так зване офшорне програмування. На відміну від авторського програмування, коли виключні майнові права інтелектуальної власності залишаються в Україні і слугують подальшому розвитку як цієї важливої галузі, так і економіки нашої держави в цілому, офшорне програмування здійснюється українськими фахівцями в інтересах іноземного замовника та в інтересах іншої країни, тобто ставить на меті розвиток іншої держави та її економіки.

Начебто «ну, і нехай». Але слід зауважити, що такі фахівці здобули відповідну освіту та професійні навички як правило за рахунок нашої держави, відповідні податки замовник сплачує за місцем своєї реєстрації (за межами України), заробітна плата українським фахівцям сплачується шляхом перерахування відповідних коштів на їх рахунок без сплати будь-яких податків до бюджету України (у такому собі електронному конверті), ІТ-фахівці залишаються на території України та користуються відповідними пільгами чи привілеями (наприклад, пільгами на оплату ЖКП), мають право на пенсію за віком, що забезпечується коштами пенсійного фонду України, тощо. Тобто прибутки або вигоду від діяльності таких офшорних фахівців отримує замовник та країна, що організувала ІТ-аутсорсинг, а Україна бере на себе витрати щодо підготовки та утримання такої особи.

Крім того, за умов досягнення відповідного рівня підготовки та професійних навичок, такі висококваліфіковані спеціалісти зазвичай виїжджають за межі нашої країни назавжди, що призводить до «втрати мозків». Враховуючи, що тільки в Європейському союзі кількість ІТ-вакансій зростає щороку на 100 тис і у цій сфері до 2015 року в ЄС може утворитися 900 тис відкритих вакансій через гостру нестачу кваліфікованих спеціалістів з інформаційних технологій, перспективи авторського програмування в Україні та інноваційного напрямку економіки нашої держави здаються нам дуже неясними.

Викладене дозволяю констатувати, що справжньою метою існування неурядових об'єднань володільців прав на об'єкти інтелектуальної влас-

ності не є протидія порушенням цих прав в інших країнах та відповідна моніторингова діяльність, а заходи впливу, що запроваджують уряди цих країн за поданням таких об'єднань, не мають нічого спільного з рівнем дотримання або порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Принаймні стосовно України, застосування відповідних обмежень та санкцій за порушення виключних майнових прав інтелектуальної власності компаній-виробників програмного забезпечення, фільмів, телепередач, музики, книг та журналів здійснюється з метою впливу на зовнішню або внутрішню політику країни, а також позбавлення її потенційної можливості утворювати конкуренцію на ринку об'єктів права інтелектуальної власності.

Також можна стверджувати, що сучасна державна економічна політика України перешкоджає інноваційному вектору розвитку нашої держави, офшорне програмування (ІТ-аутсорсинг) не вирішує жодної з проблем, що стоять зараз на часі, а відповідні галузі повинні бути терміново переорієнтовано на авторське програмування та створення інших інтелектуальних продуктів, що дозволить зайняти нашій державі відповідне місце на світовому ринку створення, використання та забезпечення охорони об'єктів права інтелектуальної власності.

Харченко В.Б. Охорона прав інтелектуальної власності: захист прав на результати творчої діяльності або засіб політичного впливу на державну політику та механізм здійснення недобросовісної конкуренції

Існування сучасної культури та матеріального виробництва неможливе без результатів творчої діяльності людини, законодавчого врегулювання прав інтелектуальної власності та належного забезпечення охорони прав на такі нематеріальні об'єкти від їх порушення.

Так, у даній статті подається аналіз історичного розрізу в питанні захисту прав на результати творчої діяльності та засобів політичного впливу на державну політику.

Автор констатує, що справжньою метою існування неурядових об'єднань володільців прав на об'єкти інтелектуальної власності не є протидія порушенням цих прав в інших країнах та відповідна моніторингова діяльність, а заходи впливу, що запроваджують уряди цих країн за поданням таких об'єднань, не мають нічого спільного з рівнем дотримання або порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності.

В результаті проведеного дослідження автор стверджує, що сучасна державна економічна політика України перешкоджає інноваційному вектору розвитку нашої держави, офшорне програмування не вирішує жодної з проблем, що стоять зараз на часі, а відповідні галузі повинні бути терміново переорієнтовано на авторське програмування та створення інших інтелектуальних продуктів, що дозволить зайняти нашій державі відповідне місце на світовому ринку ство-

рення, використання та забезпечення охорони об'єктів права інтелектуальної власності.

Харченко В.Б. Охрана прав интеллектуальной собственности: защита прав на результаты творческой деятельности или средство политического влияния на государственную политику и механизм осуществления недобросовестной конкуренции

Существование современной культуры и материального производства невозможно без результатов творческой деятельности человека, законодательного урегулирования прав интеллектуальной собственности и надлежащего обеспечения охраны прав на такие нематериальные объекты от их нарушения.

Так, в данной статье дается анализ исторического разреза в вопросе защиты прав на результаты творческой деятельности и средств политического влияния на государственную политику.

Автор констатирует, что настоящей целью существования неправительственных объединений владельцев прав на объекты интеллектуальной собственности не является противодействие нарушениям этих прав в других странах и соответствующая мониторинговая деятельность, а меры воздействия, вводящие правительства этих стран по представлению таких объединений, а не имеют ничего общего с уровнем соблюдения или нарушение прав на объекты интеллектуальной собственности.

В результате проведенного исследования автор утверждает, что современная государственная экономическая политика Украины препятствует инновационному вектору развития нашего государства, оффшорное программирование не решает ни одной из проблем, стоящих сейчас актуально, а соответствующие отрасли должны быть срочно переориентирована на авторское программирования и создания других интеллектуальных продуктов, что позволит занять нашем государстве соответствующее место на мировом рынке создания, использования и обеспечения охраны объектов права интеллектуальной собственности.

Kharchenko V.B. Protection of intellectual property protection of the rights to the results of creative activity or means of political influence on government policy and mechanism of unfair competition

The existence of modern culture and material production is impossible without the results of human creativity, legislative regulation of intellectual property rights and ensuring proper protection of rights to intangible objects from their violation.

So, in this article gives a historical analysis of the section in question protection of the results of creative activity and means of political influence on government policy.

The author notes that the real purpose of the existence of non-governmental associations of holders of intellectual property is not a violation of the rights of opposition in other countries and related monitoring activities and enforcement actions that implement these governments on the submission of such associations do not have nothing to do with the level of observance or violation of intellectual property.

The study author argues that the current government's economic policy of Ukraine hinders innovation vector of development of our state, offshore programming does not solve any of the problems that are now on the agenda and relevant industry should be urgently refocused on the author's programming and other intellectual products, which will allow our country to occupy an appropriate place in the world market creation, use and protection of intellectual property rights.

Хатеневич Т.Г.

*Доцент, кандидат
юридических наук, доцент
кафедры уголовного права и
криминологии Гродненского
государственного
университета имени Янки*

Купалы

Hatenevich T.G.

*Associate Professor,
PhD, Associate Professor
of Criminal Law and
Criminology, Hrodno State
University named after Yanka
Kupala*

ОХРАНА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ: ПРЕДЕЛЫ ЗАПРЕТИТЕЛЬНОГО УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

В Уголовном кодексе Республики Беларусь преступления против экологической безопасности и природной среды объединены в главе 26 «Преступления против экологической безопасности и природной среды», которая является структурным элементом раздела IX «Преступления против общественной безопасности». Впервые целостно в одном структурном подразделении Уголовного кодекса криминализованы деяния, направленные на нарушение экологической безопасности, а также общественно-опасные деяния, причиняющие вред природной среде. Всего в главе 26 УК объединены 23 статьи.

Нормы главы совершенствовались в течение пятнадцати лет действия кодекса, однако нельзя признать большой динамизм изменений и дополнений в данном структурном подразделении по сравнению с другими главами уголовного закона. Изменения вносились девятью Законами от 24.06.2002 № 112-З, 22.07.2003 № 227-З, 19.07.2005 № 42-З, 18.05.2007 № 231-З, 03.12.2007 № 288-З, от 28.12.2009 № 98-З, от 27.12.2010 № 223-З, 24.10.2014 № 197-З, 05.01.2015 № 241-З. Изменения перетерпели 20 статей главы и примечания к главе. По одному разу изменялись редакции статей 265, 268, 270, 271, 272, 273, 276, 277, 282-1, 284 УК. Два раза – редакции статей 263, 264, 274, 278 УК. Три раза вносились изменения в ст. 269 «Порча земель», 275 «Загрязнение леса», 280 «Нарушение правил, установленных для борьбы с сорной растительностью, болезнями и вредителями растений», 282 «Незаконная охота», ст. 283 «Нарушение правил охраны рыбы и других водных животных» УК. Четыре раза – в ст. 281 «Незаконная добыча рыбы или других водных животных» УК.

Без изменений остались статьи 266, 267 279 УК. Следует отметить, что в 2014 г. глава 24 УК была дополнена статьей 282-1 «Незаконные перемещение (транспортировка) или разделка диких животных».

Основанием криминализации всех преступлений, включенных в главу 26, выступает их общественная опасность, т. е. объективное свойство деяния причинять существенный вред общественным отношениям или создавать угрозу причинения такого вреда. При этом общественная опасность всех криминализируемых деяний, посягающих на экологическую безопасность человеческого обитания, должна быть достаточной и существенной, чтобы деяние было признано преступным.

Конституционно-правовым основанием установления системы уголовно-правового запрета на общественно-опасные деяния против экологической безопасности и природной среды является статья 46 Конституции Республики Беларусь, определяющая право на благоприятную окружающую среду и на возмещение вреда, причиненного нарушением этого права. Государство осуществляет контроль за рациональным использованием природных ресурсов в целях защиты и улучшения условий жизни, а также охраны и восстановления окружающей среды. Осуществляя охранительную функцию, государство устанавливает уголовно-правовой запрет на деяния, угрожающие или причиняющие вред окружающей среде, нарушающие права и законные интересы человека на благоприятную окружающую среду, под угрозой наказания и уголовной ответственности. В сферу уголовно-правового регулирования попадают наиболее общественно-опасные деяния.

Международно-правовым основанием запретительных норм, предусмотренных в главе 26 УК, являются нормы международного права, определяющие стандарты и правила в деле сохранения и улучшения окружающей человека среды (например, Декларация конференции ООН по проблемам окружающей человека среды, принята Конференцией ООН по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 1972 г., Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию, принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 г., Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию, принята на Всемирной встрече на высшем уровне по устойчивому развитию, Йоханнесбург, Южная Африка, 26 августа — 4 сентября 2002 г. и др.).

Указанные и другие причины образуют причинный комплекс, обуславливающий введение уголовно-правового запрета. Криминализация также должна проводиться с учетом прикладных принципов крими-

нализации, в соответствии с которыми устанавливается необходимый и эффективный уголовно-правовой запрет. Единства в науке уголовного права относительно принципов криминализации нет. Но ряд принципов называется неизменно в различных авторских системах. Это принцип достаточности общественной опасности, принцип относительной распространенности криминализируемых деяний, принцип возможности позитивного воздействия уголовно-правовой нормы на общественно-опасное поведение, принцип преобладания позитивных последствий в криминализации, принцип неизбыточности уголовно-правового запрета, принцип своевременности криминализации [7, с. 23].

Введение в систему уголовного закона широкого перечня преступлений против экологической безопасности и природной среды в науке уголовного права сопровождается классификацией таких преступлений в целях упорядочения изучения их признаков и дальнейшего совершенствования норм, их устанавливающих. А. И. Лукашов систему преступлений против экологической безопасности и природной среды в своих исследованиях представляет тремя группами преступлений [6, с. 408]. Это, во-первых, преступления против порядка, обеспечивающего экологическую безопасность окружающей среды: ст. 265 «Нарушение требований экологической безопасности», ст. 266 «Прием в эксплуатацию экологически опасных объектов», ст. 278 «Нарушение правил безопасности при обращении с экологически опасными веществами и отходами», ст. 279 «Нарушение правил безопасности при обращении с микробиологическими, другими биологическими агентами или токсинами», ст. 280 «Нарушение правил, установленных для борьбы с сорной растительностью, болезнями и вредителями растений» УК. Вторая группа представлена преступлениями против порядка деятельности, осуществляемой в связи с загрязнением окружающей среды: ст. 267 «Непринятие мер по ликвидации последствий нарушений экологического законодательства», ст. 268 «Соккрытие или умышленное искажение сведений о загрязнении окружающей среды» УК. Преступления против экологической безопасности особо охраняемых природных объектов относятся к третьей группе и представлены умышленным уничтожением либо повреждением особо охраняемых природных объектов (ст. 263), нарушением режима особо охраняемых природных территорий и объектов (ст. 264). К третьей группе преступлений против экологической безопасности А. И. Лукашов также относит преступления против экологической безопасности иных природных объектов: земель (ст. 269 «Порча земель», ст. 270 «Уничтожение или повреждение торфяников»), недр ст. 271 «Нарушение правил

охраны недр»), вод (ст. 272 «Загрязнение либо засорение вод», ст. 273 «Нарушение правил водопользования»), атмосферы (ст. 274 «Загрязнение атмосферы»), растительного мира (ст. 275 «Загрязнение леса», ст. 276 «Уничтожение или повреждение леса по неосторожности», ст. 277 «Незаконная порубка деревьев и кустарников»), животного мира (ст. 281 «Незаконная добыча рыбы или водных животных», ст. 282 «Незаконная охота», ст. 2823 «Нарушение правил охраны рыбных ресурсов и водных животных», ст. 284 «Нарушение ветеринарных правил»). При этом автор не называет критерий объединения указанных преступлений в группы.

Юридической наукой разработаны и другие классификации так называемых «экологических преступлений». В зависимости от вида экологического преступления, в зависимости от непосредственного объекта они подразделяются, например, на общие виды экологических преступлений (преступления, посягающие на природу в целом), специальные экологические преступления (преступления против отдельных компонентов природы) [1, с. 23]. В. В. Марчук разделяет экологические преступления по непосредственному объекту на преступления против экологической безопасности, преступления против неживой природы, преступления против растительного мира, преступления против животного мира [5, с. 454–455].

В соответствии с правилами ст. 12 УК Республики Беларусь экологические преступления относятся, как правило, к преступлениям, не представляющим большой общественной опасности или менее тяжким преступлениям. Всего в главе 26 УК сконструировано сорок семь составов преступлений, включая квалифицированные и особо квалифицированные составы. Среди них насчитывается восемь составов преступлений, характеризующихся как тяжкие преступления. Это нарушение требований экологической безопасности (ч. 1 ст. 265), прием в эксплуатацию экологически опасных объектов (ч. 1 ст. 266), непринятие мер по ликвидации последствий нарушений экологического законодательства (ч. 2 ст. 267), сокрытие либо умышленное искажение сведений о загрязнении окружающей среды (ч. 2 ст. 268), загрязнение либо засорение вод (ч. 3 ст. 272), загрязнение атмосферного воздуха (ч. 3 ст. 274), нарушение правил безопасности при обращении с генно-инженерными организмами, экологически опасными веществами и отходами (ч. 3 ст. 278), нарушение правил безопасности при обращении с микробиологическими, другими биологическими агентами или токсинами (ч. 2 ст. 279). Указанные преступления характеризуются последствиями в виде наступления по неосторожности смерти человека либо заболевания людей, возникновение

эпидемий или эпизоотий, причинение ущерба в особо крупном размере либо иные тяжкие последствия. За них установлен максимальный предел наказания в виде лишения свободы, как правило, сроком до семи лет.

Категория особо тяжких преступлений не представлена в главе 26 УК. Тем не менее, совокупная общественная опасность рассматриваемой группы преступлений велика. «Латентность экологической преступности считается одной из самых высоких. ... Главное же свидетельство социальной опасности посягательств на окружающую среду – их высочайшая вредоносность» [2, с. 6].

Вопросы уголовно-правовой охраны экологической безопасности, определения соразмерности причиняемого вреда и правовых последствий совершенного деяния, эффективности мер уголовно-правового воздействия, места осуждающе-штрафных санкций в их системе, требуют дальнейшего изучения и построения системы научно-обоснованного уголовно-правового запрета экологических общественно-опасных деяний и ее оптимального санкционного обеспечения, сочетающегося с мерами диспозитивного режима регулирования (такими как досудебное разрешение конфликта, уголовно-правовая компенсация, заглаживание вреда, возмещение ущерба и др.).

Отличительной особенностью УК Республики Беларусь в части обеспечения его системности, является закрепление определительной нормы в примечании к главе 26 «Преступления против экологической безопасности и природной среды». В частности, норма признает понятие преступлений против экологической безопасности и природной среды как совершенных умышленно или по неосторожности общественно опасных деяний, причиняющих или могущих причинить вред земле, водам, недрам, лесам, животному и растительному миру, атмосфере и другим природным объектам, отнесенным к таковым законодательством об охране окружающей среды, независимо от формы собственности. Также в примечании 2 к главе 26 УК закреплено определение крупного, особо крупного размеров ущерба, применимого ко всем статьям главы, за исключением ст. 275 «Загрязнение леса», 276 «Уничтожение либо повреждение леса по неосторожности», 277 «Незаконная порубка деревьев и кустарников» УК, 281 «Незаконная добыча рыбы или других водных животных», 282 «Незаконная охота», в отношении которых действуют иные правила определения указанных размеров ущерба. Так, крупным размером ущерба в статьях главы признается размер ущерба на сумму, в двести пятьдесят и более раз превышающую размер базовой величины, установленный на день совершения преступления, особо крупным – в

тысячу и более раз превышающую размер такой базовой величины. Крупным размером ущерба в статьях 275 и 277 УК признается размер ущерба на сумму, в восемьдесят и более раз превышающую размер базовой величины, установленный на день совершения преступления. Крупным размером ущерба в статьях 281 и 282 УК признается размер ущерба на сумму, в сто и более раз превышающую размер базовой величины, установленный на день совершения преступления. Особо крупным размером ущерба в статьях 276 и 277, 281 и 282 УК признается размер ущерба на сумму, в двести пятьдесят и более раз превышающую размер базовой величины, установленный на день совершения преступления.

Таким образом, применительно к указанным статьям применяются понижающие критерии ущерба, которые расширяют пределы криминализации. Это объясняется особой вредоносностью и распространенностью деяний, запрещенных в ст. 275, 276, 277 УК.

Общим критерием криминализации всех общественно опасных деяний, объединенных в главе 26 УК, выступает родовой объект – экологическая безопасность или общественные отношения, обеспечивающие экологическую безопасность человеческого обитания, а также сохранность и рациональное использование природных ресурсов.

Экологическая безопасность и природная среда находятся под охраной запретительных уголовно-правовых норм, включенных в разные главы и разделы УК, когда основными являются другие объекты охраны. Например, к таким нормам относится экоцид (ст. 131 УК) – преступление, посягающее прежде всего на безопасность существования человечества, или несанкционированный доступ к компьютерной информации либо самовольное пользование электронной вычислительной техникой, средствами связи компьютеризированной системы, компьютерной сети, модификация компьютерной информации, повлекшие по неосторожности ... отрицательные изменения в окружающей среде ... (ч. 3 ст. 349, ч. 2 ст. 350 УК) – преступления, посягающие на информационную безопасность. Экологическая безопасность и природная среда являются дополнительными объектами и других преступлений, которые включены в различные главы и разделы кодекса.

Критерием криминализации многих экологических преступлений является предмет преступления, которым выступают природные богатства в целом или отдельные их виды, компоненты окружающей природной среды (животные растения), продукты человеческой жизнедеятельности, оказывающие вредное воздействие на состояние окружающей среды и ее

элементов (отходы, экологически вредные вещества и материалы, биологические агенты и токсины и т.д.).

Отличительной особенностью главы 26 УК является бланкетный характер ее норм, что порождает проблемы определения пределов наказуемости и преступности общественно-опасных деяний, нарушающих экологическую безопасность, отдельные проблемы действия во времени указанных норм. Применение таких норм должно сопровождаться изучением и анализом экологического законодательства, являющегося достаточно обширным. Оно представлено, например, законодательством об охране окружающей среды, об особо охраняемых природных территориях, о государственной экологической экспертизе, о гидрометеорологической деятельности, об охране озонового слоя, об обращении с отходами и иных актов законодательства Республики Беларусь, содержащих нормы, регулирующие отношения в области охраны окружающей среды и природопользования. Правовой режим природных ресурсов и других компонентов природной среды регулируется законодательством Республики Беларусь об охране окружающей среды, если иное не предусмотрено законодательством Республики Беларусь об охране и использовании земель, об охране и использовании вод, об использовании, охране и защите лесов, о недрах, об охране и использовании животного мира, о растительном мире и иным законодательством Республики Беларусь.

Пределы криминализации большинства преступлений против экологической безопасности и природной среды определены наличием признаков наступления общественно-опасных последствий и причинной связи между последствиями и деянием. Поэтому по делам данной категории необходимо всесторонне исследовать вопрос о причинной связи между деянием, выраженным в действии или бездействии, а также наступившими последствиями. Это в большинстве случаев требует специальных знаний в области экологии, охраны природы, что предполагает при установлении круга преступного проведение соответствующей экспертизы с привлечением специалистов. К таким преступлениям относятся умышленное уничтожение либо повреждение особо охраняемых природных объектов (ст. 263 УК), нарушение режима охраны и использования особо охраняемых природных территорий (ст. 264), нарушение требований экологической безопасности (ч. 1 ст. 265), прием в эксплуатацию экологически опасных объектов (ч. 1 ст. 266), непринятие мер по ликвидации последствий нарушений экологического законодательства (ч. 1, 2 ст. 267), сокрытие либо умышленное искажение сведений о загрязнении окружающей среды (ч. 2 ст. 268), порча земель (ч. 2 ст. 269), уничтожение

либо повреждение торфяников (ст. 270), нарушение правил охраны недр (ст. 271), загрязнение либо засорение вод (ч. 2, 3 ст. 272), нарушение правил водопользования (ст. 273), загрязнение атмосферного воздуха (ч. 1, 2, 3 ст. 274), загрязнение леса (ч. 1, 2 ст. 275), уничтожение либо повреждение леса по неосторожности (ст. 276), незаконная порубка деревьев и кустарников (ч. 1, 2 ст. 277), нарушение правил безопасности при обращении с генно-инженерными организмами, экологически опасными веществами и отходами, (ч. 2, 3 ст. 278), нарушение правил безопасности при обращении с микробиологическими, другими биологическими агентами или токсинами (ст. 279), нарушение правил, установленных для борьбы с сорной растительностью, болезнями и вредителями растений (ч. 1, 2 ст. 280), незаконная добыча рыбы или других водных животных (ч. 4 ст. 281), незаконная охота (ч. 2, 3, 4 ст. 282), нарушение правил охраны рыбы и других водных животных (ст. 283), нарушение правил охраны рыбы и других водных животных (ст. 284).

Из сорока семи составов экологических преступлений материальными являются тридцать два. Некоторые конструкции статей отличает с точки зрения законодательной техники формулирование признаков материального состава в части первой статьи, в части второй – деликтов опасности (статья 265, 266 УК). Состав поставления в опасность сформулирован также в ч. 1 ст. 278 «Нарушение правил безопасности при обращении с экологически опасными веществами и отходами». Двенадцать составов являются формальными.

Конститутивными признаками материальных составов являются общественно-опасные последствия, выраженные в главе 26 УК в различных формах вреда. Например, физический вред (в виде смерти человека или заболевания, возникновения эпидемий и эпизоотий) споровождает, например, нарушение требований экологической безопасности (ч. 1 ст. 265 УК), преступный прием в эксплуатацию экологически опасных объектов (ст. 266 УК), нарушение правил безопасности при обращении с микробиологическими, другими биологическими агентами и токсинами (ст. 279 УК) и др. Иной материальный ущерб либо прямо называется в статье либо подразумевается. В частности, для его обозначения применяются такие термины как ущерб в крупном (особо крупном) размере, уничтожение или повреждение природного объекта, иные тяжкие последствия. Экологический вред формулируется как, например: загрязнение или засорение источников питьевого водоснабжения (ст. 272 УК), истощение водного объекта (ст. 273 УК), загрязнение атмосферного воздуха (ст. 274 УК), загрязнение леса (ст. 275 УК), уничтожение или повреждение леса

(ст. 276 УК), незаконная порубка деревьев и кустарников (ст. 277 УК), гибель растительности и животных (ст. 280 УК), гибель рыбы или водных животных (ст. 283 УК) и др. При этом, как отмечает, В. В. Марчук «экологический вред непосредственно связан с экономическим вредом» [3, с. 23].

Признаком административной преюдиции характеризуются девять криминализированных общественно-опасных деяний:

- порча земель (ч. 1 ст. 269 УК) – уничтожение плодородного слоя почвы, либо невыполнение правил рекультивации земель, либо загрязнение их химическими или радиоактивными веществами, отходами, сточными водами, бактериально-паразитическими вредными организмами, либо иное незаконное повреждение земель (порча земель);

- нарушение правил охраны недр (ч. 1 ст. 271 УК);

- загрязнение или засорение вод (ч. 1 ст. 272) – загрязнение либо засорение поверхностных или подземных вод;

- загрязнение атмосферного воздуха (ч. 1 ст. 274 УК) – загрязнение атмосферного воздуха посредством поступления загрязняющих веществ в атмосферный воздух от источников выбросов с превышением установленных нормативов допустимых выбросов и (или) временных нормативов допустимых выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух (загрязнение атмосферного воздуха);

- загрязнение леса (ч. 1 ст. 275 УК) – загрязнение леса отходами или сточными водами либо иным способом (загрязнение леса);

- нарушение правил безопасности при обращении с генно-инженерными организмами, экологически опасными веществами и отходами (ч. 1 ст. 278 УК) – нарушение правил безопасности производства, хранения, использования, транспортировки, захоронения или иного обращения с генно-инженерными организмами, радиоактивными, бактериологическими, химическими веществами или отходами;

- незаконная добыча рыбы или других водных животных (ч. 1 ст. 281 УК) – нарушение правил безопасности при обращении с генно-инженерными организмами, экологически опасными веществами и отходами;

- незаконная охота (ч. 1 ст. 282 УК) – охота без надлежащего на то разрешения, либо в запрещенных местах, либо в запретное время, либо запрещенными орудиями, либо запрещенными способами (незаконная охота);

- незаконные перемещение (транспортировка) или разделка диких животных (ч. 1 ст. 281-1 УК) - незаконные перемещение (транспортировка) или разделка диких животных, относящихся в соответствии с за-

конодательными актами к объектам охоты, в том числе погибших, или их частей.

Отграничивать от уголовно-наказуемых деяний необходимо общественно-опасные деяния, посягающие на экологическую безопасность, ответственность за которые установлена в Кодексе Республики Беларусь об административных правонарушениях. Это нарушение режима охраны и использования особо охраняемых природных территорий (ст. 15.9), сокрытие, умышленное искажение и (или) несвоевременную передачу сведений о состоянии и загрязнении окружающей среды, в том числе аварийном, об источниках ее загрязнения, о состоянии природных ресурсов, об их использовании и охране (ст. 15.61), порчу земель (ст. 15.11), нарушение правил охраны недр (ст. 15.20), загрязнение либо засорение вод (ст. 15.51), нарушение правил водопользования (ст. 15.52), загрязнение атмосферного воздуха (ст. 15.48), загрязнение леса отходами или сточными водами либо иным способом (ч. 1 ст. 15.30), незаконное уничтожение, изъятие или повреждение деревьев и кустарников или иной растительности (ст. 15.22), нарушение правил безопасности при обращении с генно-инженерными организмами, экологически опасными веществами и отходами (ст. 15.4).

Необходимо обратить внимание, что в ряде преступлений криминализирующими признаками выступают место совершения преступления, время, орудия и способ совершения преступления, например, запретное время как при незаконной охоте или рыбной ловле (ст. 281, 282 УК).

Одним их проблемных вопросов криминализации рассматриваемой группы преступлений является вина. Формулирование признаков данной группы преступлений отражает одну из характерных особенностей процесса криминализации на современном этапе, а именно последовательное расширение уголовно-правового регулирования отношений, возникающих в связи с совершением неосторожных деяний. Неосторожная вина характеризует преступления, предусмотренные в ст. 267 «Непринятие мер по ликвидации последствий нарушений экологического законодательства», 270 «Уничтожение либо повреждение торфяников», 273 «Нарушение правил водопользования», 276 «Уничтожение либо повреждение леса по неосторожности», 279 «Нарушение правил безопасности при обращении с микробиологическими агентами или токсинами», 280 «Нарушение правил, установленных для борьбы с сорной растительностью, болезнями и вредителями растений», 284 «Нарушение ветеринарных правил» УК. В диспозициях статей 264, 265, 266, 271, 272, 274, 275, 278, 283 УК законодатель сконструировал преступления, вина которых

может быть как умышленной, так и неосторожной. Умышленная вина должна быть установлена в соответствии с признаками преступлений, предусмотренных в ст. 263, 268, 269, 277, 281, 282, 282-1 УК. Как отмечает Н. А. Лопашенко, «вопрос о субъективной стороне некоторых экологических преступлений решается очень сложно, является спорным в уголовно-правовой науке» [2, с. 36].

Важным критерием криминализации преступлений против экологической безопасности и природной среды выступает субъект общественно-опасного деяния. Для многих экологических преступлений характерен специальный субъект, в то время как его признаки не называются, но следуют из текста диспозиции. Пределы ответственности должностных лиц за экологические преступления определяются с учетом положений примечания к гл. 35 «Преступления против интересов службы» УК, где определены правила квалификации по совокупности преступлений.

Относительно противодействия вредоносности экологических преступлений в рамках диспозитивного режима уголовно-правового регулирования отметим следующее. Учитывая характер и степень общественной опасности экологических преступлений, выраженных в размерах санкций, применение многих норм, направленных на досудебное регулирование конфликта, становится возможным. В частности, освобождение от уголовной ответственности виновного возможно с привлечением лица к административной ответственности (ст. 86 УК) и на основании ст. 82 УК, с учетом предусмотренного с 2015 г. института уголовно-правовой компенсации. Это становится возможным в рамках институтов деятельного раскаяния (ст. 88). Однако, как указано в п. 6 постановления Пленума Верховного Суда Республики Беларусь, «Устранение виновными лицами последствий нарушения и приведение природного объекта в первоначальное состояние не является основанием для освобождения их от ответственности за допущенное нарушение». В п. 24 постановления отмечено, что «по общим правилам вред, причиненный правонарушениями против экологической безопасности и природной среды подлежит возмещению в полном объеме лицом, виновным в его причинении» [4]. Кроме того, в соответствии со ст. 82 УК уплата уголовно-правовой компенсации не освобождает лицо от обязанности возместить причиненный преступлением ущерб (вред) и (или) уплатить доход, полученный преступным путем, если указанные условия предусмотрены в качестве таковых для принятия решения об освобождении от уголовной ответственности.

Таким образом, в ряде случаев необходимым условием обеспечения экологической безопасности и рационального использования природ-

ных ресурсов является установление охранительных уголовно-правовых норм, обеспеченных принудительной силой государства и реализацией мер уголовной ответственности и наказания. Проблемными вопросами конкретизации пределов запретительного воздействия уголовно-правовых норм на обязанных субъектов общественных ношений являются следующие: установление общественной опасности, существенную для криминализации, деяний, посягающих на экологическую безопасность и природную среду; отграничение в процессе правоприменения экологических преступлений от других экологических правонарушений, например, от экологических проступков, наказываемых в административном порядке; разрешение сложных вопросов квалификации экологических преступлений и других преступлений против общественной безопасности, преступлений против интересов службы. Необходимо точно устанавливать все признаки общественно-опасного деяния и соотносить их с криминализационными критериями (признаками), закреплёнными в уголовном законе, что на практике затрудняется бланкетным и отсылочным характером диспозиций экологических запретительных норм, сложностью оценки размера нанесенного вреда и причиненного ущерба. Перспективным направлением изучения предупредительных свойств воздействующего на вредоносность экологических правонарушений закона, является разработка правового механизма восстановления нарушенных общественных отношений, сочетающего принудительные и поощрительные меры, элементы запретительного и диспозитивного режимов.

1. Klimkin, N. S. *Yuridicheskaya otvetstvennost za ekologicheskie pravonarusheniya: Uchebnoe posobie* / N.S. Klimkin – Penza: Izd-vo Penzenskogo filiala NOU VPO «Akademiya MNEPU», 2013. – 190 s.
2. Lopashenko, N. A. *Ekologicheskie prestupleniya : Kommentariy k glave 26 UK RF* / N. A. Lopashenko. – SPb. : 2002. – 802 s.
3. Marchuk, V.V. *Ekologicheskiy vred, kak posledstvie prestupleniya protiv ekologicheskoy bezopasnosti i prirodnoy sredy* / V.V. Marchuk // *Voprosyi kriminologii, kriminalistiki i sudebnoy ekspertizy: sb. nauch. tr. Vyip. 1/27 / Tsentri sud. ekspertiz i kriminalist. / redkol. A.V. Dulov (gl. red.) [i dr.]. – Minsk, «Pravo i ekonomika», 2010. – S. 17-26.*
4. *Oprimenenii sudami zakonodatelstva ob otvetstvennosti za pravonarusheniya protiv ekologicheskoy bezopasnosti i prirodnoy sredy : postanovlenie Plenuma Verhovnogo Suda Respubliki Belarus # 13 ot 18.12.2003, v red. postanovleniya # 13 ot 22.12.2005 // Nats. reestr pravovyyih aktov Respubliki Belarus. – # 6/383.*

5. *Ugolovnoe pravo Respubliki Belarus. Osobennaya chast : ucheb. posobie / N. F. Ahramenka, N. A. Babiy, V. V. Boroda i dr. ; Pod red. N. A. Babiya i I. O. Gruntova. – Minsk. : Novoe znanie, 2002. – 912 s.*
6. *Ugolovnoe pravo Respubliki Belarus. Osobennaya chast : ucheb. posobie / pod obsch. red. A. I. Lukashova. – Minsk : Izd-vo Grevtsova, 2009. –960 s.*
7. *Hatenevich T. G. Prichinyi, osnovanie, printsipyi i kriterii kriminalizatsii v ugolovno-pravovoy nauke /T. G. Hatenevich // Vesnik GrDU Imya Yanki Kupalyi. Ser. 4. Pravaznaŭstva.- 2012 .- # 4(134).- S.90-96.*

Хатеневиц Т.Г. Охрана экологической безопасности и природной среды: пределы запретительного уголовно-правового воздействия

Экологическая безопасность является малоизученным и перспективным направлением уголовно-правовой охраны и предметом изучения уголовно-правовой науки. Анализируются обстоятельства, характеризующие объективные и субъективные свойства криминализованных в главе 26 УК деяний, учтенные в процессе законотворческой деятельности. Это такие обстоятельства, которые отражают в концентрированном виде общественную опасность рассматриваемых деяний и свидетельствуют о необходимости запретительного уголовно-правового воздействия. Уделяется внимание основаниям и причинам введения системы уголовно-правового запрета, обеспечивающего охрану экологической безопасности и природной среды. Определено, что эффективность предупредительной, регулятивной и охранительной функций права для экологической безопасности и природной среды обеспечена сбалансированным сочетанием принудительных осуждающе-штрафных санкций уголовного закона и средств диспозитивного уголовно-правового режима.

Проблемными вопросами конкретизации пределов запретительного воздействия уголовно-правовых норм на обязанных субъектов общественных отношений являются следующие: установление общественной опасности, существенную для криминализации, деяний, посягающих на экологическую безопасность и природную среду; отграничение в процессе правоприменения экологических преступлений от других экологических правонарушений, например, от экологических проступков, наказываемых в административном порядке; разрешение сложных вопросов квалификации экологических преступлений и других преступлений против общественной безопасности, преступлений против интересов службы. Необходимо точно устанавливать все признаки общественно-опасного деяния и соотносить их с криминализационными критериями (признаками), закреплёнными в уголовном законе, что на практике затрудняется бланкетным и отсылочным характером диспозиций экологических запретительных норм, сложностью оценки размера нанесенного вреда и причиненного ущерба.

Hatenevich T.G. Environmental safety and protection of the environment: limits of restraining of criminal law

Environmental security is poorly known and promising direction of criminal law protection, and the subject of study criminal law theory. We analyze the

circumstances that characterize the objective and subjective criminalized in Chapter 26 of the Criminal Code offenses recorded in the legislative process. These are the circumstances that reflect in concentrated form the social danger of the act in question and indicate the need for a restraining criminal law. Attention is given to the grounds and reasons for the introduction of criminal prohibitions, ensuring environmental safety and protection of the natural environment. It is determined that the effectiveness of warning, regulatory and enforcement functions of the law in the environmental safety may be provided by balanced combination of forced sanctions of criminal law and means of dispositive legal regime.

Problematic issues of specifying the limits of a restraining impact of criminal law on obligated subjects of public relations are the following: establishment of public danger, essential for criminalization of acts encroaching on ecological safety and the environment; delimitation in the enforcement of environmental crimes by other environmental offenses, for example, environmental offenses, punishable by an administrative order; the resolution of complex issues of qualification of environmental crimes and other crimes against public security, crimes against the interests of the service. It is necessary to accurately install all the features of socially dangerous acts and relate them to kriminalizatsionnymi criteria (signs), enshrined in the criminal law, which in practice is difficult blanket reference nature and disposition of environmental injunction, the complexity of estimating the size of the harm and damage caused.

Хряпінський П.В.

*Національний гірничий
університет, професор
кафедри кримінального
права та кримінології, д.ю.н.,
професор*

Hryapinskyy P.V.

*National Mining University,
professor of Criminal Law and
Criminology Chair, Doctor of
Law, Professor*

СИНЕРГЕТИКА ПРЕДМЕТУ І МЕТОДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Синергетика є науковим напрямом (метод), що вивчає зв'язки між елементами структури (підсистемами), які утворюються у відкритих системах (біологічних, технічних, соціальних, правових та ін.) завдяки інтенсивному (потоківому) обміну речовиною й енергією з навколишнім середовищем у неврівноважених умовах. У таких системах спостерігається узгоджена поведінка підсистем, в результаті чого зростає ступінь їхньої впорядкованості, тобто зменшується ентропія. Термін «синергетика» походить із грецького «synergetikos» - співпраця, взаємодія. Цей напрям акцентує увагу на природних, збалансованих взаємозв'язках та взаємодії структурних елементів, складових при утворенні системи як єдиного цілого.

Синергетика у правових системах має наступні напрямки: 1) предметом синергетики можуть бути виключно системи, тобто сукупності елементів, що мають системні зв'язки. Всі правові явища можна представити як елементи єдиної системи, яка в науці одержала назву правової системи. Право привносить у суспільне життя впорядкованість, організованість, створює умови для більш ефективного функціонування людського співтовариства, сприяє виживанню окремих індивідів і суспільства в цілому. У результаті зростає ефективність діяльності людей, яка позитивно впливає на швидкість соціального прогресу, що проявляється в подальшому структуруванні суспільства, зменшенні ентропії соціальної системи; 2) синергетичні утворення складних правових систем, самоорганізація системи можливо тільки в системах з достатньо значною кількістю елементів (інакше нема чому буде брати участь у процесах структурізації на «макрорівні»). При цьому система повинна мати достатню складність саме на рівні правових явищ. Тобто елементи системи, що беруть участь в утворенні структур, повинні являти собою правові феномени та описуватися в юридичних термінах; 3) синергетичні зако-

номірності проявляються тільки у відкритих системах, що взаємодіють із навколишнім середовищем. Правова система породжена суспільством і є складовою частиною. Вона розвивається, виходячи з необхідності врегулювання певних соціальних відносин нормами права. Таким чином, навколишнім середовищем для правової системи є соціум. Іншими словами, правова система є елементом, підсистемою сутності більш високого рівня – соціальної системи. Між соціумом і правовою системою відбуваються перманентні процеси обміну енергією та інформацією; 4) правова система з точки зору синергетики є складовою соціальної системою більш високого рівня, що містить у собі також інші підсистеми – економічну, політичну, ідеологічну тощо, які мають тісні зв'язки з правовою системою і чинять на неї істотний вплив. Таким чином, для виявлення й вивчення синергетичних закономірностей у правовій системі, дослідник має розглядати її в комплексі з іншими підсистемами соціуму.

Кримінальне право є складовою правової системи України, що у свою чергу утворюється системою частин, інститутів (субінститутів) та норм, об'єднаних необхідністю забезпечення пріоритетного кримінально-правового захисту прав та свобод людини і громадянина. Місце та роль кримінального права у правовій системі України, а саме, виконання передусім охоронної функції зумовлює визначення предмету кримінального права. У літературі майже загальноприйнятим є визначення предмету кримінального права як суспільних відносин (правових відносин), що виникають у зв'язку із вчиненням особою злочину та застосуванням за нього певного покарання. Самостійність та своєрідність предмету правового регулювання є основною (первинною) ознакою, що вирізняє галузі права одну від іншої. У зв'язку із цією тезою слід звернути увагу на досить поширений погляд про відсутність у кримінального права самостійного предмету правового регулювання. Зазначена теза висловлюється або безпосередньо, коли стверджують, що кримінальне право ніяких самостійних суспільних відносин не регулює, а тільки охороняє суспільні відносини, що регулюються іншими галузями права (державного, цивільного, трудового тощо), або опосередковано, коли визначаючи охоронну функцію, вважають, що кримінальне право бере участь у регулюванні тих суспільних відносин, що становлять предмет інших галузей права.

Не вдаючись зараз до аналізу різних поглядів щодо предмету кримінального права, зауважимо, що більш переконливою, на наш погляд, є точка зору про типовість та своєрідність суспільних відносин (правових відносин), що виникають у зв'язку із вчиненням злочину та застосуванням

за нього певного покарання. Причому тут слід враховувати як характер і соціальну значущість тих чи інших суспільних відносин, що охороняються нормами кримінального права, так і особливості суспільно небезпечних діянь (злочинів), які на них посягають, а також зміст і специфіку відповідних кримінально-правових норм виходячи з їх завдання, єдності і взаємозв'язку з усією системою норм даної галузі права.

Предмет кримінального права, що відображає його основну соціально-охоронну спрямованість та завдання Кримінального кодексу України (далі – КК) у вигляді правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам (ч.1 ст. 1 КК) не може забезпечуватися ніякими іншими методами окрім виключно владно-публічного, імперативного методу регулювання суспільних відносин. Для зазначених правовідносин публічно-імперативний метод підкорення є виправданим та доцільним. Відносно його характеристик правовідносини між суб'єктами вибудовуються за допомогою підкорення одного іншим. Публічно-імперативний характер кримінального права має специфіку свого становища серед інших публічно-правових галузей та природно приводить до висновку про те, що суб'єктом, чію поведінку воно регулює, є виключно держава в особі відповідних органів. Саме для держави кримінальне право визначає обсяг повноважень щодо боротьби та запобігання вчинюваним злочинам. У кримінально-правових відносинах, які складаються з моменту вчинення злочину, держава завжди є домінуючим і уповноваженим суб'єктом. Імперативний метод кримінальному праві, за загальним правилом, визначають як публічне право домінуючого суб'єкта (держави) на застосування примусу та визначенні виду та міри обмежень прав і свобод іншому суб'єкту (злочинцю), що індивідуалізується судом та здійснюється спеціальними органами держави.

Як бачимо, синергетика предмету кримінально-правової охорони суспільних відносин природно зумовлює відповідний публічно-імперативний метод, згідно вимог якого для здійснення свого завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили (ч. 2 ст. 1 КК). Кримінально-правова система постійно взаємодіє із відкритою системою тієї частини суспільства, що створює загрозу та руйнує, навіть, самі основи, усталені принципи, устої свого існування шляхом вчинення суспільно-небезпечних діянь (злочинів). Зазначена взаємодія

формує принципи та підстави криміналізації суспільно-небезпечних діянь, визначає типові, багаторазово повторювані об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Кримінально-правові норми, що комбінуються у визначений спосіб, беруть безпосередню участь у правовому регулюванні та впливі. Якщо правове регулювання, здебільшого, визначається як здійснюваний всією системою юридичних засобів упорядкування суспільних відносин, то правовий вплив – це взятий в розмаїтті та єдності весь процес впливу права на суспільне життя, свідомість й поведінку людей. Правовий вплив є набагато об'ємним та більш різноплановим за правове регулювання. Відмінності цих близьких, але не тотожних правових категорій полягають, по-перше, у тому, що предмет правового регулювання значно вужчий. Правовий вплив включає також соціальні, світоглядні, морально-етичні, виховні та інші відносини, що безпосередньо не регулюються правом, але в той чи іншій спосіб відчувають його вплив. По-друге, правове регулювання завжди пов'язане із встановленням юридичних прав та обов'язків суб'єктів, невиконання чи порушення яких забезпечується державним реагуванням. На відміну від цього правовий вплив не передбачає чіткого визначення прав та обов'язків, а тим більше примусового нормування суспільних відносин. По-третє, правове регулювання безпосередньо здійснюється шляхом реалізації правовідносин, які у якості передумови виникнення мають норму права та виникають, змінюються й зникають у зв'язку з конкретними юридичними фактами. Правовий же вплив спирається не лише на норму права, а й на більш системні правові феномени, такі як інститут, галузь і право в цілому. Окрім того, щоб змінювати свідомість й поведінку людей правовому впливу не обов'язково реалізовуватися у формі правовідносин й зумовлюватися юридичними фактами, як підставами для їх реалізації. Отже, правове регулювання є частиною механізму дії права, яка характеризується спеціально-юридичним упорядкуванням поведінки та діяльності адресатів, але безпосередньо з ним не пов'язана.

Традиційного характеру набуло розуміння відповідальності як правового наслідку вчиненого правопорушення. Незаперечно праві науковці, що визначають предметом кримінально-правового регулювання, насамперед, ті суспільні відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням злочину. Утім, зводити предмет кримінального права виключно до суспільних відносин, що виникають з зв'язку з вчиненням злочинів є поверхневою, завузькою позицією. Кримінальне право об'єктивно не може обмежуватися лише нормами про злочинність і караність діянь. Вочевидь, воно передбачає також норми, що відмежують злочин від правомірної, соці-

ально-корисної поведінки. Законодавець має точно і повно визначити межі злочинного і правомірного, створити умови для позитивної пост-кримінальної поведінки. Потребують регулювання суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією громадянами права на необхідну оборону, затримання особи, яка вчинила злочин, крайню необхідність та інші. Виключення цих відносин з предмету кримінально-правового регулювання свідчить про відсутність будь-якого зв'язку між правомірною поведінкою особи і кримінальним законом. Заперечення наявності у кримінальному законі позитивних засобів об'єктивно призводить до визнання неспроможності держави без використання примусу позитивно впливати на поведінку громадян в сфері кримінально-правового регулювання.

Підсумовуючи слід зазначити, основними видами кримінально-правових відносин природно є правовідносини, що виникають у зв'язку із вчиненням злочину. Поряд із ними існують неосновні (допоміжні) кримінально-правові відносини, що виникають: а) у зв'язку з появою загрози завдання шкоди суспільному відношенню, що охороняється кримінальним правом (необхідна оборона, крайня необхідність, затримання злочинця тощо), б) у зв'язку з можливістю особи, яка вчинила злочин, здійснити дії, що свідчать про її дійове каяття (відшкодування завданої шкоди, примирення з потерпілим тощо). Ці норми правовими засобами виключення, звільнення або пом'якшення кримінально-правового обтяження стимулюють: 1) дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави шляхом санкціонованого заподіяння шкоди іншим правоохоронюваним інтересам (ст.ст. 36, 38, 39, 42, 43 КК); 2) остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, що вчиняється одноосібно або у співучасті (ст.ст. 17, 31 КК); 3) дійове каяття, примирення з потерпілим, повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, активне сприяння розкриттю злочину, невиконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників і добровільну заяву органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання тощо (ст.ст. 45, 46, 49, пп. 1, 2, 2-1, 8, 9 ч. 1 ст. 66, ст. 69, 69-1, 103, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175 ч. 4 ст. 212 КК та ін.); 4) виправлення засуджених, а також досягнення цілей покарання з запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (ст.ст. 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87 КК та ін.); 5) доведення виправлення особи, яка відбула покарання, та припинення будь-яких обмежень прав і свобод, що були зумовлені судимістю (ст. 91, ч. 3 ст. 108 КК).

Хряпінський П.В. Синергетика предмету і методу кримінального права України

В даній статті автор розкриває синергетику як науковий напрям (метод), що вивчає зв'язки між елементами структури (підсистемами), які утворюються у відкритих системах (біологічних, технічних, соціальних, правових та ін.) завдяки інтенсивному (потоківому) обміну речовиною й енергією з навколишнім середовищем у неврівноважених умовах.

Синергетика у правових системах також проявляється у відповідних напрямках. Кримінальне право виступає складовою правової системи України, що у свою чергу утворюється системою частин, інститутів (субінститутів) та норм, об'єднаних необхідністю забезпечення пріоритетного кримінально-правового захисту прав та свобод людини і громадянина.

У літературі майже загальноприйнятим є визначення предмету кримінального права як суспільних відносин, що виникають у зв'язку із вчиненням особою злочину та застосуванням за нього певного покарання. Самостійність та своєрідність предмету правового регулювання є основною ознакою, що вирізняє галузі права одну від іншої. У зв'язку з цим, автор звертає увагу на досить поширений погляд про відсутність у кримінального права самостійного предмету правового регулювання. Зазначена теза висловлюється або безпосередньо, коли стверджують, що кримінальне право ніяких самостійних суспільних відносин не регулює, а тільки охороняє суспільні відносини, що регулюються іншими галузями права (державного, цивільного, трудового тощо), або опосередковано, коли визначаючи охоронну функцію, вважають, що кримінальне право бере участь у регулюванні тих суспільних відносин, що становлять предмет інших галузей права.

Хряпинский П.В. Синергетика предмета и метода уголовного права Украины

В данной статье автор раскрывает синергетику как научное направление (метод), изучающая связи между элементами структуры (подсистемами), которые образуются в открытых системах (биологических, технических, социальных, правовых и др.) Благодаря интенсивному (потоківому) обмену веществом и энергией с окружающей средой в неравновесных условиях.

Синергетика в правовых системах также проявляется в соответствующих направлениях. Уголовное право выступает составной частью правовой системы Украины, в свою очередь образуется системой частей, институтов (субинститутов) и норм, объединенных необходимостью обеспечения приоритетного уголовно-правовой защиты прав и свобод человека и гражданина.

В литературе почти общепринятым является определение предмета уголовного права как общественных отношений, возникающих в связи с совершением лицом преступления и применением его определенного наказания. Самостоятельность и своеобразие предмета правового регулирования является основным признаком, отличающим области права одну от другой. В связи с этим, автор

обращает внимание на довольно распространенный взгляд об отсутствии у криминального права самостоятельного предмета правового регулирования. Указанная тезис выражается либо непосредственно, когда утверждают, что уголовное право никаких самостоятельных общественных отношений не регулирует, а только охраняет общественные отношения, регулируемые другими отраслями права (государственного, гражданского, трудового и т.д.), или опосредованно, когда определяя охранную функцию, считают, что уголовное право участвует в регулировании тех общественных отношений, составляющих предмет других отраслей права.

Hryapinskyy P.V. Synergetics subject and method of Criminal Law Ukraine

In this article the author reveals synergy as a scientific field (method) that studies the relationships between structure elements (subsystems), formed in open systems (biological, technical, social, legal, etc.). Due to intensive (streaming) and the exchange of matter energy with the environment in unbalanced conditions.

Synergetics in legal systems as reflected in the relevant areas. Criminal law stands part of the legal system of Ukraine, which in turn formed the system parts institutes (subinstitutive) and standards, combined the need to ensure the priority of legal protection of rights and freedoms of man and citizen.

The literature is almost generally accepted definition of criminal law as public relations, arising in connection with the commission of the crime and the person applying for it a certain punishment. The independence and originality of the subject of legal regulation is the main feature that distinguishes the field of law one from another. In this regard, the author notes the fairly common view on the absence of criminal law independent subject of legal regulation. The above thesis expressed or immediately when the claim that criminal law is no independent public relations does not regulate, but protects the public relations governed by the other branches of law (state, civil, labor, etc.), or indirectly when defining protective function, consider that criminal law is involved in the regulation of social relations that are the subject of other branches of law.

Зміст

<i>Басиста І.В.</i> Місце та значення кримінальних процесуальних документів у доказуванні	5
<i>Батургареєва В.С.</i> Право людини розпоряджатися власним життям – актуальне питання кримінального права та кримінології	12
<i>Борисов В.І.</i> Поняття закону про кримінальну відповідальність та форми його дії	22
<i>Денисов С.Ф., Алієв Р.В.</i> Позитивні здобутки у напрямі поліпшення умов тримання засуджених в Україні	32
<i>Дудоров О.О., Тертиченко Т.М.</i> Визначення предмета злочину, передбаченого ст. 209 Кримінального кодексу України, у світлі положень і тенденцій розвитку загальноєвропейського антилегалізаційного законодавства	39
<i>Ємельянов В.П.</i> Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності: кримінально-правова сутність та об'єкт злочину	48
<i>Житний О.О.</i> Міжнародний вимір кримінально-правової політики (підстави виникнення, перспективи розвитку).....	54
<i>Загурський О.Б.</i> До питання ефективності державного обвинувачення в умовах реформування органів прокуратури України	61
<i>Книженко О.О.</i> Актуальні питання реформування кримінального законодавства України	66
<i>Козич І.В.</i> Кримінально-правові засоби протидії загрозам інформаційній безпеці: питання класифікації	71
<i>Колб О.Г., Кондратішина В.В.</i> Сучасний зміст загальносоціального запобігання злочинам в Україні	75
<i>Книженко О.О., Крайник Г.С.</i> Щодо внеску Василя Яковича Тація у дослідження об'єкта злочину	84

<i>Лиховая С.Я.</i> Свобода вероисповедания как объект уголовно-правовой охраны по УК Украины	94
<i>Лук'янчиков Є.Д.</i> Слідчі (розшукові) дії – засоби реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю.....	99
<i>Марисюк К.Б.</i> Ще раз про можливість розширення кола кримінальних покарань (на досвіді Республіки Польща).....	104
<i>Медицький І.Б.</i> Геополітичні процеси та їх вплив на кримінально-правову політику в Україні	108
<i>Мисливий В.А.</i> Антикоруційна політика у кримінально-правовому вимірі	114
<i>Моисеева И.А.</i> Цена преступности как криминологическая проблема	120
<i>Орловська Н.А.</i> До питання про нормативно-правовий договір як джерело кримінального права	132
<i>Петечел О.Ю.</i> До питання про кримінально-правову оцінку проявам агресії.....	139
<i>Письменський Є.О.</i> Криміналізація та декриміналізація як методи реалізації кримінально-правової політики на сучасному етапі розвитку Української держави	143
<i>Савінова Н.А.</i> Моделювання поведінкового конфлікту як елементу сучасного DIME-конфлікту: окремі аспекти криминологічної [та віктимологічної] уразливості людини	149
<i>Фріс П.Л.</i> До питання про рівні кримінально-правової політики України	157
<i>Харченко В.Б.</i> Охорона прав інтелектуальної власності: захист прав на результати творчої діяльності або засіб політичного впливу на державну політику та механізм здійснення недобросовісної конкуренції.....	166
<i>Хатеневич Т.Г.</i> Охрана экологической безопасности и природной среды: пределы запретительного уголовно-правового воздействия	175
<i>Хряпінський П.В.</i> Синергетика предмету і методу кримінального права України.....	189

Contents

<i>Basysta I.V.</i> Place and importance of criminal procedural documents in proving	5
<i>Batyrhareyeva V.S.</i> The right to dispose of his life - the urgent issue of Criminal Law and Criminology	12
<i>Borisov V.I.</i> The concept of criminal liability law and forms of its action	22
<i>Denisov S.F., Aliyev R.V.</i> Positive achievements toward improving the conditions of prisoners in Ukraine	32
<i>Dudorov O.O., Tertychenko T.M.</i> Definition of the crime under Art. 209 of the Criminal Code of Ukraine, in the context of trends of legislation	39
<i>Emelyanov V.P.</i> Knowingly false report of threat to the security of citizens, destruction or damage of property, criminal legal nature and object of the crime	48
<i>Zhytny O.O.</i> The international dimension of penal policy (the grounds of and prospects).....	54
<i>Zagursky O.B.</i> On the question of the effectiveness of public prosecution in terms of reforming the prosecution Ukraine.....	61
<i>Knyzhenko O.O.</i> Current issues of criminal law reform in Ukraine	66
<i>Kozych I.V.</i> Criminal legal means to counter threats to information security: the classification.....	71
<i>Kolb O.G., Kondratishyna V.V.</i> The current content of general social prevention of crime in Ukraine.....	75
<i>Knyzhenko O.O., Krainyk H.S.</i> Contribution of Vasily Yakovlevich Tatsiy in the research of the object of crime.....	84
<i>Likhovaya S.Ya.</i> Freedom of religion as an object of criminal law protection on the Criminal Code of Ukraine	94
<i>Lukyanchikov Ye.D.</i> Investigators (search) action - means of state policy in the fight against crime.....	99
<i>Marysyuk K.B.</i> Once again the possibility of expanding the range of criminal penalties (the experience of Poland)	104

<i>Medytskyy I.B.</i> Geopolitical processes and their impact on criminal law policy in Ukraine	108
<i>Myslyvy V.A.</i> Anti-corruption policy in the criminal law dimension	114
<i>Moiseyeva I.A.</i> Price of crime as criminological problem.....	120
<i>Orlovska N.A.</i> On the legal agreement as a source of criminal law	132
<i>Petechel O.Yu.</i> On the criminal-legal assessment of aggression	139
<i>Pysmensky Ye.O.</i> Criminalization and decriminalization as methods of implementation of penal policy at the present stage of development of the Ukrainian state.....	143
<i>Savinova N.A.</i> Behavioral Modeling conflict as an element of modern DIME-conflict: some criminological [and victimological] aspects of human vulnerability	149
<i>Fris P.L.</i> On the level of criminal-legal policy of Ukraine.....	157
<i>Kharchenko V.B.</i> Protection of intellectual property protection of the rights to the results of creative activity or means of political influence on government policy and mechanism of unfair competition	166
<i>Hatenevych T.G.</i> Environmental safety and protection of the environment: limits of restraining of criminal law	175
<i>Hryapinskyy P.V.</i> Synergetics subject and method of Criminal Law Ukraine.....	189

Наукове видання

Міжнародний журнал
ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО
International Journal
LAW & SOCIETY

Випуск 2

В редакції авторів наукових статей

Комп'ютерна верстка і правка Ігор КОЗИЧ

Підписано до друку 09.09.2015
Формат 70x100. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman».
Ум.друк.арк. 12,65. Обл.-вид.арк. 13,75. Вид № в5114/15
Тираж 100 прим.

Виготовлювач друкарня «Фоліант»
(ПП Віконська О.В.), м.Івано-Франківськ,
вул. Старозамкова, 2, тел./факс
(0342) 50-21-65 (багатоканальний)
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ІФ № 24
foliant.drukarnja@gmail.com